

T. C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

AFGANİSTANLI ÖZBEK ŞAİRLERDEN TAŞKIN BAHAYİ VE
ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
NESAR AHMAD TUYGHO

NIĞDE
Ocak, 2018

T. C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

AFGANİSTANLI ÖZBEK ŞAİRLERDEN TAŞKIN BAHAYİ VE
ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

NESAR AHMAD TUYGHO

Danışman: Prof. Dr. Hikmet KORAS

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet BÜYÜKAKKAŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Neşe HARBALIOĞLU

NIĞDE

Ocak, 2018

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Afganistanlı Özbek Şairlerden Taşkın Bahayi ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 26/01/2018

(imza)

Nesar Ahmad TUYGHO

ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ danışmanlığında Nesar Ahmad TUYGHO tarafından hazırlanan "**Afganistanlı Özbek Şairlerden Taşkın Bahayi ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 26/01/2018

JÜRİ :

Danışman : Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ahmet BÜYÜKAKKAŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Neşe HARBALIOĞLU

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Hünkar GÜLER
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Afganistan, dünya Özbeklerinin nüfus bakımından ikinci ve Özbek dilinin gelişimi açısından birinci merkez olmuştur. Afganistan Türkleri, başta Özbekler olmak üzere, zengin edebiyatlarıyla günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Afganistan'ın Herat, Kabil, Mezar-ı Şerif ve Gazne gibi illeri Türk kökenli Timurlu, Babürlü ve Gaznelilerin başkentleri olmuştur. Sultan Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevaî ve Zahiruddin Muhammed Babür gibi Türk sevdalıların sayesinde ve himayesi altında zengin edebiyata sahip olan Afganistan Türkleri kendi dil, edebiyat ve kültürlerini korumuşlardır.

Afganistan Özbek Edebiyatı hakkında Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar yetersiz olduğu için milletini şiirleriyle birlik ve beraberliğe çağıran ve uyandıran şair Taşkın Bahayi'nin hayatı, şiirleri ve makalelerini çalışma kararını aldım. Bu amaçla Taşkın Bahayi'nin şiirlerinin transkripsiyonu ve makalelerinin Türkiye Türkçesine aktarması yapılmıştır. Çalışmanın ana malzemesini, "Suvlak" ve "Bir Sıkım Toprak" isimli kitaplarındaki şairin kendisi tarafından seçilmiş olan şiirlerinin tümü ve "Rengin Keman Şiir", "Murvarid" kitaplarındaki Taşkın Bahayi'ye ait 53 parça şiir ve makaleleri oluşturmaktadır.

Çalışmam boyunca bana sabırla yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Hikmet KORAŞ'a ve yardımı dokunan diğer tüm hocalarıma teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AFGANİSTANLI ÖZBEK ŞAİRLERDEN TAŞKIN BAHAYİ VE ESERLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

TUYGHO, Nesar Ahmad
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet KORAS
Ocak 2018, 149 sayfa

Afganistanlı Özbek Şairlerden Taşkın Bahayi ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme çalışması, giriş, Taşkın Bahayi'nin Hayatı ve Eserleri, Eserlerinin Çevriyazı ile Latin Alfabesine Aktarılması, Eserlerinden Seçilmiş Tıpkıbasım Örnekler, Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. "Giriş" kısmında, Afganistan hakkında genel bilgi, Afganistan'da Türkler, Afganistan'da Türk Edebiyatı, Afganistan'da Özbek Edebiyatı ve Taşkın Bahayi hakkında yazılanlar ve eserleri üzerine yapılmış çalışmalar başlıkları altında ayrı ayrı bilgi verilmiştir.

"I. Bölüm"de, Taşkın Bahayi'nin hayatı ve edebi şahsiyeti, eserleri (manzum ve mensur) Taşkın Bahayi'nin aktardığı veya editörlüğünü yaptığı eserler, şiirlerinde şekil, şiirlerde kullandığı nazım birimleri, şiirlerde kullandığı nazım türleri, şiirlerindeki ahenk unsurları, şiirlerindeki muhteva, şiirlerindeki dil ve üslup, şiirlerde kullanılan atasözleri ve deyimler, şiirlerde kullanılan edebî sanatlar ve şiirlerdeki temalar gibi birçok başlıklar altında detaylı değerlendirmeler verilmiştir.

"II. Bölüm"de 53 şiirinin çevriyazı ile latin alfabesindeki metni, bir hikâye, üç bilimsel ve bir çeviri makalesinin Türkiye Türkçesindeki metni verilmiştir.

"III. Bölüm"de şiir, hikâye ve bilimsel yazılarından seçilmiş tıpkıbasım örnekler yer almaktadır. Çalışmamız sonuç ve kaynakça ile sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Taşkın Bahayi, Edebiyat, Türk, Özbek

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

**A STUDY OF AFGHANİSTAN’S UZBEK POET TASHKİN BAHAYİ AND
HİS NOVELS**

TUYGHO, Nesar Ahmad
Turkish Language and Literary Administration
Supervisor: Prof. Dr. Hikmet KORAŞ
January 2018, 149 pages

A Study on the Tashkin Bahayi from Afghanistan Uzbek Poets and its Works. In introduction, the life and works of the Tashkin Bahayi, transferring the works to the cyrillic and Latin alphabet, Selected Examples from the works, results and bibliography. In the "Introduction" section, separate information has been given under the titles "General Information about Afghanistan", "Turks in Afghanistan", "Turkish Literature in Afghanistan", "Uzbek Literature in Afghanistan" and "Research on Writings and Works of Tashkin Bahayi".

"I.Section, the life and literary personality of Tashkin Bahayi, works (verses and proses), Taskin Bahayi's works of transcription or editing; types of his poems, knowledge of verses used in poems, types of verses used in poems, harmony elements in his Poems, contents in his poems, language and genre in his poems, proverbs and idioms used in poetry, literary arts used in poetry and themes in poetry, are samples of titles which detailed assessments are given under the headings.

"II. Chapter" 53 poems transcription of the text in the Latin alphabet, one story, three scientific articles and a translation of scientific articles is given in Turkey Turkish translation.

"III. The chapter contains examples of typical poetry, stories and scientific texts. Our work ends with results and sources.

Key Words: Afghanistan, Tashkin Bahayi, Literature, Turkish, Uzbek

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ONAY SAYFASI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÇALIŞMADA KULLANILAN KISALTMALAR	1
AKTARMADA KULLANILAN ÇEVİRİYAZI İŞARETLERİ	2
GİRİŞ	3
0.1. Afganistan Hakkında Genel Bilgi	3
0.2. Afganistan’da Türkler	9
0.3. Afganistan’da Türk Edebiyatı	14
0.3.1. Süreli Yayınlar (Gazete ve Dergiler)	16
0.3.2. Edebî Eserler	22
0.3.2.1. Manzum Eserler	23
0.3.2.2. Mensur Eserler	24
0.4. Afganistan’da Özbek Edebiyatı	24
0.4.1. Süreli Yayınlar	28
0.4.2. Edebî Eserler	31
0.4.2.1. Manzum Eserler	31
0.4.2.2. Mensur Eserler	32
0.5. Taşkın Bahayi Hakkında Yazılanlar ve Eserleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar	32
0.5.1. Hayatı Hakkında Yazılanlar	32
0.5.2. Eserleri Üzerine Yazılanlar	47
I: BÖLÜM	49
TAŞKIN BAHAYI’NİN HAYATI VE ESERLERİ	49
I.1. Taşkın Bahayi’nin Hayatı ve Edebî Şahsiyeti	49
I.2. Taşkın Bahayi’nin Eserleri	51
I.2.1. Manzum Eserleri	53
I.2.2. Mensur Eserleri	54
I.2.2.1. Hikâyeleri	55
I.2.2.2. Çevirileri	56
I.2.2.3. Akademik Çalışmaları	56
I.2.2.3.1. Ders Kitapları	56
I.2.2.3.2. Bilimsel Yazıları	57

I.2.3. Taşkın Bahayı'nin Aktardığı veya Editörlüğünü Yaptığı Eserler.....	57
I.3. Şiirlerinde Şekil	61
I.3.1. Şiirlerde Kullandığı Nazım Birimleri	62
I.3.1.1. Beyit (İkilik)	63
I.3.1.2. Dörtlük (Kıt'a).....	63
I.3.1.3. Bentler Halinde Yazılmış Şiirler	65
I.3.1.4. Karışık Nazım Birimi ile Yazılmış Şiirler	66
I.3.1.5. Serbest Şiirler	66
I.3.2. Şiirlerde Kullandığı Nazım Türleri.....	66
I.3.3. Şiirlerindeki Ahenk Unsurları.....	68
I.3.3.1. Vezin (Ölçü)	69
I.3.3.1.1 Aruz Vezni.....	69
I.3.3.1.2. Hece Vezni (Parmak).....	70
I.3.3.1.3. Serbest Tarzda Yazılmış Şiirler	71
I.3.3.2. Kafîye	71
I.3.3.3. Redif	72
I.3.3.4. Şiirlerde İç Ahenk (Aliterasyon ve Asonanslar).....	73
I.4. Şiirlerinde Muhteva	73
I.4.1. Şiirlerdeki Temalar	77
I.4.2. Şiirlerde Kullanılan Edebî Sanatlar	79
I.4.3. Şiirlerde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler	80
I.5. Şiirlerdeki Dil ve Üslup	82
II. BÖLÜM	83
ESERLERİNİN ÇEVRIYAZI İLE LATİN ALFABESİNE AKTARILMASI	83
II.1. Manzum Eserleri	83
II.2. Mensur Eserleri	115
II.2.1. Hikâyeleri	115
II.2.2. Bilimsel Yazıları	117
II.2.3. Çevirileri.....	126
III. BÖLÜM.....	131
ESERLERİNDEN SEÇİLMİŞ TIPKIBASIM ÖRNEKLER	131
III.1. Şiirlerinden Örnekler	131
III.2. Hikayelerinden Örnekler.....	134
III.3. Bilimsel Yazılarından Örnekler	138
SONUÇ	143
KAYNAKÇA.....	144
ÖZ GEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÇALIŞMADA KULLANILAN KISALTMALAR

MÖ : milattan önce

MS : milattan sonra

YYY : yayın yeri yok

Çev : çeviri

Ed : editör

S : sayı

age : adı geçen eser

agm : adı geçen makale

agh : adı geçen hikâye

bk : bakınız

AKTARMADA KULLANILAN ÇEVİRİYAZI İŞARETLERİ

Afganistan Özbek (Arap) Alfabeti	Metindeki Karşılığı
آ, ا	Āā, Aa
ث	Ŝŝ
ح	Ĥĥ
خ	Ħĥ
ذ	Zz
ژ	J
ص	Sş
ض	Žž
ط	Tt
ظ	Zz
ع	‘
غ	Ĝĝ
ق	Qq
نینگ	Ññ, ng
و	V, w, u, ü
ؤ	O', O, ö
ى	I, I
ي	Î

GİRİŞ

0.1. Afganistan Hakkında Genel Bilgi

Milattan bin yıl önce Ariana ismiyle ve üçüncü yüzyıldan itibaren Horasan adıyla anılan coğrafya 13. yüzyılda ilk defa bölgenin bir kısmına ve 19. yüzyılda bölgenin tamamına Afganistan adı verildi. Afganistan kuzeyde Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan; doğu ve güneydoğuda Pakistan, Batı ve güneybatıda İran ve Kuzeydoğuda Çin'le sınırdır (Gubar, 2000: 9; Mubariz, 1996: 6, 9). Coğrafi konumundan dolayı Afganistan Orta Asya'dan güneye yani sıcak denizlere veya tersi, Hint Okyanus'undan Orta Asya'ya kadar olan ulaşım yolu üzerinde yerleşmektedir. Sadece kuzeyden güneye değil, aynı zamanda batıdan doğuya doğru uzanan hepimizin iyi bildiği tarihi İpek Yolunun üzerinde de yer almıştır. Afganistan'ın bu konumu onun lehine olduğu gibi aynı zamanda birçok kez işgal edilmesine neden olmuştur (Ziyayi, 2004: 3). Afganistan'ın kuzey komşusu Sovyetler Birliği tarafından işgali, bölgedeki güç dengesinin Batı aleyhine bozulmasına, barış ve istikrarın ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Asya kıtasında önemli bir stratejik yeri olan Afganistan sayısız istila ve yağmalara hedef olmuş ve bu işgallerden Afganistan'da yaşamakta olan çeşitli milletler darbe almıştır (Abdülhamitoğlu, 1982: 413).

Afganistan'ın bu önemli stratejik durumundan ilk istifade edenler İranlılar olmuştur. MÖ 500'lü yıllarda İran hükümdarı I. Dara bu bölgeye ordularını göndererek burayı işgal etmiş ve güney Hindukuş vadisine inmeye çalışmıştır. Bölge iki asra yakın İranlıların hâkimiyetinde kalmıştır. MÖ 4. yüzyılda doğu seferine çıkan Makedonya kralı İskender burayı işgal etmiştir. İskender'in ölümünden sonra bölgeyi bir grup Yunanlılar idare etmiştir ki onlar daha sonraki dönemde Baktariana devletini kurmuşlardır. Kısa bir süre sonra bu devlet ile Hindistan'da kurulmuş Çandra Gupta Devleti arasında uzun süren mücadele sonucunda Baktariana Devleti zayıflamıştır.

Milattan sonra 50-125 yılları arasında İskitlerin, 125 yılı 480 yılları arasında Kuşanların hâkimiyeti altında kalmışlardır. MS 480'den itibaren Afganistan'ın yeni hâkimleri Türkler olmaya başlamıştır. Batı'da Sasani Devletinin ve Hindistan'da

grupların genişlemesi ile Afganistan'da hükümünü kaybeden Koşanilerin yerini bir başka Türk devleti olan bazı kaynaklarda Akhunlar olarak isimlendirilen Halaç Türkleri almışlardır. Kendilerine m tfevik olarak Juan Juanları seçen Akhunlar 569 yılında Göktürklerden yedikleri darbe ile birlikte zayıflamışlardır. Böylelikle 6. yüzyılın sonlarına doğru h kimiyetleri sona ermiştir. Buna rağmen hala bölgede Halaç Türkleri olarak yaşamlarını sürdürmektedirler (Saray, 1997: 26-27; Şarık, 2009: 12).

Hiz. Osman'ın zamanında Arap orduları Kabil civarına gelmelerine rağmen yalnızca Halife Muaviye'nin zamanında Herat, Belh, Kabil şehirleri fethedilmiştir (Ziyayi, 2004: 4). Arap ordularının bölgede uzun süre kalmamalarına rağmen İslamiyet halk arasında büyük ilgi görmüş ve yayılmaya başlamıştır. İslamiyet'in kabulünden sonra büyük bir gücün Afganistan'da h kimiyet kurmadığını ahalinin kendilerine "Şah" unvanını veren kabile reisleri ve beylikler tarafından idare edildiğini görmekteyiz. 9. yüzyılın ikinci yarısında Afganistan'ın büyük kısmını Samaniler işgal etmişlerdir. Samani ordularının büyük bir kısmını oluşturan Türkler buradaki Halaç Türkleri ile birleşerek ordularını daha da güçlendirdiler, bununla da yetinmeyip Afganistan'da yaşayan tüm kabile ve beyliklerden ordularına süvariler olarak kısa bir zamanda halk arasında kaynaşmayı sağlamış oldular.

Afganistan'da Türk-İslam nüfuzunu iyice yerleştiren ve onun sarsılmaz temellerini atan Gazneli Mahmud olmuştur. Hatta Gazneliler Afganistan'la yetinmeyip Hindistan'a seferler düzenlemiştir. Selçuklu zamanında günümüzdeki Pakistan sınırları içerisinde bulunan Gurlular Devleti tarafından zaman zaman tehdit edilse de Gurlular, Selçuklu Devletini hiçbir zaman yenememiştir. Sonuncusu Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer'in ölümünden sonra Gurlular Afganistan'ı kısa bir süre kontrollerine almışlardır. 12. yüzyılın sonlarına doğru Harzemşahlar, Gurluları yenerek Afganistanı kendi egemenlikleri altına almışlardır. 1220'den sonra Moğollar Harzemşahları yenerek Afganistan'da yaşayan bazı Türk boylarını batıya doğru göç etmeye zorlamıştır. 14. asrın sonlarına doğru Cengizoglu h kimiyetine son veren Turan hükümdarı Timur tüm Türk boylarını bir araya toplayarak büyük Türk devletini kurmuştur. Başta Timur Han olmak üzere onun hanedanlığından olan hükümdarlar Cengizogullarının yapmış oldukları tahribatları onarmaya çalışmıştır.

Afganistan toprakları 1369'dan 1505'e kadar Timurluların hükümdarlığı altında kalmıştır. Timur hükümdarlarından Hüseyin Baykara'nın ölmesinin akabinde Türkler kendi aralarında kavgalar etmiş ve böylelikle günümüz Afganistan topraklarının

parçalanmasına sebep olmuştur. Babür Devleti'nden sonra mahalli devletlerinin kurulmasına rağmen Nadir Şah Afşar'ın zuhuru ile birlikte bu devlet Afşar imparatorluğunun bir bölümüne çevrilmiştir. Nadir Şah Afşar'ın ölümünden sonra onun komutanlarından olan Abdali kabilesinin önderi Ahmet Şah Kandahar'a giderek Afganistan Devleti'ni kurmuştur. 1747'de kurulmuş olan Afganistan Devleti teşkilatında Peştun kabilelerinin yanısıra Kızılbaş tayfalarına da görev vermiştir. Bugünkü Afganistan'ın güney bölgeleri merkez olmak üzere İran'ın Meşed ve günümüzdeki Pakistan'ın belli başlı bölgelerine hâkim olmuşlardır. Ahmet Şah tarafından kurulan bu devletin teşkilatında Kızılbaş ve Özbeklere ordu dâhilinde görev verilse de bu devlet Afgancılık ve Afgan severliği çerçevesinde kurulmuştur. Kendisini vaktiyle Hindistan'da devlet kurmuş ve saltanat sürmüş olan tüm Afgan sultanlarının mirasçısı sayan Ahmet Şah ülke hakkındaki alınacak kararları Afganlardan (Peştunlardan) oluşan mecliste alıyordu. Kendisinden sonra oğlu Timur Şah tahta geçmiştir, tam anlamı ile devlet adamı olma özelliği taşımayan Timur Şah kardeşi Süleyman'ı kendisine biat etmesine karşın isyan edeceği iddialarına inanarak katletmiştir. Timur Şah devletin merkezini Kandahar'dan Kabil'e taşımıştır. Yaptığı bu hareket babasından devraldığı topraklarını koruyamadığına işarettir. Bir taraftan bölgedeki kabileler ayaklanmışken diğer taraftan Buhara Emirliği Merv bölgesini geri almıştır. 20 senelik bir saltanatın ardından 1800 de kendisinden daha kötü bir idare izleyecek olan oğlu Zaman Şah'a tahtı bırakmıştır. Zaman Şah ise kardeşi Mahmut Şah tarafından tahttan indirilmiştir. Zaman Şah saltanatı boyunca ülkeyi kötü yönetmiştir. Dost Muhammed ile girmiş olduğu mücadeleden yenilgiyle çıkan Mahmut Şah Kabil'i terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Dost Muhammed döneminde ülke birçok kez iç ve dış mücadeleler vermiştir. Ülkenin güney ve merkezi kısımları İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 1840'ta Dost Muhammed, Özbeklerin yardımıyla Kabil yakınlarında İngilizlerin bir süvari birliğini hezimete uğratmasına rağmen İngilizlerle başa çıkamayacağını düşünerek mücadeleden vazgeçmiştir.

Türkistan'ın son Özbek Hanı Muhammed Şerif Han'ın yenilgisine kadar Türkistanlılarla Peştunlar arasında mücadele devam etmiştir. 1892'de Şerif Han öldürülünce hâkimiyet Peştunların eline geçmiştir. Bundan sonra Türklerden vezir/bakan, vali ve büyükelçi gibi bürokrata pek rastlanmamıştır (Albayrak, 2004: 18; Saray, 1997: 28-67). Bu karışıklık yıllarında Güney Türkistan Türklerinin özellikle Özbeklerin siyasi durumuna baktığımızda Orta Asya'da iki sömürgeci büyük gücü

görürüz: doğuda İngiliz devleti ve güneyde de Rus devleti. Her biri kendi topraklarını, siyasi ve askeri alanlarını genişletmekle meşgullerdi. Afganistan bu iki büyük güç arasında yönetiminde İngilizlerin denetimindeki Peştunlar tarih sahnesine çıkmıştır. Bölgede hüküm süren Türkler, Farsça konuşan Tacikler veya Hazaralar böylece artık devre dışı bırakılmıştır ve günümüze kadar da böyle devam etmiştir. Her zaman için dış güçlerin denetimi ve yönlendirmesindeki çeşitli Peştun gruplar iktidarda tutularak, bölgenin asıl sahibi olan diğer halklara söz hakkı verilmemiştir ve kırılmaya, yok edilmeye, sürgüne tabi tutulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, liderlik o devirde Afganistan'da azınlık olmalarına rağmen İngilizler ve kısmen de Ruslar için en uygun adaylara, yani Peştunlara teslim edilmiştir.

Emir Abdurrahman İngilizlerle çok yakın ilişkilerde bulunmuştur. Onların her isteklerini kabul etmiştir. İngilizler Emir Abdurrahman Han'a parayla büyük imkânlar yaratarak onu desteklemiştir. Abdurrahman Han bölgeye hâkim olunca Afganistan halkı, bir taraftan taç ve taht için kendi içlerinde savaşıyor Dost Muhammed Han'ın oğulları ve bir taraftan da İngilizlerin sömürgeci savaşı altında kalmıştır. Bunun için Afganistan halkı ülkenin dört bir tarafında bu zulme karşı isyan etmişlerdir. Bu isyanlar ve savaşlar halkın hayatına büyük ekonomik ve kültürel darbeler vurmuştur. Türkistan Türkleri, özellikle Özbekler 1888 yılında Belh halkı Sardar Muhammed İshak Han'ın liderliğinde ve 1930 yılında Abdurrahman'ın zulmü karşısında kendi haklarını savunmak için birkaç defa isyan etmişler ama istediklerini elde edememişlerdir. Bu olaylar Özbekleri manevi bakımdan olumsuz etkilemiş olsa da Meymene şehrinde İşan Evrak isyanıyla Türkistan halkının gönlünde yeni bir umut ışığı yanmıştır.

Emir Abdurrahman zamanında amaçları hep kuzey Afganistan'da yerleşim yerleri kurarak Özbek Beyliklerini bölmek ve Afgan Devleti'nin bölgedeki denetimini artırmak olmuştur. 1888'den önce bölgede yalnızca birkaç memur ve askerle sınırlı olan Peştun nüfusu Afganistan kuzeyine yerleştirilmesi ile büyük oranda artırılmıştır. Sağlanan çeşitli ayrıcalıklarla asıl sahibi Özbekler olan bu yerleşim yerleri, Özbeklerden alınarak Peştunlara tahsis edilmiştir. Güney ve Güneydoğu Afganistan'dan getirilen göçebe Peştun kabileleri bölgenin artık yeni sakinleri olmuşlardır. Özbekler sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi haklarını oldukça uzun bir mücadele sonucu çok sonraları elde edebilmişlerdir. Emir Abdurrahman'ın merkezileşme politikası Afganistan'ın Peştunlaştırılması amacı ile yapılan faaliyetler

Afgan Türkistanı'nda Peştun nüfusunu artırmakla kalmamış, etnik grupların yeni siyasi sistemden tasfiyesini de beraberinde getirmiştir. Bu katı tutumlar uzun vadeli olmuş, iktidar mücadelesi 1990'lara kadar sürmüştür. Bu durum Afganistan halkının perişan olmasına zemin hazırlamıştır. Diğer etnik grupların ülkenin tarihine ve kültürüne yapmış oldukları katkılar bir zenginlik olarak görülmemiş, bu çalışmalar hem küçümsemiş hem de Türk boylarının kendi dillerinde eğitim ve öğrenim görmeleri bu anlayışla yasaklanmıştır. Kendi dilleriyle eğitim göremeyen Afganistan Türkleri siyasetten de mahrum bırakılarak sadece tarım ve hayvancılıkla uğraşmak zorunda bırakılmıştır. Özbekler siyaset sahnesine ancak 1992 yılında, Afganistan İslam Devleti'nin kurulmasından sonra girebilmiştir. General Raşit Dostum'un önderliğinde Kuzey Afganistan'da siyasi kimliğine kavuşan Afganistan Türkleri dünya kamuoyuna buradaki Türk varlığını gösterebilmiştir. Bir nevi özerk bir devlet konumuna ulaşan Afganistan Türkleri bu rahatlık sayesinde kendi kültür, dil ve edebiyatlarına sahip çıkmışlardır. Ancak bu durum 1997 yılında merkezi Afganistan yönetimine gelen Taliban'ın, Afgan Türkistan'ına hâkim olması ile son bulmuştur.

11 Eylül 2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a girmesiyle başlayan süreçte Kuzey İttifakı ciddi askeri başarılar elde etmiştir. General Dostum liderliğindeki Türkler, Afganistan'ın yeniden inşası sürecinde Afganistan Türklüğü için önemli kazanımlar elde etmiştir. 2003 yılında yeni Afgan Anayasasında Afganistan Türklerinin dilleri olan Özbekçe ve Türkmençe, Afganistan'ın Peştuca ve Farsçadan sonra üçüncü resmi dili olarak kabul edilmiştir. Afganistan Milli Eğitim Bakanlığının Özbekçe ve Türkmençe ders kitapları 6. sınıfa kadar basılmış olup bu kitaplar Güney Türkistan'da bazı okullarda okutulmaktadır. Ama bazı nedenlerle lise seviyesindeki kitaplar basılamamaktadır. 2004'de yapılan seçimlerde iktidara gelen Hamid Karzai hükümeti bütün etnik gruplara hak vermeyi vaad etmiş ama General Dostum'u devre dışı bırakarak, Afganistan Türkleri arasındaki birlikteliği parçalanmaya çalışmıştır. Karzai hükümeti'nin peştun ağırlıklı siyaseti ülkedeki ikinci büyük etnik grup olan Türkleri, dolaylı olarak saf dışı bırakmıştır. Devletin gayrimillî politikaları ve zulümleri nedeniyle Türklerin çoğu kendi ana dillerinde eğitim görmemişler, okuma ve yazmayı kendi dillerinde öğrenememişlerdir. Onlar ana dilinden başka Farsça, Peştuca gibi dillerde okumak zorunda bırakılmışlardır. Birkaç seneden beri Afganistan Türklerine özgürlük verilmiştir. İlkokul öğrencilerine ana dillerinde seçmeli ders verilmektedir. Üniversitelerde dil ve edebiyat bölümlerinde ana dilde eğitim alınabilmektedir.

2014 yılı seçimlerinde iktidara gelen Aşraf Gani'nin birinci yardımcısı Özbek Türkü olan General Abdurraşid Dostum olmuştur. Afganistan'ın bugünkü durumuna baktığımızda baskı altında olmasına rağmen Türklerin şimdiki lideri devletin ikinci adamı yani Afganistan cumhurbaşkanının sağ kolu olmuş ve Güney Türkistan Türklerini yeniden özgürlüğüne kavuşturmuştur (Andican, 1996: 402-427; Barlas, 2015: 2-4; Darawgar, 2016: 4-9; Fevzi, 2013: 3-5).

• **Ülkenin Adı:** Afganistan İslam Cumhuriyeti

• **Başkent:** Kabil

• **Nüfus:** 29,7 milyon tahmin¹

• **Yüzölçümü:** 652.225 km².

• **Büyük Şehirleri:** Kabil, Kandahar, Herat, Mezar-i Şerif, Celalabad,

• **Yönetim sistemi:**

Yürütme: Başkanlık sistemi,

Yasama: İki parlamentolu meclis Senato ve Halk Meclisi

• **Yerel Yönetimler:** Vali ve vilayet sistemi, ülkede toplum 34 vilayet vardır.

• **Diller:** Peştuca, Farsça (Darice), Özbekçe, Türkmençe, Nuristani ve Peşeyice.

• **Din:** İslam (% 80 Sünni, % 19 Şii), Diğer % 1 (Hinduizm, Sihizm, Musevilik)

• **Komşu ülkeler:** Güney ve doğusunda Pakistan, batısında İran, kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, kuzeydoğusunda Çin.

• **İklim:** Ülke genelinde karasal iklim, Celalabad Bölgesi'nde subtropikal-muson iklim görülür.

• **Ekonomi:** % 70 Tarım ve hayvancılık (Küçükbaş ve büyük baş hayvancılık-deri ticareti) % 30 Ticaret (alım satım), Ülke nüfusun sadece % 18'i şehirlerde yaşamaktadır.

• **Yer altı kaynakları:** Doğalgaz, hampetrol, Altın, Kükürt, Tuz, Lacivert taşı, Yakut, Zümrüt, Kömür, Demir, Bakır.

• **Para Birimi:** Afgani (1\$= 68.65 Afgani 6.11.2017)²

¹. <http://1tvnews.af/fa/news/afghanistan/29279-2017-05-10-14-10-33> (2017.11.3)

0.2. Afganistan'da Türkler

Türk sözü olgunluk çağı, cezbetmek, Türelî, kanun ve nizam sahibi, devlete bağlı halk ve teb'a anlamına gelmektedir (Kalafat, 1995: 16).

Türkistan, Orta Asya'nın büyük bir kısmı için kullanılan bir isimdir. İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan dâhil Pamir ve Hindukuş dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-huang bölgesine kadar uzanan, oradan Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibiriya'nın tamamını içine alan, batıda Ural Dağları ile Volga Irmağı'nın Hazar Denizi'ne ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir alanı kaplar.

Türkistan; Batı Türkistan, Doğu Türkistan, Afgan veya Güney Türkistan ve İran Türkistan'ı olmak üzere 4 bölüm halinde incelenir. Batı Türkistan: Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan; Doğu Türkistan: Çin Halk Cumhuriyeti; İran Türkistan'ı Estarabad ve Dereğiz vilayetleri ve Güney Türkistan da Afganistan kuzeyinde Tirbendi Türkistan ve Hindukuş-Kunlun dağ sırası önünden Seyhun Vadisi'ne ve Batı Türkistan Çukureli'ne doğru uzanan alçak sahadır (Darawgar, 2016: 1-3; Şarık, 2009: 18-23, 65, 80-91).

Günümüzde Afganistan'daki Türk varlığı bazı kötü niyetli veya bilinçsiz yaklaşımlarla Afgan kimliği ile tanımlanmak ve Afgan ismi ile tanıtılmak istenmektedir. Afganistan'da yaşayan Türklere Afgan denemez, zira Afgan = Peştun demektir. Afganistan'da yaşayan diğer milletlere olduğu gibi Türklere de en büyük zulüm soykırım baskı hep bu Afgan = (Peştun) gruplar tarafından yapıldığı için Türk'e Afgan demek bir şekilde hakaret manasına da gelir. Biz tüm dünya kamuoyuna duyururuz ki burası tarihten beri gelen adıyla Güney Türkistan'dır, Horasan'dır (Komite, 2001: 67-72)³.

Güney Türkistan (Kuzey Afganistan) 1818-1850 yılları arasında beylikler tarafından yönetilmekteydi. 1850 yılından itibaren Dost Muhammed Han, İngilizlerin yardımıyla Güney Türkistan bölgelerini kendi merkezi hükümetine bağlamıştır. Bu dönem Güney Türkistan Türklerinin siyasî, sosyal ve kültürel baskısı altına girmiştir.

². <https://www.facebook.com/ramozian/> (6.11.2017)

³. "Afganistan Tarihinin Başlangıcından Beri Türk Yurdudur" başlıklı yazı bir komite tarafından hazırlanıp Afganistan Türk Gençler Birliğinin Basın Beyanatı olarak *Afgan Türkistanı Mazlum Türkler'in Ülkesi* kitabında yayımlanmıştır. Bahsedilen komitenin kimler tarafından oluşturduğu, yine bahsedilen bildirinin hangi gazete veya dergide yayımlandığı ya da ne münasebetle oluşturulduğu ve hangi tarihte kaleme alındığı belirtilmemiştir.

Bundan sonra Dost Muhammed'in zulmüne karşı Türkistanlıların ayaklanmaları başlar. Bölge halkının ayaklanmaları Emir Şir Ali Han döneminde de durmaksızın devam etmiştir. Emir Şir Ali Han 1873 yılında büyük küçük, kadın erkek demeden Türk kökenli 15000 kişiyi katletmiştir, Afgan idaresinin Türklere yönelik Afganlaştırma politikaları uyguladığı, Kuzey Afganistan'daki dağınık Türk boyları açısından bir hayli etkili olurlarken; kuzeydeki Özbek ve Türkmenlerin ciddi direnişleri ile karşılaştıkları bir kısım Afganistanlı Özbek Türklerinin bu baskılar sonucu Türkiye'ye göç etmek istedikleri, esasen Afganistan'ın Peştunlaştırma konusunda bünyesindeki diğer unsurlardan görmediği mukavemeti, Türk kökenli topluluklardan gördüğü, Afganlaştırmaya Türk direncinin Türk boyları arasındaki dayanışma ile arttığı, bilhassa Özbek- Türkmen ittifakının Afganlaştırma politikası karşısında ciddi engel teşkil ettiği, 1968 yılına kadar Afganistan Türklerine devlet teşkilatında görev verilmediği, dillerinin unutulması için her türlü tedbirin Afgan yönetimince alındığı, Türk bölgesindeki bir kısım şehir ve kasaba isimlerinin Peştuca ve Farsça ile değiştirildiği, resmi literatürde Özbek ve Türkmen yazılı kültürünün küçümsendiği ve etnik kimliklerinin aşağılandığı, fiiliyatta ikinci sınıf vatandaş olarak görüldüğü bilinmektedir (Emini, 1992: 25; Kalafat, 1995: 61-62).

Afganistan Türkistanı'nda yaşayan Türk boyları başta dilleri olmak üzere gelenek, görenek, örf ve adetlerini muhafaza etmeyi başarmışlardır.

Özbekler: Afganistan'ın en kalabalık Türk grubu Özbek Türkleridir. Özbekler Afgan Türkistan'ın çeşitli yerlerinde yaşamaktadırlar. Batıda Çiçek-tu ve Kaysar (Meymene'nin batısında) yakınlarından başlayarak Herat'tan sonra kuzeyde Bala Murgab, Meymene, Andhoy, Şibirgan, Sar-i pol, Akça, Belh, Mezar-ı Şerif, Beğlan ve Pul-i Humri, Katagan ve Bedaşan eyaletinde de Khan Abad, İmam Sahib, Kunduz, Talukan, Nehrin, Çal ve İşkemiş Özbek'lerin buldukları şehirlerdir. Özbek nüfusunun en çok olduğu yer Meymene şehridir. Özbeklerin çoğu ticaret, ziraat ve el sanatlarıyla meşguldürler. Afganistan'ın diğer bölgelerine göre, Türkistan nüfusunun kalabalığına bakılırsa, sekiz ilde yaşayan Özbeklerin nüfusu dört milyondan aşağı değildir.

Türkmenler: Afganistan Türklerinin ikinci kalabalık grubu olan Türkmenler ise genellikle Türkistan ve Katagan bölgelerinde yaşamaktadırlar. Türkmenlerin büyük çoğunluğu hayvancılıkla uğraşmakta ve yetiştirdikleri hayvan ürünleri ile

Afganistan'ın ihracatında büyük katkı sağlamaktadırlar. Afganistan Türkmenlerinin nüfusu iki milyonun üzerindedir.

Kazaklar: Kazaklar Afganistan Türklerinin mühim bir bölümünü teşkil etmektedir. Türkistan'ın çeşitli yerlerinde yaşamaktadırlar. Sayıları 100.000 civarında olan Kazaklar, Özbeklerle kaynaşanlar kendilerini Özbek olarak tanıtmaktadırlar. Kazakların konuştuğu dil de Özbekçeye çok yakın bir kazakçadır.

Kırgızlar: Kırgızlar yoğun olarak Badahşan ilinin Pamir ve Vahan bölgesinde yaşarlar. Türkistan'ın diğer bölgelerinde de Kırgızlar vardır. Kunduz merkezinde, Samangan ve Belh vilayetinde Kırgızlar yaşamaktadırlar. Kırgızların nüfusunun 100.000'in üzerinde olduğu sanılmaktadır.

Karluklar: Karluklar Afganistan'da yaşayan en eski Türk kabilelerinden sayılmaktadırlar. Karluklar Özbekçe konuşmakta ve Karluk'un olduklarını bildikleri halde, kendilerini Özbek saymaktadırlar. Sayıları hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte, bütün Afganistan'da 20 bine yakın Karluk yaşadığı düşünülmektedir.

Karakalpaklar: Karakalpaklar Kunduz, Samangan, Tahar ve Belh illerinin çeşitli yerlerinde bulunmaktadırlar. Kıpçakların durumu da aynıdır. Bunlar dil olarak Özbekçe konuşmaktadırlar. Afganistan Özbekçesi dışında bu topraklarda konuşulan çeşitli Türk şive ve ağızlar ve bu insanların edebiyat ve kültürü hakkında bir çalışma yapılmadığı için, bu kabilelerin bugünkü durumu ile ilgili kesin bir şey söylemek tabii ki mümkün değildir.

Afşarlar: Afşarlar Nadir Şah'ın ordusundan kalmış olan Türkmenlerdir. Afşarlar başkent Kabil'in Darul Aman ve Nanekçi bölgelerinde yaşamakta ve bu yerlerin adı ile tanınmaktadırlar. Afşarların en büyük özelliği dil ve ananelerini muhafaza etmeleridir. Bugün Afşarlar Batı Türkçesi'nin bir ağızını konuşmaktadırlar. Afşarların sayısının 50.000 civarında olduğu bilinmektedir.

Böylelikle çeşitli Türk şivelerini konuşan Afganistan Türklerinin nüfusu yedi milyona yaklaşmaktadır. Afganistan Türkleri arasında okuma yazma oranı çok düşüktür. Ülkenin siyâsî ve sosyal hayatında Türklerin Türk olarak hiçbir fonksiyonları yoktur. Ancak Peştun veya Tacik olarak bir takım insanî haklardan faydalanabilmektedirler. Kendi dillerinden faydalanmalarına hiçbir zaman izin verilmemiştir. Bu kabileler arasında yüksek bir kültüre sahip olan Özbeklerdir. Bunun sebebi 19. yüzyılın başlarına kadar Türkistan'ın idaresinin Özbeklerin elinde bulunmasıdır. Afganistan Türkleri, Türkistan ve Katagan bölgelerindeki Türk

kavimleri arasında Özbek Türkçesi ortak bir lehçe sayılır (Barlas, 1987: 327- 334; Merçil, 1966: 269, Saray, 1981: 18- 20; Fevzi, 2013: 3).

Avrasya'da çok geniş bir coğrafi alana yayılmış olan Türkler bu gün Özbekçe, Türkmence, Kazakça, Kırgızca, Kara Kalpakça, Tatarca, Başkurtça, Nogayca, Balkarca, Çuvaşça, Yakutça gibi lehçelerde konuşmaktadır (Eren, 1998: 1). Bütün boyları ile Türklük bir bütündür. Türklük bir bütün olunca, Türk âleminin problemleri de, tabiidir ki bütün Türkleri ilgilendirecektir. Çözümü de bizlere düşecektir. Meseleyi bu şekli ile ele almak hem genel Türk dünyasının ve hem de ayrı ayrı Türk ellerinin menfaatidir. Türk boylarının çıkarlarını, genel Türk menfaatlerinin dışında düşünmek mümkün değildir ve realist bir tutum olmaz. Bu esastan hareket edilince Türk dünyasının imkânları ve imkânsızlıklarına ortak göz ile bakmak gerekir. Türk dünyasının problemlerini çözecek olan da Türklerdir. Bu noktada Türk dünyasının tasarısını yapmak gerekir. Türk dünyasının kalbi ve beyni, Türk'ün yaşamakta olduğu her yerdir. Bu yerlerin hepsi Türk vatanıdır (Kalafat, 1994: 11).

Tarihî Türk Yurdu olan Horasan'ın bir bölümü bugünkü Afganistan sınırları içerisinde. Takriben 2000 yıl Türklerin hâkimiyetinde kalan Afganistan'da yaşayan bütün milletler varlıklarını korumuş olmasına rağmen son 250 yılda Türklüğün silinmesi için akla gelen her türlü baskı uygulanmıştır. Türk dünyasının, Doğu Türkistan ve Kerkük'ten sonra en mağdur ve mazlum grubunu oluşturan Afganistan Türkleridir (Gültepe, 2001: 13-14). İşte sözümüzün ispatı için Türkçü şair Taşkın Bahayi'nin şiiri:

Türkler demek bir cad avladı,
Unlar erur bir- birga qardaş,
Türkistan'da kesilsa barmaq,
Türkiye'de undan ağrır baş.

Türkiye ile ırk, dil, din, kültür ve tarih bağlarına sahip olan Afganistan Türkleri, Türkiye dışında kalan Türk topluluğudur. Tarih boyunca Afganistan'da devlet kuran Türkler ki bunlar arasında Akhunlar, Göktürkler, Türgişler, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Babürlüler v.b. zikredilebilir. Özellikle Gazneliler ve Timurlular devrinde Afganistan bölgenin en önemli kültür, sanat ve ticaret merkezi olmuştur (Abdülhamitoğlu, 1982: 413).

Kuzey Afganistan Türkleri bir zamanlar kendi dilleri ile eğitim yapamıyorlardı. Onlar Özbek ve Türkmen Türkçesiyle orta öğrenim görmeleri halinde, yüksek tahsil imkânı yoktu, bugün kardeş ülkeler hamdolsun bu imkânı sağlayabilmiştir. Milletimiz kendi dilinden ne zaman uzaklaşmış ise, millî hüviyetini yitirmiştir (Kalafat, 1994: 19).

Türkçe, devlet dairelerde yasaklanırken, Türkçe konuşanlar resmi mekanlardan dışlanmıştı. Türk tarihi ve kültürel varlığı mevcut yönetimlerce örtülmeye çalışılmıştır. Fakat tüm bunlara karşın dil ve kültürlerini muhafaza eden Afganistan Türkleri, siyasi ve kültürel varlıklarını devam ettirebilmiştir. Sovyetlerin 1988’de Afganistan’dan çekilmesinin ardından Özbek ve Türkmenlerin yaşadıkları kuzey bölgesinde silahlı kuvvetlerin oluşturulması ile kuzeyde Afganistan Milli İslami Hareketi kurulmuştur. Bu hareketin liderliğini ise General Raşid Dostum üstlenmiştir. Ancak 1996’da iktidara gelen Taliban’ın, 1997’de Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere girişiyle Afganistan Türkleri yeni bir belirsizlik dönemine girmiştir. Taliban, Afganistan’ın bütününde olduğu gibi, Afganistan Türklerinin yaşadıkları bölgelerdeki eğitim kurumlarını kapatmış: “Türkmenler Türkmenistan’a; Özbekler Özbekistan’a; Hazaralar kabristan’a gitmelidirler” diyerek Türklere yönelik baskı ve tecrit politikaları izlemiştir.

Kuzeyde 8 vilayetin oluşturduğu Güney Türkistan veya Kuzey Afganistan uzun bir süreden beri Peştunler tarafından idare ve sosyal, politik ve kültürel haklarından mahrum edilen Türkler, ortadaki Hazarajat bölgesindeki Şii Hazaralar ve kuzeydoğu kesiminde Farsça konuşan Tacikler bu hakları elde edebilme gayreti içerisinde yeni yönetim için ayrı bir problem teşkil etmektedirler.

11 Eylül saldırılarının ardından 2001’de ABD’nin Afganistan’a girmesiyle başlayan sürece kendileri için bir fırsat olarak gören Taliban karşıtı kuzey İttifakı ciddi askeri başarılar elde etmiştir. General Dostum liderliğindeki Türkler, Afganistan’ın yeniden inşası sürecinde Afganistan Türklüğü için önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak 2004’de yapılan seçimlerde iktidara gelen Hamid Karzai, General Dostum’u devre dışı bırakarak, Afganistan Türkleri arasındaki birlikteliği parçalamaya çalışmıştır. Karzai hükümeti’nin peştun ağırlıklı siyaseti ülkedeki ikinci büyük etnik grup olan Türkleri dolaylı olarak saf dışı bırakmıştır.

Devletin gayrimillî politikaları ve zulümleri nedeniyle Türklerin çoğu kendi ana dillerinde eğitim görmemiş, okuma ve yazmayı kendi dillerinde öğrenememişlerdir.

Onlar ana dilinden başka Farsça, Peştuca gibi dillerde okumak zorundadırlar. Birkaç seneden beri Afganistan Türklerine özgürlük verilmiştir. İlkokul öğrencilerine ana dillerinde seçmeli ders verilmektedir. Üniversitelerde dil ve edebiyat bölümlerinde ana dilinde eğitim alabilmektedir.

Afganistan'ın bugünkü durumuna baktığımızda baskı altında olmasına rağmen Türklerin şimdiki lideri General Raşid Dostum devletin ikinci adamı yani Afganistan cumhurbaşkanının birinci yardımcısı olmuştur. 2014 yılı seçimlerinde zafer kazanmış Afganistan yani Güney Türkistan Türklerini yeniden özgürlüğüne kavuşturmuştur (Andican, 1996: 402, 426; Darawgar, 2016: 8-9).

0.3. Afganistan'da Türk Edebiyatı

Afganistan'ın güney bölgesinde Türklerin varlığının, İslamiyet'in ilk yıllarından daha eski devrelere kadar inmesi mümkündür. Bölgede Türk kökenli Gazneli Devleti'nin kurucu Sebük Tegin ve oğlu Sultan Mahmut döneminde ve genel olarak da Gazneliler Devleti edebi hayatında Türkçeye, Arapça ve Farsçaya olduğu kadar itibar edilmemiştir. Resmi yazışmalar, Sultan Mahmut'un ilk veziri Fazl bin Ahmed-i Esferayini'nin döneminde Farsça, diğer zamanlarda Arapça olmuştur. Sultan Mahmut'un kızı Fatma için Kuran-ı Kerim'in satır altı Türkçe tercümesi hariç Türkçe eser yok denilebilecek seviyededir. Günümüze ulaşan ve tespit edilen eserler değerlendirildiğinde Gaznelilerin Türk dili ve edebiyatına son derece az katkısı olduğu görülmektedir. Sultan Mahmut bilime, edebiyata ve kültüre önem vermiş; aralarında Herat'ın da bulunduğu yerleri kültür merkezi haline getirmiştir.

14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Emir Timur ve onun soyundan olan padişahlardan üç tanesi bölge üzerinde daha kalıcı etkiler bırakmıştır: Emir Timur küregen, Sultan Hüseyin Baykara ve Gazi Zahirüddin Muhammet Babür. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Timurluların başkentliğine yükselen Herat da, Türk dili ve edebiyatının yeni merkezi haline gelmiştir.

Sultan Hüseyin Baykara'nın zamandaşı ve arkadaşı Ali Şir Nevayi, Fars dili ile Türk dilini mukayese ettiği Muhakemetü'l-Lugateyn adlı eserinde, hâkimiyet ile dil arasında bağlantı kurarak, hâkimiyetin Arap ve Farslardan Türklere geçmesine paralel olarak Türk dili'ne de rağbetin arttığını vurgulama yoluna gider.

Emir Timur'dan sonra Timurlular Devleti'nin en etkin hükümdarlarının başında gelen Sultan Hüseyin Baykara'nın en büyük hizmeti Türk dili ve kültürünü himaye etmesi olmuştur ve kendi milli edebi Türk zevkini de tatmıştır (Öztürk, 2015: 203-206 211-213).

Gazi Zahirüddin Muhammed Babür 15. yüzyılda Afganistan'ın başkenti Kabil'de Babürlü hanedanını kurdu. Temür sülalesinden olan Babür devlet adamı, şair, Fuat Köprülü'nün dediğine göre Çağatay edebiyatının “Nevai'den sonra en mühim şahsiyeti”dir. Babür'ün en önemli eseri Babürname sade ve samimi bir dille yazılmış olan Vekayiidir. Bu eser, Türk hatıra edebiyatının ve Çağatay nesrinin şaheseridir (Ercilasun, 2015: 419). Günümüzde Afganistan olarak isimlendirilen Güney Türkistan bölgesinde klasik Çağatay edebiyatının en önemli kişileri yaşamış ve Türk edebiyatına önemli eserler vermiştir. 18. yüzyılın ortalarından önce Türk dili ve edebiyatı ve kültürüne yazmış olduğu düşünce ve eserleri ile hizmet etmiş birçok şair ve mütefekkir yetişmiştir. Mevlana Lütfi, Sultan Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevayi, Zahirüddin Muhammad Babür devrinin meşhur ve önemli şahsiyetlerindedir. Bunlardan Ali Şir Nevayi ve Sultan Hüseyin Baykara Herat şehrinde doğup büyümüş ve Zahirüddin Muhammad Babür ise başkent olarak Kabil'i seçmiş ve burada yaşayıp eserlerini de burada yazmışlardır. Ali Şir Nevayi'nin başlattığı Türkçe yazma hareketi başta Herat şehri olmak üzere Horasan'ın muhtelif şehirlerinde bu hareketi destekleyen insanlar ortaya çıkmıştır. Örnek olarak devrin büyük mütefekkirleri Şeyh Ahmet Süheyli, Hilali Çağatayi, Hafız Ebru, Mir Hucak Cüzcani, Kâtibi Nişaburi, Mevlana Muhammed Bedehşi, Huvand Mir, Bediüzzaman, Muinüddin İsfzari ve Şeyh Belhi gibi nice şair, yazar ve bilim adamlarının ismini zikir edebiliriz (Öztürk, 2014: 15).

Afganistan'da yaşayan Türk halkı boğucu bir siyasî ve sosyal atmosfer altında yaşamakla birlikte, kendi edebî, tarihî ve kültürel geçmişinden kopmayıp bu zenginliklerini korumaya ve geliştirmeye çalıştılar. Halkla bütünleşen aydın çevresi kendi millî ve edebî varlığına sahip çıkıp Nevailer, Babürler ve Baykaraların ölümsüz düşünce ve edebî mirasını yazdıkları şiir ve edebî eserleri ile yaşatmayı başardılar. Afganistan'daki Türk edebiyatı meş'alesini canlı tutup halkın millî uyanışı yolunda kendi şiirleri ile büyük emekleri geçen şair, âlim ve siyasetçileri Ebulhayr Hayri, Nazar Muhammed Neva, Nâdim Meymeneli, Azimi Saripoli, Mevlevi Abdulgani İlmî, Mevlevi Alauddin Meymeneli, Siddik Gevheri, Ergaş Uçkun ve Muhammed

Emin Uçkun'u örnek olarak gösterebiliriz (Barlas, 1996: 982). Bilindiği üzere her toplum kendine özgü kültür, sanat, dil ve edebiyata sahiptir. Afganistan'da yaşayan Türklerin de atalarından miras kalan kültürü, sanatı, edebiyatı ve dili vardır. Afganistan'da Türk boylarından hem en kalabalık hem de dil, edebiyat ve kültürel açıdan en gelişmişleri de Özbek ve Türkmenler'dir. Dolayısıyla Afganistan'daki Türk dili ve edebiyatından bahs olunca akla ilk önce Özbek ve Türkmen dil ve edebiyatları gelir. Afganistan'da yaşayan Türklerin ortak dili Özbekçe'dir (Toyghun, 2013: 9).

0.3.1. Süreli Yayınlar (Gazete ve Dergiler)

Afganistan'da basın tarihi resmen Amir Şir Ali Han döneminde "Şemsü'n-nehar" adlı gazetenin 1873⁴ yılında sadece başkent Kabil'de devlet nezareti altında faaliyete başlamıştır. Böylece Mahmud Tarzi yönetimi altında Kabil'de kendi basın hayatına başlayan Sirâcu'l-Ahbar 1911'da aynı durumda idi. Ama 1929 yılında Nadir Han hükümeti zamanında gazetenin faaliyetleri başka şehirlerde de başlamıştır.

1964 yılında anayasa getirilen değişikliklerle Afganistan basınında ilk defa Özbek dilinde şiir ve makaleler yayımlanmaya başlar. Bu durum Afganistan Özbek edebiyatçıları için beklenmeyen bir gelişmedir. Bu dönemde tahsil görenlerin sayısı artmıştır. Milli duygu ve düşünce sahibi olanlar ana dilinde okuma yazma arzusuna kapılırlar. Şair ve yazarlardan Şar-ı Cevzicani "Halk" ve "Perçem" dergilerinde Afganistan Özbek dili ve kültürüyle ilgili olarak ilk defa makaleler yazmaya başlar. Yine iki dergide, Şar-ı Cevzicani'nin teşebbüsüyle klasik Özbek şair ve yazarlarının eserlerinden birkaç numune Farsça olarak yayımlanmıştır. Bu dönemde adı geçen edebiyatçıların çabalarıyla Afganistan Özbek şairlerinin mülemma şiirleri "Stori" gazetesinde yayımlanmaya başlanmıştır. Gerçi Özbek edebiyatçılarının yazdıkları Fars ve Peştu dillerinde olsa da iki ve üç dilli olan Afganistan Özbek edebiyatçılarının yazdıkları genellikle Afganistan Özbek edebiyatıyla ilgiliydi.

1970'li yıllarda Afganistan'ın siyasi hayatında "yeni demokrasi" adı altında anayasa yenilendi ve siyasi faaliyetlere izin verdi. Türkler bu açılmadan faydalanarak bir saatlik Türkçe radyo programı yapmaya başladı; fakat Türkçe gazete çıkarmaya hükümet izin vermedi. 1973'te Davut Han'ın darbesiyle kurulan cumhuriyet devrinde Türkçe program da radyodan kaldırıldı. 1978'de Davud Han rejimine son verip

⁴http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110916_mm_century_afghanpress_sh01 (2017.10.18)

iktidara geçen komünistler, Davud Han zamanında kaldırılan Özbek Türkçesi ve Türkmen Türkçesi ile radyo yayınına ve Özbekçe “Yulduz”, Türkmençe “Güneş” gazeteleri yayımlanmasına izin verildi. 1978 yılından 1991 yılına kadar “Yulduz” gazetesinden başka herhangi bir resmi dergi veya gazete çıkmamasına rağmen, başkent Kabil ve çeşitli iller de “Faryab”, “Cüzcan”, “Bidar”; “Milliyetha-yi Birader”, “İrfan”, “Ferheng-i Merdom”, “Juvandun” gazete ve dergilerinde Özbekçe makale ve şiirler basılıyordu. 2001’de Taliban’ın iktidardan indirilmesinden sonra 2003 yılında Anayasaya koyulan yeni hükümlere esasen ülkede söz ve matbuat serbestliği sağlanmış oldu. Bu serbestlik çerçevesinde Afganistan’da yüzlerce haberleşme vasıtaları radyo, televizyon, dergi, gazete ve diğer yayınlar hayatına başladı (Emini, 2010; Toyghun, 2013: 11-12 ; Hayri, 2013).

1. Yulduz Ceridesi

Nesir, edebiyatın önemli bölümünü teşkil etmektedir. Nesir ya da düz yazı edebi dilin gelişme, yükselme, zenginleşme ve okunması açısından şiire nispeten kolay ve yararlıdır. Çünkü şiir dili nesir diline göre halk diline yakın ve uygundur. Afganistan Özbek nesri 1978 yılında resmi olarak yayın faaliyetine başlayan Yulduz gazetesiyile başlamıştır. (Yarkın, 2010b). Yulduz ve onunla ilgili samimi duygularını anlatan Taşkın Bahayi:

Yulduzim

Sen kuyâşdan nur emibsan zeb âsmân yulduzim
Sen su içgan çaşmalar dur ‘ilm u ‘irfân yulduzim
Sen üçün yıllar kuraşgan, har bir insân yulduzim
‘âkıbat âmâla yetdi, tapdi imkân yulduzim
Ahtar farhunda falim, ham duruḥşân yulduzim
Öz tilimda ayladiñ sen, şarhi davrân yulduzim

Gül edi gül, sen erur san çaknatışniñ bai‘şi
Til edi til, sen erur san yaşnatışniñ bai‘şi
Bâr edi bâr, sen erur san körsatışniñ bai‘şi
Âftâbi ‘adl sâri yuksatışniñ bai‘şi
Yulduzim san, yulduzim san mehri tâbân yulduzim
Öz tilimda ayladiñ sen şarhi davrân yulduzim

Bârligiñdan şarm âlur ây u kuyâş âsmân arâ
Pârlaşiñdan bahramand dur, navnahâl bostân arâ
Har ḥatîñ dur Özbek ahliğa alifdek cân arâ
İstağim şu, yayrasañ sen dâyimâ insân arâ
Özligim, bahtim, kuvânçim, ezgu ârmân yulduzim
Öz tilimda ayladiñ sen, şarhi davrân yulduzim

Gar tuman berdi  alakit se a parla da mud m
U bu  akmak para kildi  aqibat unı tam m
Endi sen san fa ri davr n, me a berga  ehti am
Men ki etganman hami a y vleri a zid kıy m
Nuri  aylar kahka anim, kavkabistan yulduzim
 z tilimda ayladi  sen  arhi davran yulduzim

A tar far unda falim, ham duru an yulduzim
Yulduzim san, yulduzim san, mehri taban yulduzim
 zligim, ba tim, kuvan im, ezgu  rman yulduzim
Nuri  aylar kahka anim, kavkabist n yulduzim
Sen erur san me a hamdam, hamda c n n yulduzim
 z tilimda ayladi  sen  arhi davr n yulduzim.

Kabil 1984

Haftalık olarak çıkan, başlangıçta Özbekçe yazıların yanı sıra Türkmence yazılara da yer veren gazetenin sayıları, Özbekler ve Türkmenler tarafından merakla beklenmiş ve hem maddi hem de manevi bakımdan himaye edilmiştir. Gazete genel itibarıyla dört sayfa ve yazı yoğunluğunun olduğu dönemlerde altı, hatta sekiz sayfa olarak da çıktığı olmuştur. Döneminin birçok yazarı ve şairi ilk eserlerini veya eserlerinin bir kısmını bu gazete sayfalarında yayımlatmı tır.

Gazetenin yayın hayatında pek çok güçlükle mücadele edilmek zorunda kalınmıştır. Şahsi otomobilin, gazetenin idaresine tahsis edenlerin yanı sıra, temin ve dağıtım içlerinde çalıŐan gönüllü vatandaşlar sayesinde güçlüklerin üstesinden gelinme yoluna gidilmiştir. Gazetenin yayın hayatına girmesinde etkili olan  eri Cüzcani ve bilhassa da ilk sorumlu müdürü olan Muhammed Emin Uçkun ve U kundan sonraki sorumlu müdürü Ayhan Beyani gazetenin sayfa düzeni, yazıların kontrol edilmesi, standarda uygun hale getirilmesi, haberlerin tercüme edilmesi gibi birçok vazifeyi üstlenmişlerdir. Bu Şekilde Uçkun, hayatının iki yılı aŐkın bir süresini Yulduz gazetesine ba ıŐlamı tır. Devlet organlarından gerekli hiçbir yardım alamayan idare, matbaaya yapılan saldırılar yüzünden, gazeteyi düzenli olarak yayımlayamadı; bazen iki sayı birleŐtirilerek yayımlandı. Bu zaruretler ve zorluklar yetmezmi  gibi, Sovyet denetleyicileri konumunda olan Tacikistanlı müŐavirlerin Türk dilli yayına hoş bakmamaları yüzünden 1984 yılında gazetenin merkezi Mezar-ı-Şerif'e sürgün edilmiştir. Bu Őartlar altında 1984 yılında sorumlu müdürlüğe Abdullah Royeen getirilir. Abdullah Royeen suni olarak ortaya konulan tehditlere aldırılmaksızın  zbek aydınları ve yazarları ile işbirliği yaparak engelleri ortadan kaldırtıp gazeteyi kesintisiz çıkarmayı, tirajını arttırmayı ve okuyucuya ulaştırmayı başardı. Onun

zamanında Yılduz gazetesinin yanı sıra Ali Şir Nevayi'nin on altı eseri de yayımlanmıştır. Abdullah Royeen'den sonra sorumlu müdür olan Nurullah Altay zamanında siyasi ve içtimai şartların ve savaş ortamının getirdiği yeni zorluklar ortaya çıktı. Yanan matbaalar, dağılan işçiler gazetenin el makineleri ile çıkarılma zahmetini beraberinde getirmiştir. Beş yıl kadar süren bu zorlu faaliyet esnasında gazete, 30-36 sayfalık kitapçık şeklinde çıkmıştır (Öztürk, 2016: 66-68).

2. Güreş Ceridesi

Türkmence yayımlanan Güreş Ceridesi 1978 yılı Akraba ve Kabileler Bakanlığı teşkilatında Muhammad Siddik Emmini'nin baş yazarlığıyla kendi basın hayatına başlamıştır. Sonra haftalık başkent Kâbil'den Cüzcan vilayetine göç ettirilmiştir.

3. Kuyaş Fasilnamesi (üç aylık)

Bu derginin ilk sayısı 1992 yılında Faryab vilayetinin merkezi Meymene şehrindeki Emir Ali Şir Nevai kültür derneği tarafından Seyid Taceddin Taşkın Bahayi yönetmenliğinde, Muhammed Kazim Emmini ihtimamı ve Meymene şehrinin duygulu kişilerinin maddi yardımıyla 1000 tirajda Faryab vilayeti devlet basın idaresinde basılmıştır. Kuyaş dergisi maddi imkânlardan dolayı sadece dört sayısı yayımlanmıştır.

4. Toğri Yol

Bu dergi Belh vilayeti Emir Ali Şir Nevai Derneği tarafından Özbek ve Türkmen lehçelerinde iki, üç ayda bir kere çıkarılan edebî dergidir. Derginin birinci sayısı Cünbiş partisinin siyasî merkezi olan Mezar-i Şerif şehrinde 1992 yılı Abdullah Royeen başyazarlığında Belh devlet matbaasında basılmıştır.

Doğru yol dergisinin 2-3-4-5 sayıları Muhammed Âlim Labib başmuharrirliğinde Emir Ali Şir Nevai yayınevinde basılmış ve 5. sayısından sonraki yayın hayatına çeşitli sebeplerden dolayı son verilmiştir.

5. Yağdu Mecellesi

Bu dergide Emir Ali Şir Nevai kültür derneği tarafından 1995 yılı Muhammed Âlim Labib başyazarlığında kendi basın hayatına başlamış ve 1998 yılı kuzey Afganistan Taliban'ın eline geçmesine kadar aylık dergi olarak neşredilmiştir.

6. Güneş Fasilnamesi

Türkmence yayımlanan bu Fasilname 1998 yılı yayın hayatına başlamıştır. Güneş; kültür, tarih ve sosyal hayatla ilgili fasilname dergi olmuştur. Güneş fasilnamesinin kurucusu ve başyazarı sayın Abdülmecid Turan ve sorumlu müdürü de

Muhammad Siddik Emmini olmuştur. 50 sayfa halinde Farsça ve Türkmençe makaleler yayımlanan bu fasılname Afganistan Türkmenlerinin kültür derneğinin dergisi olmuştur.

7. Çavuş Mecellesi

Bu derginin basın hayatı 1999 yılı Afgan Türkistan'ı Taliban eline geçtikten sonra Türkistan zıyalıları Pakistan'ın Peşaver şehrinde gitmek zorunda kaldıktan sonra başlamıştır. Derginin başyazarı Rahim İbrahim ve yardımcısı Muhammed Âlim Kohkan'di. Çavuş dergisi 400 baskıda Özbek, Türkmen, Dari ve Peştü dillerinde iki ayda bir defa yayımlanmaktaydı. Çavuş dergisi Pakistan ve Suudi Arabistan'daki Afganistanlı muhacirlerin maddi desteği ile yayımlanmıştır. Bu dergi tahminen bir buçuk sene yayın faaliyetini sürdürmüş olup, maddi sıkıntılardan dolayı, ancak 2000 yılında 5. 6. sayısına kadar yayım faaliyetlerini sürdürebilmiştir.

8. Yıldız

Bu gazetenin birinci sayısı 1999 yılı Mezar-i Şerif şehrindeki Belh Üniversitesi'nin öğrencilerinin imkânlarıyla kendi basın hayatına başlamıştır. Derginin başyazarı Ahmed Farid ve imtiyaz sahibi de Yaş Mütefekkirler Kültür Derneği'dir.

9. Ulus

İki haftalık derginin birinci sayısı 2003 yılı Mezar-i Şerif Mirza Ulug Bek Kültür Derneği tarafından mühendis Ahmed imtiyaz sahipliği ve Hidayetullah Hidayet başyazarlığında dört sayfa bin baskıda basılıyormuş. Önceleri her iki haftada Mezar-i Şerif'ten başka Faryab, Sar-i Pol ve Cüzcan illerinde de dağıtılan bu dergi, maddi sıkıntılardan dolayı aylık olarak yayımlanmaya başlamıştır. Ulus dergisinin yayın hayatı 2007 yılı 70. sayısına ulaştığında, dergi yöneticisinin Kabil'de yeni işe atanması dolayısıyla yayın faaliyeti sona ermiştir.

10. Bilgi Haftaligi

Bu dergi Afganistan'da Taliban hâkimiyeti sona erdikten sonra ülke merkezi Kabil'de yaşayan Özbek zıyalıları, çeşitli üniversitelerde okumakta olan öğrenciler ve BBC Özbekçe programındaki gençler tarafından 2005 yılı Fazıl Ahmad Burgut imtiyazı ve Harun Harımas başyazarlığında yayın hayatına başlamıştır. 2000 tirajda basılan bu derginin masrafı Faryab ve Tahar illerindeki aydınlar tarafında karşılanmıştır. Dergi basıldıktan sonra Afgan Türkistan'ı illerinden olan Tahar, Badahşan, Samangan, Belh, Cüzcan, Sar-i Pol, Andhoy ve Meymene şehirlerinde

dağıtılmıştır. Bilgi haftalığı 2007.yılında 40. sayısına ulaştığında yayın faaliyeti sona ermiştir.

11. Taharistan Közgüsü

İki haftada bir defa basılan bu derginin birinci sayısı 2007 yılı Fazıl Ahmed burgut imtiyazı ve Nasrullah kazizade başyazarlığında 1000 baskıda basılmış ve 10 sayıdan sonra basın hayatı sona ermiştir.

12. Közgü Ceridesi

Bu derginin birinci sayısı 2007 yılı Muhammed Âlim Labib başyazarlığı ve Muhammed Harun Turani imtiyazı ile Mezar-i Şerif şehrinde basıldıktan sonra Meymene şehrinde dağıtılmıştır. 1000 baskı ve dört sayfada basılan “Közü” dergisinin ikinci, üçüncü sayıları Muhammed Anvar Anik başmuharirliğinde devam etmiş ve çeşitli sorunlardan dolayı basın hayatı sona ermiş.

13. Kuraş Gahnaması

Kuraş dergisinin birinci sayısı 2007 yılı Muhammed Rasul Ortak imtiyaz, başyazarlığı ve Muhammed Nasim Rahmani yardımıyla Meymene şehrinde basın hayatına başlamıştır. Bu dergi Mezar-i Şerif ve Meymene şehrinde okumakta olan öğrencilerin yardımıyla basılmış ve 13 sayıya kadar devam etmiş.

14. İşanç

Bu aylık gazetenin birinci sayısı 2007 yılı Muhammed Naim Uygun başyazarlığı ve Ahmed Firuz karimi imtiyaz sahipliğiyle 1000 baskıda Meymene şehrinde kendi yayın hayatına başlamıştı. İşanç dergisi işanç derneğinin üyelerinin maddi yardımıyla 118 sayısına kadar gelmiş ve kendi faaliyetini sürdürüyor.

15. Meymene

İmtiyaz sahibi ve başyazarı Muhammed Kazim Emine olan bu gazetenin birinci sayısı 2007 yılı Meymene’de basılmıştır.

16. Güneş Haftalığı

Bu haftalık 2007 yılı kendi basın hayatına başlamış olup, dört sayfa 1000 tirajda Abdülrahim Uraz, Allahnazar Nazari, Ömerkul Allahyari ve Abdülmecid Turan’ın teşebbüsleriyle basılmıştır.

17. Aydın Mecellesi

2008 yılı Kabil’de basın hayatına başlayan bu dergi Özbekçe basılmış olan ilk dergidir. Aydın aylık mecellesi Aydın Afganistan Kültür Derneği tarafından Abdurrahim Masumi başyazarlığında basılmıştır. 500 tirajda 35-45 sayfa civarında yayın kurulu gözetiminde Özbekçe ve Farsça kültürel, sosyal ve edebi mevzular

yayımlanmıştır. Başkent Kabil’de basılan bu dergi kuzey Afganistan illerine dağıtılmıştır. Aydın Afganistan Kültür Derneği’nin bunun gibi kuzey Afganistan’ın illerinden olan Sar-i Pol, Faryab ve Faryab iline bağlı olan Andhoy ilçesinde, Aydın Sar-i pol, Aydın Andhoy, Aydın Faryab isimli gazeteleri basılmıştır.

Afganistan Türk bilim adamları tarafından desteklenen kültürel faaliyetlerden sayılan süreli yayın, zikrettiğimiz gazete ve dergiler yanında kısa zaman faaliyet sürdüren Navai, Vatandaran, Ezgu Tuygu, Ak Yol, Bulak ve İpak Yolu’dur⁵.

0.3.2. Edebî Eserler

Edebi eser; edebiyat sanatı bakımından değer taşıyan ve bedî zevke hitap eden eserdir. İnsanın duygu, düşünce ve hayallerini etkiler. Yazıldığı dönem itibariyle tarihî, siyasî ve kültürel olayların belgesi durumundadır. Verildiği dönemin sanat özelliğini taşır. Sanatkârın edebî üslubu ile yazılır. Dil özelliği açısından da önemlidir. edebî eser bireysel ve yöresel özellik taşımaz, toplumsal ve evrensel değerlere ulaşmış eserdir. Hangi çağda olursa olsun herkes tarafından okunduğunda aynı etkiyi bırakır. Bir edebiyat eserini şekillendiren çeşitli unsurlar vardır. Bunlar edebî eser, yazar, toplum, okurdur (Demirel ve diğerleri 2006: 13). Daha önceki dönemlerde “Doğu Türkçesi” olarak isimlendirilen Çağatay Türkçesi’nin temelleri Emir Timur zamanında atılmıştır. Çağatay Türkçesi, Timuriler döneminde, Hayder Harezmi, Mevlana Gedayi, Atayi, Mevlana Sakaki ve Mevlana Lütfiletinin zuhur etmesi ile gelişme evresini tamamlayıp kemale ermiştir. Özellikle Çağatay edebiyatının en güçlü temsilcilerinden, Sultan Hüseyin Baykara’nın veziri ve danışmanı olan Ali Şir Nevai’nin (1441- 1501) edebiyat dünyasında bir güneş gibi tulu etmesi ile kemalatını tamamlayarak, mükemmelliğe ulaşmıştır. Nevai, bu dile Türkçe ismini vermiştir. Afganistan’ın medya tarihindeki ünlü bilginlerinden Yakub Vahidi Cevzicanî’nin ihtimamiyle 1967 yılında Sultan Hüseyin Baykara’nın şiirler divanı Kabil’de yayımlanır. Aynı yıl Ali Şir Nevai hakkında makaleler ve Farsça şiirlerini yayımlar. Bu eserlerin yayımlanmasıyla Afganistan Özbek dili ve edebiyatında önemli bir ilerleme meydana gelmiştir (Akyüz, 2012: 55; Toyghun, 2013: 11).

⁵<http://bayanifoundation.com/LiteratureAndCulture/AfghanistanTurkleriNashriyatiTahrighi.html> (2017.9.12)

0.3.2.1. Manzum Eserler

Nazım, kelimeleri dize yapısı içerisinde, şairin estetik anlayışına göre, özel bir ritim ve uyum yaratacak tarzda kullanmasından doğan bir anlatım biçimidir.

Nazım tarihi, nesre göre çok daha eskilere dayanmaktadır. Bunun temel nedeni, nazımın yapısından kaynaklanmaktadır. Nazım dünya edebiyatında ve Türk edebiyatında geçmiş dönemlerde müzikle birliktelik meydana getirmiştir. Saz ve sözün birlikteliği göçebe toplumlarda önemli bir yer tutmuştur. Türk edebiyatının ilk ürünlerinden olan destanlar da manzum olarak söylenmişlerdir. Türkler, şiir için ilk olarak koşuk adlandırmasını kullanmışlardır.

Nazımda âhenk ön planda olduğu için, cümle kuruluşlarını söz dizimi kuralları değil âhenk belirler. Sanat değeri taşıyan manzum eserlere şiir denilir. Her şiir nazımdır; fakat her nazım şiir değildir.

Nazım anlayışı günümüzde bir takım değişikliklere uğramıştır. Vezin, kafiye ve nazım biçimi gibi öğeler sanatçıların tasarrufuna bırakılmıştır (Elbir, 2006: 12). Bilindiği üzere, Sovyetler Birliği idaresi altındaki Türkistan bölgesi halkları Arap harflerini kullanırken, Rusların tesiri ile önce Latin daha sonra ise Kiril (Rus) harflerine ve yazı sistemlerine geçmeleri ile birlikte eski dilden uzaklaşmışlardır. Bu durum bölge halklarının dillerine giren Rusça kelime sayısını artırdığı gibi Rus ve Batı edebiyatına ait akımlar; ses, biçim, motifler olarak kendilerini göstermişlerdir. Şiir ve nesirde Çağatay dili ve edebiyatıyla olan ilişki ve edebi özelliklerini sağlayamamıştır.

Afganistan Türk edebiyatı uzun yıllar boyunca okullarda Özbek ve Türkmençe eğitim olmayışı, uzun bir süre bu şivelerde basın ve yayın organlarının bulunmayışı, eğitim, sanat, günlük hayat ve her türlü sosyal ortamda özellikle Özbek ve Türkmenlerin yaşadığı şehirlerde Farsçanın kullanılması nedeniyle Farsça (Darice-Afganistan Farsçası)dan etkilenmiştir ama Rus ve Sovyet idare ve tesirinden uzak kalmış olan Afganistan Özbek edebiyatında, Çağataycanın etkisi, özellikle edebi ve lisani usullerde, motiflerde, edebi şekil ve kaidelerde açıkça karşımıza çıkmaktadır.

Sovyet işgali ve idaresinin uğramadığı bir bölge olan Afganistan'da Özbekler, klasik tarzda Çağatay Edebiyatı ve Nevai ile başka klasik şairlerin üsluplarına göre

şiiir söyleme ve eser yazmaya devam etmişlerdir. Afganistan Özbekleri, ataları olan Nevai, Babür, Şeybani Han ve başka Çağatay edebiyatının söz üstadlarının eserlerine daha rahat ulaşma, okuma ve anlama imkânı elde etmişlerdir (Akyüz, 2012: 29, 58, 60).

Afganistan Özbeklerinin yazarı ve tarihçisi Muhammed Halim Yarkın'ın "Kitabname" adlı eserinde Afganistan Özbekçesiyle son elli yıl içerisinde basılmış olan iki yüz iki kitap hakkında bilgi vermektedir. Onlardan seksen yedi tanesi manzum eserdir (Yarkın, 2010: 7-70).

0.3.2.2. Mensur Eserler

Nesir, vezin, kafiye ve nazım biçimi gibi bağlarla bağlı olmadan, duygu ve düşüncelerin belli bir plan ve tür çerçevesinde dilin kurallarına uygun olarak dile getirildiği anlatım tarzıdır.

Nesir, yerleşik bir hayat tarzının ürünüdür. Nazma göre daha kolaymış gibi görünse de kendi içinde birçok zorluk bulunmaktadır. Nazımda sanatçı, anlatmak istediğini tam bir cümle kurarak anlatmayabilir. Ancak nesirde anlatımın tam ve net olması gerekmektedir (Elbir, 2006: 12).

Afganistan Özbek edebiyatında nazım çok güçlü olduğu için nesir alanında pek az eser verilmiştir. Kitabname'de verilen eserlerden dokuz tanesi icadî ve üç tanesi tercüme edilen mensur eserdir. Manzum ve mensur karışık on bir tane tezkere, dil ve dilciliğe ait yirmi üç tane, bilimsel ve edebî araştırma yirmi yedi, halk edebiyatına on sekiz, tarih on iki, genel mevzularda da on sekiz tane eser hakkında bilgi verilmiştir (Yarkın, 2010: 71-177).

0.4. Afganistan'da Özbek Edebiyatı

Türkistan'da yaşayan Türklerin bir kısmı için kullanılan Özbek adı, Altın Orda Devleti hükümdarı Özbek Han'dan gelmektedir. Özbek ismi, Türkistan'ın güneyinde yaşayan Oğuz, Karluk, Kıpçaklar başta olmak üzere, tarih boyunca bu bölgeye gelip yerleşen Türk topluluklarını ifade eden bir isimdir. 20. yüzyılın yirmili yıllarına kadar kullanılmayan bu kelime yerine hep Türkçe ve Çağatayca kelimeleri kullanılmaya başlanmıştır.

Özbek kelimesi ise, H. Vambery'e göre öz+bek kelimelerinden teşekkül etmiş olup, "kendi kendinin beyi, bağımsız, müstakil" anlamındadır. Denis Sinor'a göre Özbek<Oğuz+bek kelimelerinden oluşmuş, Hasan Eren'e göre Özbek<özü+berk kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiş olup anlamı, "özü sağlam" demektir (Koraş, 2009: 29-30).

Özbeklerin büyük çoğunluğu merkezi Taşkent olan Özbekistan Cumhuriyeti'nde yaşar. Özbekistan dışında Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Rusya'da oldukça kalabalık Özbek toplulukları vardır (Tekin ve Ölmez, 2014: 148).

Bundan asırlar öncesinde okuma- yazmayı bilen, çeşitli yolların kesiştiği bir güzergahda kendine has mimari yapısı olan şehirler inşa eden, ticareti de eski dönemlerden itibaren gelişmeye başlayan, büyük düşünür ve bilginlerin ortaya çıktığı köklü kültüre ve zengin tarihe sahip bir millettir. Özbek halkı Orta Asya'yı eski devirlerde mesken edinen pek çok eski tayfaların mîrasçısıdır. Orta Asya'daki en eski Türk tayfası kendisine Çağatay demiştir. Daha sonra Türk, Karluk, vb. Tayfalar gelip yerleşmiştir. Karahanlılar(11-12.yüzyıllar) devrinde Özbek adlı halkın oluşma dönemi başlamıştır.

Etnografi uzmanlarının söylediklerine göre Özbeklerin millet olarak yapılanma süreci bin yıl devam etmiş ve 20. yüzyılın 30'lu yıllarında tamamlanmıştır. Özbeklerin etnik kökeni çok katmanlıdır. Maddi ve manevi kültür bakımından aynı değildirler. Özbeklerin diğer Türk halklarından farkı, onların antropolojik bakımdan aynı olmamalarıdır.

Türk dilinin Karluk dalına dâhil olan Özbek dili çok eski yazı dillerinden biridir. Özbek konuşma dili ve edebi dili birçok Türk kökenli halklarda olduğu gibi 14- 16. yüzyıllarda oluşmuştur. Özbekçe, edebi dili, şiveleri, konuşma dili, basit konuşma dili, eski yazılı eserler dili gibi kaynakları olan milli bir dildir. Bu dil ayrıca yapısı itibariyle çok gelişmiş; belli kurallara bağlanmış; kelime hazinesi çok zengin ve büyük bir kalabalık tarafından konuşulan bir dildir. Eski Özbek dili sayılan Çağatay dilinin temelini atan Ali Şir Nevai'dir (Bizakov, 2013: 341-345).

Teşekkülünden 11. yüzyıla kadar kesintisiz tek bir yazı dili olarak var olan Türk dili, 13. asra kadar sadece bir konuşma dili olan Oğuzcanın yazılmaya başlamasıyla iki yazı dili haline gelmeye başlamış, 15. yüzyılda batıda Oğuzcanın yazı dili olması

ve doğuda Çağataycanın doğu Türklüğünün müşterek yazı dili haline gelmesiyle Türk dili 20. yüzyılın ilk çeyreğine iki yazı dili ile girmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar müşterek bir yazı dili kullanan ve ortak bir edebiyata sahip olan Türkistan Türkleri, 1850-1860'larda mahalli şivelerle kendi müstakil edebiyatlarını oluşturmaya başlarlar. Bu bölünme günümüz Afganistan sınırları hariç, 1552 de Kazan'ın Ruslar tarafından istilasıyla başlamıştır. Kazan'ın işgaliyle başlayan, Türkistan'daki Türkleri Ruslaştırma faaliyetleri, Kazan İlahiyat Fakültesi Profesörü misyoner Türkolog Nikolay İvanoviç İlminsky'nin 1850'de ortaya attığı teorinin, Çarlık Rusyası tarafından 1864 yılında uygulamaya konulmasıyla, daha da artmış, 20. yüzyılın başlarına kadar yani Sovyetler Birliği Döneminde daha şiddeti artarak devam etmiştir.

Mahalli şivelerle yeni eserler verilmesinin birçok sebebi vardır. Bunların birincisi, bütün Türkistan'da ortak bir anlaşma dilinin kullanılmasını kendi geleceği açısından tehlikeli gören Çarlık Rusyası'nın ayrışmayı teşvik edip destekleyen "Milliyetler Politikası" ile ilgili uygulamalarıdır. Bunun dışında da, Osmanlı Devletinde matbuatın gelişmesiyle kitap basımının kolaylaşması, yaygınlaşması ve Batı Türkçesinin etkisi, bu durumla ilgili olarak Türkistan'daki ortak yazı dili Çağatay Türkçesinin giderek önemini kaybetmesi, o dönemdeki siyasi gelişmeler ve milliyet şuurunun tezahürü sayılabilir (Koraş, 2009: 30-31; 2014: 199; Yelok, 2007: 1).

Çağatay Türkçesi Orta Türkçe'nin edebî dillerinden birisidir. 12. yüzyılın sonlarından itibaren doğudan batıya, Buhara ve Semerkant'a kadar uzanan topraklar üzerinde yaşayan Türklerin meydana getirdikleri ve 19. yüzyıla kadar devam eden Orta asya Türk yazı diline, Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'a ithafen "Çağatay Türkçesi" denilmektedir. Çağatay Türkçesi, kelimenin en geniş manası ile Moğol istilâsından sonra Cengiz'in çocukları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı ve Altın Ordu imparatorluklarının medenî merkezlerinde 13-14. asırlarda inkişaf eder ve Timurular devrinde ve bilhassa 15. asırda klasik bir mahiyet alarak, zengin bir edebiyat yaratan edebî lehçesidir. 19. yüzyıla kadar devam etmiştir (Doğan ve Aydoğmuş, 2013: 91-92)

Özbek edebiyatı deyince, akla hemen Çağatay edebiyatı gelir. Çağatay edebiyatı deyince de, Sultan Hüseyin Baykara, Emir Ali Şir Nevai ve Zehiruddin

Muhammed Babür gibi isimler insanın gözü önünde canlanıyor. Aynı zamanda Çağatay edebiyatının oluştuğu yer de Herat şehridir. Baykara ve Nevai bu şehirde doğup büyüdüler ve bu şehirde saltanat sürüp ve burada öldüler. Babür de Maverannahir'in Fargana bölgesinde doğdu, fakat Amuderya'yı geçip Afganistan'ın başşehri Kabil'i kendi başkenti seçtikten sonra şansı açıldı ve gün geçtikçe imparatorluğa doğru büyük adımlar atmayı başardı. Babür, hatıratında Kabil şehrini uğurlu bir şehir olarak tanıtmakta ve ölümünden sonra doğduğu yerde değil, azamete eriştiği yani Kabil'de gömülmesini vasiyet etmişti. Bugün Babür diğer Türk büyükleri yani Gazneli Mahmud, Baykara ve Nevai ile birlikte bugünkü Afganistan topraklarında yatmaktadır.

Tarihî gerçekler gösteriyor ki, İslâmî devirde Horasan ve 18. yüzyıldan sonra Afganistan olarak bilinen bu topraklar sadece Fars (Darî) dili, edebiyatı ve kültürünün beşiği değil, Türk kültürünün beşiği de olmuştur. Çağatay edebiyatının en parlak ve verimli çağı Nevaînin eserleri ile Herat'ta oluşmuş ve buradan Batı ve Doğu Türkistan'a ve Osmanlı ve Azeri topraklarına kadar yayılmıştır. Doğu'da ise, yine bu edebiyat Babür'ün eserleri ile Hindistan yarımadasına kadar gitmiştir. Bu ilmî ve edebî faaliyetler geniş bir kültür çevresi tarafından desteklenip geliştirilmiştir. Çağatay edebiyatı sahasında sadece eski Horasan ve bugünkü Afganistan topraklarını ilgilendiren yüzlerce şair vardır. Herat ve Kabil başta olmak üzere, Belh, Bedeşan, Samangan, Cüzcan ve Faryab gibi şehirlerde Çağatay dili ve edebiyatı ile ilgili faaliyetler bu toprakları Çağatay edebiyatının beşiği mahiyetine getirmiştir (Barlas, 1992: 745-746).

Afganistan Özbeklerinin bir kısmı tarihî süreç boyunca burada var olan Türk Boylarının devamı olup bazıları Gazneliler, özellikle de Timurlular ve devamı olan devletler Şeybani ve Babürlerin yadigarıdır. Afganistan Özbekleri aynen Özbekistan Özbekleri gibi kendilerine has bir şive ile konuşmaktadırlar. Afganistan Özbekleri, diğer Türk azınlıkları ile beraber, hala günümüzde de Arap Harfleri ile yazıp okumaya devam etmektedirler. Bu bölgede edebi olarak özellikle Faryab Vilayeti ve bu vilayetin merkezi olan, Meymene şehri öne çıkmaktadır. Farsça kelimelerin bir ağırlığı olmakla beraber günümüzde en az dış tesir görmüş olan, tarihi özelliklerini büyük ölçüde korumayı başaran Türk şivelerden biridir (İlik, 2012: 20-23). Afganistan Özbeklerinin duygularına terennüm olan Hamid Faryabi, Ergaş Uçkun, Nafir-i Faryabî, Seyid Yakub Talî, Yakub Vahidi Cevzicanî, Muhammed

Emin Metin Andhoyî, Abdulhakim Şar-i Cevzicanî, Şefika Yarkin, Muhammed Halim Yarkin, Muhammed Âlim Lebib, Nurullah Altay, Muhammed Kazim Emîni, Zikrullah İşanç, Muahmmmed Âlim Kohkan, Azizullah Aral, Esedullah Valvalci, Abdulselam Asim, Burhanüddin Namik Şehranî, Nazif Şehranî ve Taşkın Bahayi gibi yüzlerce şair ve bilim adamı vardır.

0.4.1. Süreli Yayınlar

1970'lı yıllardaki Sevr (Nisan) devriminden sonra Anayasa çerçevesinde bazı olumlu adımlar ve kısmi serbestlik neticesinde Özbek Türkçesi ile ilk ve uzun süre faaliyet gösteren *Yulduz* gazetesi 1978 yılında yayın hayatına başlamıştır. Başlangıçta Özbekçe yazıların yanı sıra Türkmençe yazılara da yer veren gazete sayfalarında döneminin birçok yazarı ve şairi ilk eserlerini veya eserlerinin bir kısmını yayımlatmıştır.

Yulduz gazetesinin ilk sorumlu müdürü Muhammed Emin Uçkun olmuştur. Uçkun'dan sonra gazetenin sorumlu müdürlüğünü Ayhan Beyani üstlenmiştir. Bir sürü faşist insanlar yüzünden 1984 yılında gazetenin merkezi Mezar- ı Şerif'e sürgün edilmiştir. 1984 yılında gazetenin sorumlu müdürü Abdullah Royeen Özbek aydınları ve yazarları ile işbirliği yaparak engelleri ortadan kaldırtıp gazeteyi kesintisiz çıkarmayı, tirajını artırmayı ve okuyucuya ulaştırmayı başarmıştır. Abdullah Royeen'den sonra sorumlu müdür olan Nurullah Altay zamanında siyasi ve içtimai şartların ve savaş ortamının getirdiği yeni zorluklar ortaya çıktığı için beş yıla kadar süren faaliyet esnasında gazete, 30-36 sayfalık kitapçık şeklinde çıkmıştır (Öztürk, 2016: 66-68).

Faryab vilayetinin merkezi Meymene şehrindeki Emir Ali Şir Nevai Kültür Derneği tarafından yayımlanan *Kuyaş* Fasilnamesinin ilk sayısı 1993 yılında Seyid Taceddin Taşkın Bahayi yönetmenliğinde, Muhammed Kazim Emîni ihtimamı ve Meymene şehrinin duygulu kişilerinin maddi yardımıyla 1000 tirajda Faryab vilayeti devlet basın idaresinde basılmıştır. *Kuyaş* dergisi maddi imkanlar yeterli olmadığı için sadece dört sayısını yayımlanmıştır.

Belh vilayeti Emir Ali Şir Nevai Derneği tarafından yayımlanan *Togru Yol* dergisi Özbek ve Türkmen lehçelerinde iki, üç ayda bir kere çıkarılan edebî dergidir.

Derginin birinci sayısı Cünbiş partisinin siyasî merkezi olan Mezar-i Şerif şehrinde 1992 yılı Abdullah Royeen başyazarlığında Belh devlet matbaasında basılmıştır.

Doğru yol dergisinin 2-3-4-5 sayıları Muhammed Âlim Labib başmuharrirliğinde Emir Ali Şir Nevai yayınevinde basılmış ve 5. sayısından sonraki yayın hayatına çeşitli sebeplardan dolayı son verilmiştir.

Emir Ali Şir Nevai kültür derneği tarafından 1995 yılı Muhammed Âlim Labib başyazarlığında yayın hayatına başlayan *Yağdu* Mecellesi 1998 yılı Güney Türkistan (kuzey Afganistan) Taliban'ın eline geçmesiyle beraber yayın hayatı sona ermiştir.

Yıldız gazetesinin birinci sayısı 1999 yılı Mezar-i Şerif şehrindeki Belh Üniversitesinin öğrencilerinin imkanlarıyla kendi yayın hayatına başlamıştır. Derginin başyazarı Ahmed Farid ve imtiyaz sahibi yaş mütefekkirler kültür derneğidir.

Afgan Türkistan'ı Taliban'ın eline geçtikten sonra Türkistan ziyalıları Pakistan'ın Peşaver şehrinde gitmek zorunda kaldıktan sonra 1999 yılı yayın hayatına başlayan *Çavuş* Mecellesi'nin başyazarı Rahim İbrahim ve yardımcısı Muhammed Âlim Kohkan olmuştur. *Çavuş* dergisi 400 baskıda Özbek, Türkmen, Dari ve Peştü Dillerinde iki ayda bir defa yayımlanmıştır. *Çavuş* dergisi Pakistan ve Suudi Arabistan'daki Afganistanlı muhacirlerin maddi desteği ile yayımlanmıştır. Bu dergi tahminen bir buçuk sene yayın faaliyetini sürdürmüş olup, maddi sıkıntılardan dolayı, ancak 2000 yıldıki 5-6 sayısına kadar yayını sürdürübilmiştir.

Amerika'nın Afganistan'a müdahalesi sonucunda Taliban'ın iktidardan indirilmesinden sonra 2003 yılında anayasaya koyulan yeni hükümlere esasen ülkede söz ve matbuat serbestliği sağlanmıştır. Bu serbestlik çerçevesinde Afganistan'da yüzlerce haberleşme vasıtaları radyo, televizyon, dergi, gazete ve diğer yayınlar hayatına başlamıştır.

Mezar-ı Şerif şehrindeki Mirza Ulug Bek Kültür Derneği tarafından yayımlanan *Ulus* dergisinin birinci sayısı 2003 yılı mühendis Ahmed imtiyaz sahipliği ve Hidayetullah Hidayet başyazarlığında dört sayfa bin baskıda basılmıştır. Önceleri her iki haftada Mezar-ı Şerif'ten başka Faryab, Sar-i Pol ve Cüzcan illerinde de dağıtılan bu dergi, maddi sıkıntılardan dolayı aylık olarak yayımlanmaya başlamıştır. *Ulus* dergisinin basın hayatı 2007 yılı 70. sayısına ulaştığında, dergi yöneticisinin Kabil'de yeni işe atanması dolayısıyla yayın faaliyeti sona ermiştir.

Afganistan'da Taliban hâkimiyeti sona erdikten sonra ülke merkezi Kabil'de yaşayan Özbek ziyalıları, çeşitli üniversitelerde okumakta olan öğrenciler ve BBC Özbek programındaki gençler tarafından 2005 yılı yayın hayatına başlayan *Bilgi*

Haftalığı'nın imtiyaz sahibi Fazıl Ahmad Burgut ve başyazarı Harun Harımas olmuştur. 2000 tirajda basılan bu derginin masrafı Faryab ve Tahar illerindeki aydınlar tarafından karşılanmıştır. Dergi basıldıktan sonra Afgan Türkistan'ı illerinden olan Tahar, Bedehşan, Samangan, Belh, Cüzcan, Sar-i Pol, Andhoy ve Meymene şehirlerinde dağıtılmıştır. Bilgi haftalığı 2007 yılında 40. sayısına ulaştığında yayın faaliyeti sona ermiştir.

Meymene şehrinde 2007 yılı kendi basın hayatına başlayan *İşanç* aylık gazetesinin birinci imtiyaz sahibi Ahmed Firuz Karimi ve başyazarı Muhammed Naim Uygun Sonraları gazetesini imtiyaz sahibi İşanç Derneği ve başyazarı sıra ile Nesar Ahmad Tuygho ve Taceddin Hakimi olmuştur. İşanç dergisi 1000 tirajda İşanç İçtimaî ve Ferhengî derneği üyelerinin maddi yardımlarıyla kendi faaliyetini sürdürüyor.

Meymene gazetesi Muhammed Kazim Emimi'nin imtiyaz ve başyazarlığı ile 2007 yılı Faryab ilinin merkezi Meymene'de basılmıştır.

2007 yılı Fazıl Ahmed Burgut imtiyazı ve Nasrullah Kazizade başyazarlığında 1000 baskıda faaliyete başlayan *Taharistan Közgüsü* dergisinin 10 sayıdan sonra basın hayatı sona ermiştir.

2007 yılı Meymene şehrinde Muhammed Rasul Ortak imtiyaz, başyazarlığı ve Muhammed Nasim Rahmani yardımıyla basın hayatına başlayan *Kuraş* Gahnamesi Mezar-i Şerif ve Meymene şehrinde okumakta olan öğrencilerin yardımıyla basılmış ve 13 sayıya kadar devam etmiştir.

2007 yılı Muhammed Âlim Labib başyazarlığı ve Muhammed Harun Turani imtiyazı ile Mezar-ı Şerif'te 1000 baskı ve dört sayfada basıldıktan sonra Meymene'ye dağıtılan *Közü* Ceridesinin ikinci, üçüncü sayıları Muhammed Anvar Anık başmuharrirliğinde devam etmiş ve çeşitli sorunlardan dolayı basın hayatı sona ermiş.

Aydin Afganistan Kültür Derneği tarafından 2008 yılı Kabil'de Abdurrahim Masumi başyazarlığında yayın hayatına başlayan Aydin dergisi Özbekçe'de basılmış olan ilk dergidir. Aydin aylık mecellesi 500 tirajda 35-45 sayfa civarında yayın kurulu gözetiminde yayımlanmıştır. Başkent Kabil'de basılan bu dergi kuzey Afganistan illerine dağıtılıyor.

Zikredilen gazete ve dergiler yanında kısa zaman olsa bile faaliyet gösteren Nevai, Vatandaran, Ezgu Tuygu, Ak Yol, Bulak ve İpak Yoli isimli gazeteleri de kayıt etmek gerekiyor⁶.

0.4.2. Edebî Eserler

Hüseyin Baykara döneminde Herat, Timurluların başkenti olmuştur. Nevai gibi bir Türkçe sevdalısı olan Hüseyin Baykara, Çağatay Türk Edebiyatı'nın gelişmesi ve yaygınlaşması için çok gayret göstermiştir. Tarihçiler Hüseyin Baykara dönemini Çağatay Türk Edebiyatının altın dönemi olarak adlandırmışlar ve bu dönemi doğudaki "Türk Rönesansı" olarak nitelendirmişlerdir.

Çağdaş Özbek dili ve edebiyatı, Çağatay edebiyatının devamıdır. Bu durum bu konuda uzmanlaşmış olan bütün ilim adamlarınca dile getirilerek Çağdaş Özbekçe'nin, Çağatay dili ve edebiyatının mirasçısı olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısı ile Afganistan Özbek edebiyatı, Çağatay edebiyatının banisi sayılan Ali Şir Nevai'nin ortaya koymuş olduğu yöntem ve üslup üzerine inşa edilmiştir (Akyüz, 2012: 55, 57).

0.4.2.1. Manzum Eserler

Afganistan Özbek edebiyatı uzun yıllar boyunca okullarda Özbek eğitim olmayışı, uzun bir süre bu şivelerde basın ve yayın organlarının bulunmayışı, eğitim, sanat, günlük hayat ve her türlü sosyal ortamda özellikle Özbeklerin yaşadığı şehirlerde Farsça'nın kullanılması nedeniyle Farsça'nın (Darice- Afganistan Farsçası) etkisi olmuştur.

Afganistan Özbeklerinin yazarı ve tarihçisi Muhammed Halim Yarkın'ın "kitabname" adlı eserinde Afganistan Özbekçesiyle son elli yıl içerisinde basılmış olan iki yüz iki kitap hakkında bilgi vermektedir. Onlardan seksen yedi tanesi manzum eserdir (Akyüz, 2012: 29; Yarkın, 2010: 7-70).

⁶ <http://bayanifoundation.com/LiteratureAndCulture/AfghanistanTurkleriNashriyatiTahrikhi.html> (2017.9.12)

0.4.2.2. Mensur Eserler

Kitabname’de verilen eserlerden dokuz tanesi icadî ve üç tanesi tercüme edilen mensur eserdir. Manzum ve mensur karışık on bir tane tezkere, dil ve dilciliğe ait yirmi üç tane, bilimsel araştırma yirmi yedi, halk edebiyatına on sekiz, tarih on iki, genel mevzularda da on sekiz tane eser hakkında bilgi verilmiştir (Yarkın, 2010: 71-177).

0.5. Taşkın Bahayi Hakkında Yazılanlar ve Eserleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Burada 2014 yılının mart ayı Faryab ilinin merkezi Meymene şehrinde Taşkın Bahayi’nin 54. doğum yılı münasebetiyle düzenlenen *Bakarvan Zahir* ihtifalında yazılıp okunan ve aynı adla basılan kitaptaki makalelerin Türkiye Türkçesindeki aktarması verilmiştir.

0.5.1. Hayatı Hakkında Yazılanlar

Taşkın Bahayi’nin Sosyal Hayatı ve icadi Faaliyeti

Sosyal Hayatı

Seyid Siraceddin oğlu Seyid Taceddin Taşkın Bahayi 1961 yılı 21 Mart’ta Oncallad (Onça Arlat) köyünde dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini Onça Arlat köyü ve Meymene’deki Ebû Ubeyd Cûzcânî lisesinde tamamladıktan sonra, Kabil Üniversitesi Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1986 yılında mezun oldu. 1979 yılında üniversiteye geçiş sınavına katıldıktan sonra eğitiminin devamı için Kabil Üniversitesine kayıtlı olan Taşkın Bahayi çeşitli sorunlar ve sağlık problemleri nedeniyle bir kaç yıl üniversiteye başlamadan Meymene’de resmi görevde bulunmuştur. O zamanın büyük sorunlarından biri olan iki yıllık mecburî askerlik vazifesini Meymene şehrinde 35. Gund (35. Birlik komutanlığı) komutanlığında görevini bitirmiştir. Askerlik hizmetini bitirdiği yılın yazında Faryab Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü’nde öğretmenlik yapmıştır. Resmi görev aldığı yaz aylarında yakın akrabalarından biri olan Seyid Abdulvahhab Han’ın kızı ile evlenmiştir ve bu evlilikten 8 çocuk babası olmuştur. Taşkın Bahayi’nin hayatındaki en üzücü

olaylardan biri 1997 yılında Afganistan Türkistanı'nın terör örgütü Talibanın eline geçmesinden sonra komşu ülke İran'da 7 yıllık acı ve hasret dolu muhacirlik dönemi başlamıştır. 7 yıllık ayrılıktan sonra büyük bir sevinç ve mutlulukla Meymene'ye dönüş yapmıştır ama 10 yıllık öğretmenlik hizmeti ve yaptığı türlü akademik çalışmalarına bakılmaksızın bazı kötü düşünceli veya faşist insanların dedikoduları yüzünden Faryab Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü'ne tekrar işe alınmamıştır.

Taşkın Bahayi'nin Hayatındaki Parlak Dönem

Taşkın Bahayi okul dönemlerinde de göze çarpan bir öğrencilik hayatı geçirmiştir, bazı sınıf arkadaşlarının ve öğretmenlerinin söylediğine göre matematik ve cebir konularını o zamanın yeni icadı olan hesap makinesinden daha önce çözdüğü söylenir. Taşkın Bahayi ana dili olan Özbekçeyi o zamanın ev hocalarından ve aile fertlerinin yardımı ile evde bulunan bazı Özbekçe kitapları okuyarak öğrenmeye başlamıştır, daha sonra lise zamanlarında kendini biraz daha geliştiren Bahayi asıl filizlenme çağını Kabil'de üniversite eğitimi sırasında başarmıştır. O Kabil'e vardıktan sonra Yıldız dergisi ve Afganistan Özbek aydınları hem de söz üstadları ile yakın ilişkiler kurar ve dergi yönetiminin o zamanın siyasetçilerine olan taraftarlıkları Bahayi'nin burada çalışmasını hoş bulmasa da o yazılarına ve gazetecilik mesleğini devam ettirmiş ve bu sürede siyasi, sosyal ve folklorik eserleri ile birlikte çeşitli konularda şiirleri de yayımlanmıştır.

Meymene'den döndükten sonra Faryab Gazetesi'nde kendi çalışmalarını devam eden Taşkın Bahayi bu dönemde ülke matbuatı çapında büyük hizmet veren rahmetli Rizwankul Tamanna desteği ile Faryab Gazetesi'nin genel yayın yöneticisi olarak çalışmıştır. O 1981-1982 yılları, Azerbaycanlı yazar Samet Behrani'nin "Mahi Siyah Kuçulu" (Minik Kara Balık) adlı hikâyesini Özbek Türkçesi'ne tercüme edip, Faryab Gazetesi sayfalarında neşretti. Emimi'ye göre bu eser Afganistan Devletinin çağdaş eserlerinden biri sayılıp hem de tercüme edebiyatımızın da birinci numunesidir. Taşkın Bahayi'nin kalemine mensup olan Özbekçe şiir ve yazılar "Kencabay ve Tuğrul" takma (mahlas) adlarıyla yayımlanmıştır. Onun edebi faaliyetleri 1983 yılından sonra, yine (Yulduz) dergisi sayfalarına yayına çıktı, O yıllarda eğitim zamanında sürekli yazardı. Onun Özbekçe şiir ve tercüme makaleleri başkent Kabil'de neşredildi. Bunun gibi yıllar sonra çok edebi tören, bilimsel seminerlerde, konferans ve sempozyumlarda katılmıştı. O ülke başkent Kabil'de Zahir Tanin'in

başyazarlığında büyük sayıda basılan hemde o zamanın en meşhur gazetesi sayılan, “Hakikati Inkılabı Savr” taşkilatında kısa süre muhabir olarak çalıştı. Onun 1985 yılından sonra sırayla yayımlanan şiirleri Suvlak ve Özbek folklor edebiyatının çocuklar için hikâyeler (Popi Kuş) eseri bu dönemin mahsulu sayılır.

Taşkın Bahayi'nin Edebi ve Gazetecilik Faaliyetleri

1980 yılından itibaren matbuatla yakın münasebette olan Taşkın Bahayi'nin ilk yazıları başkent Kabil'de yayımlanan Yulduz ve Faryab ilindeki Faryab gazetelerinde basılmış, mezkûr yıldan 1984 yılına kadar Taşkın Bahayi'nin kalemine mensup makaleler devamlı bir şekilde yayımlanıyormuş. Bu haftalığın başkent Kabil'den Mezar- ı Şerif'e resmi şekilde göç ettirilmesiyle Taşkın Bahayi'nin icadı azalmaya başlamıştır.

O şiir ve makaleler yazmasıyla beraber Özbek folkloruna ait araştırmalar yapmıştır. O 1983 yılı başkent Kabil'de gerçekleştirilen uluslararası sempozyumda da makale yazıp resmi üye olmuştur. O 1992 yılı Muhammed Kazim Emmini'yle birlikte Kuyaş (üç aylık) dergisini kurmuştu.

O 1996 yılı Faryab basın ve kültür başkanı, Kuzey Afganistan matbaalar genel başkanı ve Afganistan Cünbiş Partisinin (Niday İslam) adlı gazetesinin başmüdürü görevlerinde çalışmıştır.

O Afganistan çağdaş Özbek Edebiyatı tarihinde önemli şahsiyetlerden biridir. Şair, yazar, dilci, Özbek Edebiyatının gelişmesini sağlayan bilim adamı Taşkın Bahayi'ye sosyal ve maddi zorluklar ilham kaynağı olmuş ve eserlerinde de bu sosyal ve siyasal eşitsizlik kendi ifadesini bulmuş (Emini, 2017: 51-56)

Benim Tanıdığım Taşkın Bahayi⁷

Dostluğumuzun Başlangıcı

Derler ya “Dost dostun aynasıdır.” bu sözün sırrı dostun dostu daha iyi anlaması ve başkalarına göre daha iyi bilmesinde olsa gerek. Ben milletsever Özbek şair ve yazar Taşkın Bahayi ile basın aracılığıyla tanışmıştım. Ben Meymene şehrindeki Ebu-Ubeyd Cûzcânî Lisesi'nde okurken Faryab Gazetesi'nde Taşkın Bahayi'nin eserleri

⁷. Muhammed Âlim Kohkan'ın *Bakarvan Zahir* kitabı 29-50. sayfalarında yayımlanmış olan “*Men Bilgan Taşkın Bahayi*” başlıklı yazısının Türkiye Türkçesindeki aktarmasıdır.

hem de çevirileri yayımlanırdı. O Afganistan’da ilk kez İranlı Azerbaycan asıllı yazar merhum Samet Behrengi’nin oğulları için yazdığı “Mahi Siyah Küçülü” adlı destanını Kiçkina Kara Balık “Minik Kara Balık” başlığı altında çevirmişti. Bu destanın çevirisi Faryab Gazetesi’nde devamlı olarak yayınlanırdı. O zamanlar Taşkın Bahayi ile buluşmayı arzu ederdim. 1981 yılı yaz mevsimi idi. Ben Meymene şehrindeki lisenin 12. sınıfında okurdum. Haziran ayı Faryab Gazetesi’nde ilk gazelini yayınlanmıştı. Dolayısıyla ara sıra Faryab Basın şubesine gidip gelmeye başlamıştım. Yanılmıyorsam Ağustos ayı idi. Kabil Üniversitesi’nin Edebiyat Fakültesi Özbek Dili ve Edebiyatı bölümünde okumakta olan Taşkın Bahayi yaz tatilini aile kucağında geçirmek için doğup büyüdüğü memleketi olan Meymene şehrine gelmişti. Günlerden bir gün basın şubesine uğradığımda uzaktan onu gördüm. Genç, orta boylu, süslenmiş ve pırl pırl renklerle bezenmiş kaftan giyinen Bahayi’yi bazen şehir sokaklarında ve en çok da basın yollarında görürdüm. Daha tanışmamıştık. O zamanlar beni hiç tanımazdı ya da bilirdi belki. Bu konu benim için daha net değildi. Her gün basın şubesine gidip gelirdi. Bahayi Kiçkina Kara Balık “Minik Kara Balık” destanının Faryab Gazetesi’nde yayına hazırlardı. Basının “Zahirüddin Faryabi” adlı kütüphanesi hem de Faryab Gazetesi müdürü Rahmetli Rizwankul Tamanna hocamın ofisine haftada bir kaç kere uğramak benim için de artık âdete dönüşmüştü. Bir gün Faryab gazetesi sorumlu müdürünün çalışma yerine gittiğimde, Taşkın Bahayi ile orada karşılaştım. Merhum Tamanna ikimizi tanıştırdı. Dostluğumuz işte o andan itibaren başlamıştı. Sonraları nerdeyse her gün basın şubesinde buluşurduk. Birbirimizi daha iyi tanımaya başladık. Kış tatilinde geldiğinde de irtibat halindeydik. Taşkın Bahayi güzel sözlü neşeli ve şakacı biri olduğu için herkes onu severdi.

Kabil Buluşması

1982 yılı ilkbahardı. Afganistan Demokratik Halk Partisi’nin yayın organı olan “Hakikati İnkılabı Savr” adlı gazetesi Faryab ilinde yerel muhabir ilanı vermek için partinin Faryab il komitesine mektup yollamış. Komitenin Medeniyet Bölümü sorumlusu rahmetli üstad Hidayetullah Hidayet bana bu sorumluluğu üstleneceksin dedi, ben de tereddüt etmeden kabul ettim. Bir kaç gün geçer geçmez “Hakikati İnkılabı Savr” gazetesinin merkez ofisine gitmem için mektup yazdı. O zamanlar Feyzullah Alburz partinin il sekreteriydi. Onunla beraber Antonov uçağıyla Kabil’e doğru yola çıktık “Hakikati İnkılabı”nın Kabil’deki merkez ofisine gittim. Beni gazetenin genel sekreteri Zahir Tanin’in yanına götürdüler. O beni Sadıki adlı biri ile

tanıştırdı ve kendisine bana yardım etmesini söyledi. Sadıki o zamanlar Farsça haberler sunuculuğunu da yapardı. O benden bir haber yazmamı isteyerek elime kâğıt tutturdu. İsteğini yerine getirince, yarın bize gel sana gazetenin resmi muhbiri olarak mektup, fotoğraf makinesi ve başka gerekli malzemeleri de vereceğiz dedi. Bir sonraki gün gidip mektubu, Rus yapımlı fotoğraf makinesi ve hafıza kartını alırken, bize Kabilden güvenilir birini tanıştırmam lazım emek hakkını ona teslim edeceğiz dediler. İlk Taşkın Bahayi aklıma geldi, bir sonraki gün onu “Hakikati İnkılabı Savr”ın ofisine götürerek en yakın arkadaşım ve güvenilir dostum olduğunu söyledim. O zamanlar ben Bahayi ile görüşmek için Kabil Üniversitesi’nin merkez yurduna giderdim. Bazen onunla şehirin başka yerlerinde buluşurduk. Bir kaç aydan sonra bir bahane ile Kabile geldiğimde Taşkın Bahayi bana *“Bu Hakikati İnkılabı Savr idaresinden sana verilen emek hakkın”* diye elime biraz para verdi. Ne kadar olduğu aklımda değil ama benim için büyük paraydı o zamanlar. Sana takım elbise diktirmek için kumaş da aldım dedi. Kumaş kırmızı renkliydi. Daha önce Meymene’de takım elbise diktirip giymiştim. Ben ve Taşkın Bahayi arasında pekişmiş olan dostluk bağlarının manevi değerinin parlayan buketi dünyanın mal mülk, servet ve maddi çıkarlar gölgesinde sararmış değildi. Bir gün Kabil’de Taşkın Bahayi beni öğleden sonra Yeni Şehirde yerleşen “Milliyethayi Birader” (Kardeş Milletler) Dergisi’nin bürosuna götürdü. Üstad Matin Andhoyi ve Türkmen kardeşlerimizden Karim Nazar da orada çalışıyorlarmış. Onları iş yerinde ziyaret ettik. O gün “Nadım Kaysari”yi anmak için derginin bulunduğu binada sandalyeler dizilmiş ve sahne hazırlanmıştı. Çok geçmeden misafirlari geldi ve tören başladı. Sınır, millet ve kabileler işleri bakanı ünlü şair, yazar ve siyasetçi Süleyman Layık konuşma yaptı. Daha sonra Üstad Matin ve başkaları sırasıyla kendi şiir ve makalelerini okudular. Bu törenin benim için ilginç olan kısmı genç şairlerin okuduğu Peştunca şiirlerdi. Bu törene katılıp şiir okuyanların çoğu da Peştun gençleri idi. Nadım hakkında yazdığı şiirleri dinleyenler onları Nadım Kaysari ile uzun yıllardan beri tanıdık olduklarını sanırdı. Örnek olarak işte o şairlerin şiirlerinden bir mısrası hala aklımda.

“Da Nadım pa hicir zıma zıra kabab kabab dey”

Çeviri: Nadım’ın özlem ve hasreti ile gönlümüz yandı ve kebab kebab oldu.

Taşkın törenden sonra derginin daha önceden organize edilen başka bir toplantısına götürdü. Aslında Süleyman Layık’ın katılımıyla oluşturulan bu toplantı

Özbek şair ve yazarların Layık'ın girişimiyle Celal-Abad'a yaptığı kültürel geziyi değerlendirmek amacıyla toplanmışlardı. Süleyman Layık ve Amir Ali Şir Nevai Derneği başkanı Dr. Abdüselam Asim gezi hakkında konuştular. Üstad Muhammed Yusuf Ravanyar kendi konuşmasında benzer kültürel festivallerde komşu illerden de yazar ve şairlerin davet edilmesi gerektiğini vurguladı.

“Yonişsiz Gıplar” (tırış sözler, bıktırıcı, asılsız ve yalan sözler)

1984 yılı yaz mevsimi idi, ben Faryab Gazetesi'ne sekreter olarak göreve başladığımdan çok geçmemişti. Ben, gazetenin günlük sayılarına konu hazırlama, toplama ve basına verme yanı sıra “Halk Kültürü” adlı gazetenin sayfalarını basıma hazırlar hem de basılacak makale, şiir ve haberleri de düzeltirdim. Geceleri Kabil radyosunda yayımlanan haberleri ses kaydedici cihazına kaydetmek ve tekrar onu kâğıda dökmek gibi ağır iş de benim üzerime yüklenmişti, bu işleri yapmak için o zamamlar bende ayrı bir zevk ve güç varmış. Dostum Taşkın yaz tatilinde her zamanki gibi Meymene'ye gelmişti. Nerdeyse her gün basın evine gelirdi ve bize yardım ederdi. Onunla yakın ilişki içerisindeydik, geceleri ya da Cuma günleri beraber otururduk. Taşkın, Kabil'den ünlü Özbekistanlı şarkıcı Şirali Cöraev'in kasetlerini getirmişti. Geceleri bizim evde Şirali Cöraev'in şarkılarını dinler ve kasetlere kaydederdik.

Taşkın birkaç sene önce Taşkent'te kaldığı zamanlar “Muştum” adlı eleştirili gazeteyi ziyaret etmiş, o bize kısa eleştirili konuların nasıl basıldığı hakkında bilgi verdi. Faryab Gazetesi'nde de her gün ona benzer eleştiri içerikli yazılar basmamızı önerdi. Rahmetli Tamanna'dan izin aldıktan sonra “Yonişsiz gıplar” (bıktırıcı, asılsız ve yalan sözler) başlığı altında bir sütunda iki ya da üç ilginç eleştiri içerikli metinleri yayımlardık. Bu yazıyı okuyucular büyük bir ilgi ile okurlardı. “Yonişsiz gıplar”(bıktırıcı, asılsız ve yalan sözler)'i biz ikimiz yazardık, çoğunu Taşkın Bahayi yazardı. Okuyucular da bunların Taşkın Bahayi yazdığını farketmişlerdi. Gerçi “Yonişsiz gıplar”(bıktırıcı, asılsız ve yalan sözler) “Kencabay” sahte adı ile yayımlanırdı. İşte o sütunların birinde “Tüccar asker” başlıklı “Yonişsiz gıplar”(bıktırıcı, asılsız ve yalan sözler) yayımlamıştı. Bu askerlik görevini yapmak yerine üst görevlilere rüşvet vererek pazarda kendi meşgalesi ile ilgilenen asker hakkında yazılmıştı. Bu konuyu provokasyoncular Faryab Polis Merkezine söylemişler. Ofiste idim, rahmetli Tamanna beni çağırıldı ve Ceza idaresinden

birilerinin geldiğini söyledi, “*Taşkın Bahayi ile seni sordular, komutanın yanına gitmeniz gerek*” dedi. Tam o esnada Taşkın da bizimle vedalaşmak için ofise gelmişti. Selamlaştıktan sonra oturduk. Komutan Kaysarlı memurlardan General Seyid İbrahim idi. Benim tanıdıklarımdaydı. Bu seferki tavırı çok farklıydı. İderenin ziline basınca kapıyı direk biri açtı ve bizi içeri aldı. Komutan ona bakarak “*Çabuk ceza müdürünü çağır gelsin*” dedi. Oda sakın, komutan kızgın ve öfkeli idi. Çok geçmeden güneyli Peştunlardan olan Ceza müdürü içeri girdi ve komutanı selamlayarak “*Buyurun efendim*” dedi. Komutan Taşkın Bahayi’yi göstererek “*Onu yakala ve saçlarını tıraş ederek kuzey vilayetlerden birine askerliğe gönder.*” dedi. Ceza müdürü Taşkın’ı kendisiyle götürdü. Ben ne yapacağımı bilmeden şaşkın halde dışarı çıktım. Acil “Hava Yolları İdaresi” yardımcısı amcam Haşim Ortak’ı aradım ve olayı ona söyledim. Bir kaç dakika geçmeden bu sorunu vali hemde partinin il komitesi başkanına da ilettim. İşte o günde Taşkın Bahayi’yi Meymene’den Kabil’e uçuşu planlanmıştı. Kabil ile Meymene arasında haftada bir kez “Bahtar Şirketi’nin” uçakları uçuş yapardı. Hava yolları idaresi görevlileri vilayet ve parti başkanının faaliyetleri işe yaradı. Ben basın idaresine döner dönmez Taşkın bir saatlik hapisten sonra serbest bırakılmıştı her halde. Şimdi de uçak yolcuları havalimanında onu beklerlerdi. Partinin Faryab il komite sekreteri Muhammed Haşim Zahmet da yolculardan biriydi. Ben acil amcamın evimizdeki arabasını alarak Taşkın’ı uçağa yetiştirdim. Bu olaydan sonra “Yoniksiz gaplar”(bıktırıcı, asılsız ve yalan sözler) gazete sayfalarında bir daha tekrar yayımlanmadı.

Bahayi ile Görüşemediğim Yıllar

Taşkın Bahayi ile yakından görüşemediğimiz yıllar Dr.Necip hükümetinin iktidara geçtiği yıllara denk geldi. Bence o üniversiteyi bitirmiş ve askerliğe gitmişti. Bende 1985 yılı Kabil’de Huca Ravaş havalimanında asker olmuştum. İki aydan sonra bizimle birlikte hizmet yapan askerler kuzey bölgelerdeki illere gönderildi, ben ise zor kendimi kurtardım. Açıkçası 4 sene askerliğin risk ve tehlikelerinden korkarak Faryab’a geri döndüm. O zamanlar memleket’im olan Cuma Bazar mucahitlerin eline geçmişti bende orada yaşamaya karar verdim, yaklaşık bir sene orada kaldım. Güçlü komutan rahmetli Resul Pehlivan devlete teslim olunca bende onun komutanlığında kurulan askeri birliğin (511 askeri birlik) bölüklerinden birinde memur oldum. Bir kaç sene de Resul Pehlivan’ın karargâhı olan Feyz-Abad’da kaldım. 1992 yılı Dr.Necip

hükümeti devrildi ve kuzey esasen Özbeklerden oluşan Cünbiş yönetiminin eline geçti.

Taşkın'ın Yüzü Kızardığı Anlar

O seneler ben meslektaşım Zikrullah İşanç ile birlikte Özbek Edebiyatı Sözcüğü'nü derlemeye başlamıştık. İşanç Mezar-i-Şerif'te Kod-u-Bark'ta yaşardı. Kitapta ek olarak Ali Şir Nevai'nin eserlerindeki Arapça deyimleri açıklamamız gerekirdi. İşte bu deyimleri açıklaması ile birlikte Arapçayı iyi bilen birine kontrol ettirmemiz lazımdı. Ben Meymene'deydim ve bu konuyu Taşkın'a söyledim. Bir kez kendim kontrol edeceğim, sonra da kaynanamın babası Nizamüddin Hamuş'a göstereceğiz dedi. Nevai eserlerinin Arapça ibareleri yazılmış kâğıtları Bahayi'ye teslim ettim. Üç dört günden sonra bu ibareleri Nizamüddin Hamuş'a göstermek için cuma gününü belirledik. Rahmetli Hamuş yaşlı ve ihtiyar bir adamdı. Nizamüddin Hamuş elindeki sopası ile Taşkın'ın dükkânına geldi. Selamlaşıp ve tanıştıktan sonra oturdu. Taşkın'ın kontrol edip düzelttiği kâğıtları Seyid Nizamüddin Hamuş'a verdik. O kişi gözlükle çevrilen deyimlere dikkatle bakmaya başladı, cümlelerdeki hataları teker teker düzelterek, her seferinde “*Bunu kim çevirdi, zavallı ne bilimsizmiş*” derdi. Bahayi'nin yüzü kızarmıştı, ne diyeceğini bilmiyordu. Yaklaşık bir iki saatte işimiz bitti. Ondan beri ta bugüne kadar “*Zavallı ne bilimsizmiş*” lafı dostlar arasında şakaya konu olmaktadır. Nitekim “Özbek Edebiyatı Ferhengi” Taşkın Bahayi'nin çabaları ile Faryab basımevi'nde basılmıştı.

Yine Birkaç Yıl Yakın İşbirliği

1995 yılı Resul Pehlivan, beni Faryab ili Kültür ve Medeniyeti idaresi başkanı ve Faryab Gazetesi müdürü olarak görevlendirdi. Sonra olayları yazmaktan amacım, işte o yıllar aralığında dostum Taşkın ile çok az ya da hiç buluşamadığımı anlatmaktı. Yaklaşık 7 yıl boyunca Taşkın'ın nerede olduğu ve ne ile uğraştığı hakkında pek bilmiyorum. Ben Faryab medyasında ikinci kez çalışmaya başlamamla beraber samimi arkadaşım ile tekrar sık sık görüşmek için büyük bir fırsat sağlanmıştı. Taşkın fotoğrafçılık yaparak ailesini geçindirirdi. Onun fotoğrafçı dükkânı Meymene şerhri Genel Park'ın (Çarbağ) kuzey tarafında yerleşmişti, ben ise Zargarhane'da (Karte-i-Afsaran) yaşardım. Boş zamanlarımda Taşkın'ın dükkânına giderdim ve bazı meslektaş dostlar ile orada toplanıp sohbet ederdik. Bahayi da bazen besinevine gelirdi, onun şiir ve makaleleri Faryab Gazetesi'nde yayımlanırdı. Taşkın ile türlü

medeni projeleri üzerinde tartışırdık o da tavsiye ve önerileri söylerdi. Uluğbek Mirza, Emir Alişer Nevai ve Babür gibi bilim ve devlet adamları hemde Abülhayır Hayri, Hamıd Faryabi ve benzeri gibi Faryablı şair ve yazarların doğum günü münasebetiyle edebi-kültürel toplantılar düzenlemiştik. Emir Timur doğumunun 600. Yıldönümünü Mezar-i-Şerif'te hemde Uluğbek'in doğum gününü Şibirgan şehrinde kutlamak için düzenlenen törenlerde katılan "Faryab ili Kültür heyeti" grubunda Taşkın da vardı. Meymene'de kültürel toplantılar, geziler Taşkın'sız düzenlenmezdi. Sayıca çok a olan akranlar ile birlikte geziler düzenledik ve özellikle Cuma geceleri birbirimizin evine toplanırdık. Yazın Cuma günleri Öncellat ya da Cuma Bazar'a giderdik.

Resul pehlivan 1996 yılı, Mezar-i-Şerif'te kendi korumalarından biri tarafından öldürülmüştü. Ertesi gün bu olayı duyunca Feyz-Abad'a gittik. Cenaze ve taziye merasimi için resmi tören ve kültürel faaliyetlere ihtiyaç duyuldu. Bu faaliyetlerde de Taşkın başka dostlarla birlikte aktif olarak katıldı. Merasimlerin fotoğrafını çekmek, sloganları hazırlamak gibi aktivitelerde aktif olarak katılması yanı sıra olumlu ve müspet fikirleri ile yol gösterirdi. Cünbiş partisinin dış işleri başkanı General Malik Faryab ilinde vali olarak görevlendirilmişti. Kendime daha da yakından yardım etmesi için Taşkın Bahayi'yi Faryab ili basını başkanlığına atadım. Pehlivan ölümünden 7 ay geçer geçmez kardeşi General Malik ağabeyinin şehitliğinin yıldönümünü büyük bir törenle anmak için hazırlık yapardı. Beni Mezar-i-Şerif'e çağırarak benden bu konuda düşünce ve fikirlerimi sordu, bense bu işin kabiliyetli bir komisyon tarafından gerçekleştirilmesini söyledim. Ben Mezar-i-Şerif'te kalarak Pehlivanın hayatı ile ilgili belgesel film ve hatıra albümünü hazırlamak için kurulan komisyonun başında durmak zorunda kaldım. Faryab gazetesi ve basın işlerini Taşkın Bahayi yardımcı olarak yürütürdü. 12 kişiden oluşan komisyon 12. Mayısta hatıra albümü bastırmak ve belgesel filmi hazırlamak için Mezar-i-Şerif'ten Pakistan'a uçtuk. Bir ay sonra işler biter bitmez, kuzey General Malik'in Taliban ile yaptığı anlaşma sonucunda Taliban eline geçmişti. General Dostum ülkeyi terk etmişti. İslam-Abad'da bu haberi çęrenince çok korktuk. Kuzeyden hiç haber alamıyorduk, korkunç bir duruma düşmüştük. Bir kaç gün geçer geçmez kuzeyde halk Taliban'a karşı isyan ederek, kuzeyi Taliban'dan temizlediler. Biz de İslam-Abad'dan Peşaver'e gittikve kuzeyden gelen Antonov uçağı ile gece yarısında Peşaver'den uçarak ertesi gün Mezar-i-Şerif'e geldik. General Malik ile ofisinde buluştuk. General Malik benim Faryab'a gitmeme izin vermedi. Komisyonda hizmette bulunan Behruz Haliki, Asadullah Nadim ve beni

Cünbiş partisi dış işleri başkanlığının misafirhanesinde yerleştirdi. Taşkın Bahayi de Mezar-i-Şerif'te idi. Belirli bir işi yoktu. Yaklaşık bir altı ay Mezar-i-Şerif'te kaldık. Bir kaç günden sonra Belh ili İletişim ve Kültür idaresi başkanı olarak görevlendirildim. Taşkın Bahayi ile neredeyse her gün beraber olurduk, bazen İletişim ve Kültür idaresinde bazen de Belh yerel televizyonunda ya da misafirhanede. Taşkın Taliban'ın kuzeye nasıl geldikleri ve bir kaç gün geçer geçmez yerel güçler tarafından nasıl ezildiklerini konusunda gördük ve duyduklarını bize anlatırdı.

Kaçış

Temmuz-Ağustos aylarının arası, yazın kavurucu sıcak günleri idi. Taliban Kunduz tarafından Taşkorgan'a saldırmaya başladılar. Cünbiş askerleri geri çekilmek zorunda kaldılar. Taliban Mezar-i-Şerif havalimanına kadar geldiler. Durumdan habersiz öğlen vakti Belh Televizyonuna gittim. TV başkanı üstad Yusuf Ravanyar bana *“Burda durmayın, mümkünse gidip üzerinizi değiştirin ve yerel kıyafet giyin”* dedi. Onun bu sözlerinden bişeyler ters gittiğini anladım ve acele ile misafirhaneye gittim. Çok geçmeden Taşkın tedirgin bir halde geldi. Ne yapacağımızı bilmiyorduk. “Liderlerden” haber almak için rahmetli Resul Pehlivan'ın Siyah-Gird sokağındaki evine gittik. Biz gittiğimizde her yer sakin kimse kalmamıştı, her taraf suv serpilmiş gibiydi. Orada bir muhabereci vardı. Rabbani ile Malik Han'ın helikopterle Şibirgan'a uçtuklarını söyledi. *“Az önce Ortak ile Razık Han da gelip gittiler”* dedi. Mezar-i-Şerif'te Özbekler ve özellikle de Cünbiş adamları için kritik bir durumdu. Herkes kendini düşünüyor ve gittikçe yaklaşmakta olan tehlikelerden kendini kurtarmaya çalışıyordu. Çok geç olmadan Taşkın ile birlikte bir yerlere çıkmamız gerektiğini anladık ve misafirhaneye geri döndük. Dostumuz Asadullah Nadim'den haber alamadık, nerede olduğunu da bilmiyorduk, onu bekleyebilecek bir durumda değildik. Gerekli malzemeleri alıp İletişim ve Kültür başkanlığının volga arabası ile şehirden uzaklaştık. Genç şöförümüzün adı Asadullah, kendisi Mezar-i-Şerif'li idi. O bana bakarak *“Başkanım siz hiç merak etmeyin, siz beni bırakmazsanız ben sizden ayrılmayacağım”* dedi. Bize yabancı olan bu çocuğun sözleri beni heyecanlandırdı. Ona teşekkür ettim ve Kod Bark yolu ile Böyni Kara'ya doğru yola çıktık. Cünbiş'e bağlı ve vefadar olan komutan va askerler zırhlı ve harbi araçlarla şehirden kaçıyorlardı, kimse kimseye bakmazdı. Yolda Taşkınla durumun neden birden böyle değiştiğini tartışırdık. Öğleden sonraydı Böyni Karaya ulaştık. Faryab iline ait Devlet-Abad ilçesinden gelen Cünbiş komutanlarından Hacı Murad Pehlivan da yolda bize

katıldı. Arabaya benzin doldurmak için paramız azdı, Hacı Murad biraz para verdi. Benzin doldurduktan sonra Hacı Murad ile birlikte Cünbişin ünlü komutanı rahmetli İmam Abdürâhman Hakkani'nin karargâhı yerleşen Keşinde'ye gitmek için yola çıktık. Böyni Kara yakınlarında Hakkani'nin kardeşi ile karşılaştık, ona Keşindeye gideceğimizi söyledik. O siz gidin bende arkanızdan geleceğim dedi. Akşam Keşindeye ulaştık, bizi Hakkaninin genç oğlu karşıladı ve misafirhanesine yerleştirdi. Gece telsiz ile durumlarla ilgili haber aldık. Taliban saldırısı Hazaralar ve Cemiyet güçleri tarafından geri püskürtülmüş. Şehir yönetimi Mohaqiq ve Atta Muhammad eline geçmiş. Cünbiş komutanlarından Şer Arab da onlarla işbirliği yapmıştı. Kod-Bark'ta Cünbiş patisi hemde Rabbani devletinin yardımcısı Gaffar Pehlivan, Cünbiş komutanlarından General Humayon Fevzi ve Belh İl Emniyet Müdür yardımcısı Haşım Ortak Şer Arab askerleri tarafından esir alınmış. Görüşmeler sonucu onların serbet bırakılacağı ve yarın helikopterle Şibirgan'a götürüleceği söylendi. Biz de Sözme Kale ve Sar-i pol yoluyla Şibirgan'a gitme kararı aldık. Sabah erken gene Böyni Karaya doğru yola çıktık, orada Gaffar Pehlivan adamlarından olan Hacı Şerif ile Sözme kaleye doğru yola çıktık. Büyük meydan yoluyla giderdik ama yol yoktu. Arabayı eğri büğrü ve inişli çıkışlı yoldan sürmek zorunda kaldık, nihayet akşam yorgun bir halde Sözme kaleye vardık. Geceyi orda geçirdik ve sabah Sar-i pol'a doğru yola çıktık. Hava sıcak yolumuz çetindi. Öğlen vakti çamurlu sokaklarda zor yürüyen araba birden bire durdu ve bir daha da çalışmadı. Taşkın yine işe yaradı ve Hacı Murad'a arabası ile şehire gidip tamirci getirmesini söyledi. Onlar gitti ben ve Ziya şöför bozulmuş araba ile avare meydanda kaldık. Ümidimizi kesmedik, şöför bizden biraz uzakt mesafede olan ırmaktan suv getirip arabayı çalıştırmaya çalıştı ama her ne yapsak da arabayı çalıştıramadık. Artık Sar-i pol yolunu dört gözle beklemekten başka çaremiz yoktu. Çaresiz gün batımını izlerdik. Taşkın'ın Sar-i pol'a gidip bir şeyler yapabileceği yâda yapamayacağı da belli değildi. Geceyi burada geçirmekten endişelenirdim. Takdire havale etmekten başka çare yoktu. Güneş yavaş yavaş doğudaki tepeleer arkasına batmaktaydı. Sar-i pol tarafından koskoca bira araba görünmryr başladı. Bize dopru gelmekte olan araba belki Taşkın'ın getireceği araba olsa gerek diye düşündüm. Birkaç dakika sonra o araba iyice yakınaştı ve içinde Taşkın ve tamirci vardı. Karanlık olduğu için arabayı kamyonu yükleyip şehire götüreceğiz dedi, arabayı götürdük ve o gece da tamircinin evinde kaldık. Ertesi gün saat on gibi arabamız tamir edilmişti. Ben Taşkın ve şöför artık biraz rahatlamıştık. Sar-i pol'dan Şibirgan'a doğru yola çıktık, yayı yolda arabanın borusu koptu ve

guruldamaaya başladı. Akşam vakti arabanın gümbürdeme sesiyle Şibirgan sokaklarından geçerek havalimanına vardık “Liderler” oradaydı. General Malik, Dr. İzzetullah Amid, Haşim Ortak ve diğerleri bizim nasıl ve hangi yol ile Mezari-i-Şerif’ten Şibirgan’a kadar geldiğimizi sordular. Biz de Mezari-i-Şerif’ten Şibirgan’a kadar nasıl geldiğimizi bire bir anlattık. “İşte, keşke bizim askerler de bilim adamlarımız gibi hareket etselerdi, sizler Volgayı getirmeyi başardınız, onlar ise zırhlı araç ve silayları yolda düşmana teslim ederek geldiler, hakiki kahraman sizlersiniz” diyerek mükâfat olarak biraz para verdiler, parasız olduğumuzu daha önceden bildirmiştik.

Gaffar Pehlivan ile Taşkın

“Liderler” ile birlikte Dostum’un sarayında kalıyorduk. Mezar-i-Şerif Talibanlar kuşatması altındaydı. General Dostum da fırsattan faydalanarak Muhaqiq ve Ahmed Şah Mesud yardımıyla talibanlara cephe açmayı planlıyordu. Taliban tehdidi herkes için ciddi bir sorundu. Malik Han önderliğinde Cünbiş güçleri Cüzcan tarafından yolu temizleyerek Mezar-i-Şerif’e girmesi gerekirdi. Durum böyle iken, bir gün saray meydanında oturmuştuk. Gaffar Pehlivan da ordaydı talibanları nasıl yenebileceğimizi tartışırdık. Gaffar Pehlivan Taşkın’a bakarak “*Bana 50 tane iyi at bulursanız, onları iki günde yenerim*” dedi. Taşkın Bahayi da cevap olarak “*Pehlivan Ağabey, büyük ve ünlü komutan hemde cumhurbaşkanı yardımcısı siz olsanız, 50 tane atı ben mi bulayım*” dedi, ilginç bir sahneydi. Bir kaç geçmeden ben Meymene’ye doğru yola çıktım, Taşkın da Meymene’ye dönmüştü.

Yine Birkaç Yıl Ayrılık

Birkaç haftadan sonra Mezar-i-Şerif talibanlar kuşatmasından kurtarıldı ve talibanlar geri püskürtüldü. Ama kuzeyde Özbekler liderliğine davacı olan General Dostum ve General Malik sürgünden yeni dönmüş ve bu iki şahıs ortasında cephe açılmak üzereydi. Dostum taraftarları Şibirgan şehrini General Malik taraftarlarından temizlemek için Bamiyan’dan Şibirgan’a gelmişlerdi. Dostum ile Malik arasındaki düşmanlığı ortadan kaldırmak ve onları barıştırmak için gösterilen özen ve çabalar sonuç vermedi.

Dostum düşmanı olan General Malik’ten öç almaya ve onu ortadan kaldırmaya kararlıydı. Özbek toplumu da, talibanlar ile işbirliği yaparak onları kuzeye getirdiği

için General Malik'e çok nefret beslerdi. Onlar General Dostum'u desteklediler. 1.Ekim General Malik'in Baş karargâhı sayılan Feyz-Abad köyü Dostum taraftarları tarafından işgal edildi. General Malik kardeşleri ile birlikte iki helikopterle Türkmenistan'a kaçmak zorunda kaldı. O zamanlar General Malik'in yanında olan Taşkın Bahayi da onunla Türkmenistan'a daha sonra da İran'a gitmişti. Kendisinin söylediğine göre çok geçmeden Taşkın Bahayi General Malik'i terk edip, Meşhed radyosunun Özbekçe bölümünde çalışmaya başlamış. O Taliban hükümeti devrilene kadar orada kaldı, bense kuzeyde kaldım. Kuzey Taliban eline geçene kadar General Dostum'un yanında, onun basın hizmetleri sorumlusu olarak görev yapardım. Taşkın ile iletişim halindeydik. Bir keresinde Cünbiş Harbi Güçleri teknik bölümü başkanı rahmetli General Muhammed Aziz Merat, Taşkın'ın bana gönderdiği mektubu Şibirgan'a getirmişti. İran'da gurbet acısı çeken Bahayi vatana geri dönme konusunda benden tavsiye sormuştu. Biz de kuzeydeki durumların istikrarlı kalacağına güven olmadığını ve talibanlar tehdidi tehlikeli ve güçlü olduğu için onun İran'da kalmasını tavsiye ettik. Durum böyle iken, bazıları buna bazı meslektaş dostlar da dâhil Taşkın'ın General Malik ile yakından işbirliği yapmakla suçlayarak, türlü laflarla kınamayı da esirgemediler ama benim tanıdığım Taşkın Bahayi milleti va halkına karşı asla kötü niyetli değildi. Bazılarının düşündüğün aksine kimseye zararı dokunmamıştı. O vatanını, vatandaşlarını ve milletini gerçekten çok severdi. O bu durumdan acı çekerek gurbette yazdığı bu şiiri Afganistan'a bize göndermişti. İşte o şiirin bir kısmını aşağıda okuyacaksınız.

Gadâlar Ta'ni

Şabâ âhistarâk es kim tanim bemâr âğridi
Vücodum hicr dâğidan tâpib âzâr âğridi

Laţafat kâni gül birla bolub hamhâna oynardim
A'cab dir gül tegizmakdan bu cismim hâr âğridi

Keçar yâş örnida har tün eziğ bağrimla kân köÆül
Közimğa kum tikişgan tâ sahar bedâr âğridi

Ĥavatirlanma deb har kim tassali bersa ham köÆelüm
Keçirgaç hamnişinlar yâdini har bâr âğridi

Diyâr u yâr u dostumniñ tutâlmay nâmin yiğlarman
Mabâdâ yâr u dustum nâmidan agyâr âğridi

Bahâr u bâğ u sabza közlarimğa zarra yakmas çün

Hayâlim sabza dir ammâ köÆül gülzâr âgridi

Qadirdânları istab men bugün ‘azmi diyâr etsam
Yana vayrân bolub köÆelüm meniñ tıkrâr âgridi

Vağandan ayrı har kimniñ şahâna bolsa turmuşı
Gadâlar t’nidan qalbi bolub afgâr âgridi
Tahrân 1998-3-26

Taşkın yaklaşık beş sene İran’da kaldığı süre boyunca Meşhed Radyosunda çalıştı. O kendi emek parasıyla gurbette ailesini geçindirirdi. O Cünbiş Partisi’nin İran’daki Kültür ve Medeniyet Bölümü ile birlikte çalıştı ve kısa bir süre Türkiye’de de yaşadı. O gurbette yazdığı şiirleri “Bir Sıkım Toprak” unvanı altında derleyerek yayımlamıştı. 1998 yılı yaz ayları Talibanın kuzeyi işgal etmesi ardından bende sığınacak yer arayıp Pakistan’a kaçmak mecburiyetinde kaldım. Altı ay Atak ya da Kamalpor şehrinde, üç ay Heybet-Abad’da ve yaklaşık üç sene de Peşaver’de yaşadım. O senelerde de telefon aracılığıyla Taşkın ile iletişim halindeydik.

Altı Seneden Sonra Buluştuk

2002 yılının başlarında Taliban hükümeti devrilip ülke yönetimi Hamid Karzai önderliğinde yeni demokratik bir hükümet eline geçmişti. Dört senelik sürgünden sonra benim vatana dönme arzusum gün geçtikçe artardı. Telefonda Taşkın’a Mart ayında Afganistana döneceğimi söylemiştim o da biraz geç döneceğini söyledi. Ben ise 8 Mart 2002 yılı Kalbil’e geldim. Azadlik radyosu benden Kalbil’de kalarak onlarla beraber çalışmamı istedi, ben de Kabil’de kalmayı uygun buldum. Taşkın Bahayi ile bazen telefonla konuşurduk. O sonbahar aylarında vatana döneceğini söyledi, bence eylül ayında Herat üzerinden uçakla Kabil’e geldi. Yaklaşık altı sene ayrılıktan sonra 2002 yılının sonbaharında dostum Taşkın Bahayi ile Kabil’de tekrar görüşmek nasip oldu. Ben Kabil’de birinci mikrorayonda yaşadım, Taşkın zorlanmadan söylediğim adresi buldu ve tesadüfen blok yanında karşı karşıya geldik. Gece, yarısına kadar konuştuk, muhabbet ettik, eski günleri ve hatıraları tekrar canlandırdık. Ertesi gün Babür bağına gittik ve bir sonraki gün Taşkın Meymene’ye gitti.

Türkiye Yolculuğu

Afganistan için yeni bir dönem başlamıştı. Dünya kamuoyunun ilgi alanının merkezinde olan ülke vatandaşlarının hayatında büyük değişimler hissedilmeye

başlamıştı. Yaklaşık beş sene İran’da kalan Taşkın fırsattan faydalanarak bilgisayar bilimi ve kullanımını iyi derecede öğrenmişti. Bahayi Meymene’de yine esnaflık olan o eski işine geri döndü. Fotoğrafçılığın yanı sıra bilgisayar hizmetleri de sunmaya başlamıştı. Bilgisayar Afganistan halkı ve özellikle de Faryab halkı için yeni bir şey idi. Yanılmıyorsam Taşkın bu alanda gençleri eğitmeye başlayan ilk kişilerdendi. Bahayi Özbeklerin medeni hayatına ait toplantı ve seminerlere katılırdı. Taşkın Bahayi başkent Kabil’de Afganistan Özbeklerinin alfabetini değiştirmek amacıyla yapılan tartışma ve münakaşalara aktif olarak katılmıştı. Onunla birlikte Tahar merkezinde hemde Kabil şehrinde düzenlenen “Özbek Dilini Yasadan Yürürlüğe Geçirmek” adlı seminerlere katılmıştık. Kabil’de düzenlenen seminer uluslararası çapında bir seminerdi. Bu seminere Özbekistan, Türkiye, Kıbrıs ve İran gibi ülkelerden de bilim adamları, lügüist ve yazınbilimciler katılmıştı. Türkiye’den Orhan Kavuncu Bey hanımı ile gelmişti. Türk Ocaklarının sekreteri olan Kavuncu gelecekte bazı Afganistanlı Özbek ve Türkmen asıllı öğretmen ve bilim adamlarını Türkiye’ye davet edeceğine dair söz vermişti. Bir sonraki sene (2006-yılı) o verdiği sözü tuttu ve yaklaşık 15 kişilik heyet bir grup halinde Ankara’ya gelmiştik. Heyetler arasında şair ve yazarlarımızdan Taşkın Bahayi, Üstad Halim Yarkın, Nurullah Altay, Dr. Şafika Yarkın ve Üstad Kazim Emmini da vardı. 15 günlük Türkiye gezisi Taşkın’ın da olmasıyla daha da zevkliydi. Bu gezi Taşkın ile sadece bize değil, konuğu olduğumuz Orhan Kavuncu ve Dr. Akbar Yoldaş için de çok hoş geçti.

Kendine Özgü Yetenek Sahibi

Taşkın Bahayi’nin okul dönemlerinde çok yetenekli olduğunu duymuştum. Onun matemetiği çok iyiydi ve başka derslerden de çok iyi puan alırdı. Kendisi tıp fakültesini kazanmıştı ancak çok ciddi hastalığı yüzünden bu fakültede derslerine devam edememiş. Okul için bir süre Taşkent’e gönderilmiş, ziraat bölümüne öğrenci olarak kabul edilmiş ama bu alanı sevmediği için vatana geri dönmüş. Kendisi bu konuda şaka yaparak şöyle söylerdi. Taşkente ziraat fakültesine okumaya başladım. “Burada ziraat mezunu kim olarak çalışacak” diye sorunca “Kooperatif müdürü olacak” diye cevap verdiler. Ben de “Bizim köyde Gayip Pehlivan bir gün bile okula gitmeden kooperatif müdürü oldu” diye okulu bırakmış. O daha sonra Kabil Üniversitesi çerçevesinde yeni açılan Özbek Dili ve Edebiyatı bölümüne okumaya başlamış. Taşkın Özbek dilini Özbekistanlı hocalardan iyi öğrenmiş ve Özbek dilinde eserler yazmaya başlamış. Taşkın kısa süre içerisinde Özbek şairi olarak Kabul edildi

ve farklı konularda çeşitli makaleler yazarak yayımladı. Yanılmıyorsam 1991 yılı, Şibirgan’da gece televizyon seyredirdim. TV’de ünlü Özbek yazar rahmetli Ötkir Haşim doğumunun 50.yıldönümünü kutlama töreni yayımlanırdı. Ötkir Haşim sahnede bir koltukta oturmuştu. Şair ve yazarlar sıra ile sahneye çıkarak Ötkir Haşim hakkında konuşmalarını yapar ve hatıralarını söyler ve kendisini 50.doğum günü münasebetiyle kutlardı. Sonra Özbekisyanlı yazarlardan beyaz saçlı biri sahneye çıkarak konuşmaya başladı, ne yazık ki onun adı aklımda kalmamış. Yaşlı yazar konuşması sırasında Ötkir Haşim’e işaret ederek “*Bu kişiyi tanıyor musunuz?*” diye sorarak konuşmasına devam ederken “*Bu çok edepsiz biri*” diye söyledi, buna salondaki herkes çok şaşırılmıştı. “*Bunun edepsizliğini bilir misiniz?*” dedi. Bu edepsizlik yaparak hocalarını da geçti ve arkasına hiç bakmadı” demişti. Taşkın Bahayi da işte o edepsizlerdendir (Emini, 2017: 29-50)

0.5.2. Eserleri Üzerine Yazılanlar⁸

Seyid Taceddin Taşkın Bahayi girişimli ve eğilimli edip olduğu için çocuklar edebiyatı dalında da güzel çalışmalar yapmıştır. Onun bu konu ile ilgili çalışmaları üç çeşittir.

1. Tercüme dalında: Taşkın Bahayi bu bölümde birincilerdendir. O ilk defa İranlı yazar Samad Behrengi’nin Mahi Siyah Küçülü “*Kıçkına Kıra Balık*” hikâyesini tercüme etti. Bu güzel çalışma “*Faryab*” Gazetesi’nde yayımlandı ve okuyucular tarafından iyi karşılandı.
2. Alfabe değiştirme dalında: Bu bölümde de Taşkın Bahayi birincilerdendir. O, “*Hasan Baba Ertakları*” adıyla Özbekistan’da neşredilen hikâyelerden çoğunun alfabesini değiştirip yayımladı.
3. Masalları kayıt etme dalında: Seyid Taceddin Taşkın Bahayi bu alanda da birincilerdendir. O halk arasındaki masallardan çoğunu kayıt edip “*Faryab*” Gazetesi’nde neşretmiştir ve bunların hepsini Popi Kuş kitabında vermiştir.

Taşkın Bahayi’nin en güzel işlerinden biri elbette ki çocuklar için “*Popi Kuş*” kitabıdır. Bildiğime göre bu kitap Afganistan çocuk edebiyatı ve hikâye dalında

⁸. Rahim İbrahim’in *Bakarvan Zahir* kitabı 20-21. sayfalarında yayınlanan “*Taşkın Bahayi ve Balalar için Adabiyat*” yazısının Türkiye Türkçesindeki aktarmasıdır.

Özbekçede yazılan ilk kitaptır. Kitapta aşağıdaki hikâyeler verilmiştir: Altın Balık, Murça (Karıncı), Bori (Kurt) ve Popi Kuş (Papağan Kuş) tur.

Bu kitap ise “Afganistan Yazarlar Birliği” tarafından 1985 yılında basılmıştır. Taşkın Bahayı'nin Afganistan çocuk edebiyatı bölümünde yaptığı çalışmalar İrfan dergisi, Yulduz ve Faryab Gazetelerinde yayımlanmıştır (Emini, 2017: 20-21).

I: BÖLÜM

TAŞKIN BAHAYİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

I.1. Taşkın Bahayi'nin Hayatı ve Edebî Şahsiyeti

Taşkın Bahayi adı ile tanınan Seyid Taceddin 1961 yılında Meymene şehrine bağlı Oncalad (Onça Arlat) köyünde dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini köyündeki okul ve Ebû Ubeyd Cûzcânî lisesinde almıştır. Yüksek eğitim için Kabil Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi'ne gitmiştir. 1986 yılında bu Fakülteden mezun olduktan sonra, Faryab vilayeti'ndeki Yüksek Eğitim Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak işe başlamıştır. Bu görevinin yanında Faryab Devlet Basmahanesi (Faryab Devlet Matbaası) başkanı görevinde çalışmıştır. Taşkın Bahayi 1997 yılından itibaren 2003 yılına kadar siyasi sebeplerden dolayı Türkiye ve İran'da hayatını geçirmek zorunda kalmıştır. Bu süre zarfında Horasan Radyosu'nda Özbekçe programlar yapmış ve bilgisayar eğitimi almıştır.

Afganistan'da hayatın dönmeye başlaması ile vatanına dönmüş ve bilgisayar işleri ile geçimini sağlamaktadır. 1979 yılından başlayıp Özbek Türkçesi'nde icat ediyor, onun Dari (Afganistan Farsçası) yazıları ülke çapındaki dergi ve gazetelerde yayımlanmaktadır. O, Afganistan çağdaş Özbek dili ve edebiyatının gelişimi için önemli şair ve yazarlardan biridir. Eserlerini Kencabay ve Tuğrul mahlası ile yazmıştır (Emini, 2006: 67-68; Gudaz ve diğerleri 1990: 369).

Meymene şehrinde 6-7 kilometre uzaklıkta yerleşen, devlet dairelerinde yanlış şekilde Oncallad kaydedilen Onça Arlat köyünde fakir ama aydın bir ailede dünyaya geldim. Doğduğumda onurlu babam Seyid Siraceddin'in ekonomik durumu iyi değildi. Fakirlik ve yoksulluğa rağmen babam eğitimimi ihmal etmedi. Okulu bitirdikten sonra üniversiteye geçiş sınavında Kabil Üniversitesi Tıp Fakültesini

kazandım, lakin hastalıklardan dolayı bir sene ara verip öğretmenlik görevine atandım.

Öğretmenlik zamanımda Özbek klasik şairlerinin şiirlerini “Nevai, Babür, Meşreb vb” molla Habibullah Temirçi'nin yanında öğrendim. Faryab ve Yulduz gazeteleri sayfalarında neşredilen şiir ve yazıları bu dönem mahsulüdür. 1983 yılı Kabil Üniversitesi Dil ve Edebiyat fakültesi'nde Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü açılışı ile ben de dilim ve milletime olan sonsuz tutku nedeniyle bu bölüme kayıt yaptırıldı. Tahsil yıllarımda öğrenci olmama rağmen profesörler ve bilim adamları ile makale yazdım. Öğrencilerin bilimsel konferanslarında yüksek pozisyonlarda bulundum⁹.

Taşkın Bahayi'nin araştırma ve yazma işleri öğrencilik zamanında başlamıştır. Onun şiir ve yazıları Yulduz, Faryab gazetesi ve İrfan dergisi sayfalarında basılmıştır. Taşkın Bahayi en az 35 yıl öğretim, edebiyat, kültür, dil, şiir, yazarlık ve gazetecilik alanlarında çok işler yaptığı için ülke çapında tanınmış bir kişi olmuştur. Taşkın Bahayi 1989 yılında akrabalarından olan Seyid Abdülvahab'ın kızıyla evlenmiştir. 4 erkek ve 4 kız babası olmuştur. O, gençlerin yazdığı şiirler ve makaleleri düzenleyerek, kitap ve risaleler yayımlamıştır. Meymene Yüksek Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü'nde Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün öğretim görevlisi sıfatında hizmet vermektedir¹⁰.

Taşkın Bahayi halkımız arasında daha fazla şair, edip ve gazeteci sıfatında tanınmış şahsiyetlerden olmakla birlikte onun Özbek dilinin ilerleme ve gelişmesinde de katkısı inkâr edilemeyecek kadardır. Malumunuzki Özbek halkı tarih boyunca çeşitli Orhun, Uygur, Arap, Kiril ve Latin gibi alfabeleri kullanmıştır. Günümüzde Özbekistan'da Özbek Dili'nin alfabesi Latin alfabesidir. Afganistan Özbek alfabesi Arap alfabesi esasında olmuştur. Arap alfabesi ise Özbek Dili ses sistemini ifade edemediği için bundan on iki yıl önce Özbek aydınları tarafından Özbek Dili'nin Arap alfabesi esastaki alfabeti düzeltmek amacıyla verimli işler yapılmıştı ve günümüzde Afganistan Bilimler Akademisi tarafından tasdiklenen Arap alfabesi esastaki kullanmakta olunan yeni Özbek imlası klavyesini Afganistandaki bütün talimi ve tahsili, çeşitli yayın ve kültür idareleri ve müesseseler bilgisayarlarına

⁹. Bu bölüm Taşkın Bahayi'nin *Bakarvan Zahir*, 22-24 sayfalarındaki kendi konuşmasının Türkçe aktarmasıdır.

¹⁰. Muhammad Aşraf Şarifi'nin yazdığı yazının Türkçe aktarması, age, s. 18-19.

yükleyip, kullanım kanun-kurallarını öğretmek yolunda ekmeğini beline bağlayıp kendi cebinden para harcayan insanlardandır, onun yaptığı bu fedakârlıklar tarih sayfalarında kalacaktır. Taşkın Bahayi'nin Özbek Türkçesinin geliştirilmesi yolunda yaptığı önemli işlerden başka biri de Faryab Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü "Faryab Muallim Tarbiyalaş Muasisasi" ve Faryab Üniversitesi "Faryab Bilim yurti" ndeki öğrencilere Özbekçenin gramer derslerini anlatmasıdır. Onun hazırladığı gramer ders kitapları zikredilen müesseseler haricinde Tahar, Kunduz ve Sar-i Pol illerindeki üniversite ve enstitüsülerindeki Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde kullanılmaktadır. Taşkın Bahayi'yle Kabil, Tahar, Mezar-ı Şerif ve Ankara illerinde gerçekleşen "Özbek Dili Muammaları" konulu konferans ve seminerlere katılıp onun fikir ve düşüncelerinden yararlanmışız. Bunun gibi okul ders kitaplarının bazılarını dil açısından birlikte bakmışız. Taşkın Bahayi ile birlikte yaptığımız işlerin en önemlilerinden biri "Özbek Tili Sözlüğü" nin tashihidir. Nevai'nin dilbilimi üzerindeki fikir ve düşüncelerini belirleyen "Muhakemetü'l Lugateyn" kitabını Afganistan Özbek imlasına uygun basmaya hazırlaması Taşkın Bahayi'nin işlerinden başka birisidir (Emini, 2017: 25-27)¹¹. Onun basılmış olan eserleri şöyledir:

I.2. Taşkın Bahayi'nin Eserleri

1. Suvlak, (seçme şiirler), Afganistan Yazarlar Birliği Neşriyatı, Kabil 1985.

Şair: Taşkın Bahayi, Seyid Taceddin

İhtimam: Hayri, Aydın

Yayıncı: Bayhaki Müessesesi

Dili: Özbekçe

Yayın yılı: 1985

Basım yeri: Kabil, Devlet Basmahanesi

Sayı: 3000

Kitap boyutu: 19×13

Sayfa: 70

¹¹. Cüzcan Üniversitesinin öğretim üyesi Nurullah Altay'ın *Bakarvan Zahir* kitabı 25-27. Sayfalarında yayımlanan "*Ustad Taşkın Mening Yakın Dost va Maslakdaşım*" başlıklı yazısının Türkçe aktarmasıdır.

Muhteva: Bu kitap şair'in 33 parça aruz ve serbest vezinlerde yazılan şiirlerinden oluşmuştur. Bu şiirler şair'in 1979-1986 yılları arasında yazılmıştır. Şiirlerin teması vatan, vatanseverlik ve türlü içtimai mevzulardan ibarettir. Suvlak, şairin basılmış olan ilk şiir kitabıdır (Yarkın, 2010: 37).

2. Bir Sıkım Toprak, (Muhacirlikteki seçme şiirler) Meşhed- İran 1999.

Şair: Taşkın Bahayi

Yayıncı: Şairin kendisi

Dili: Özbekçe

Yayın yılı: 1999

Basım yeri: Meşhed- İran

Sayı: 500

Kitap boyutu: 13×19

Sayfa: 26

Muhteva: Bu kitaptaki şiirlerde vatan, aile, yar ve diyardan ayrılıma, huzursuz siyasî vaziyet hem de hayattan şikâyet, vatanseverlik, milletseverlik ve Taliban'ın yaptığı zulüm ve musibetler kendi ifadesini bulmuştur (Emini, 2017: 60).

3. Rengin Keman Şiir, (ortak yayın), Faryab Devlet Basmahanesi, Meymene, 1990.

Yazarlar: Muhammed Eslem Gudaz, Hamid Faryabi, Abdülmuhammed Şayik Visal, Rahim İbrahim, Taşkın Bahayi ve Muhammed Kazim Emini.

Yayıncı: Faryab Gazetesi

Dili: Dari (Afganistan Farsçası) ve Özbekçe

Yayın yılı: 1990

Basım yeri: Meymene, Faryab Devlet Basmahanesi

Tiraj: 1000

Kitap boyutu: 24×15

Sayfa: 430+24= 454

Muhteva: Kitap Faryab vilayeti şairlerinin tezkeresi olup onda 121 kişinin hayatı ve her bir şairin bir ya da kaç şiiri örnek şeklinde yazılmıştır. Kitap metni Dari (Afganistan Farsçası) de yazılmasıyla birlikte Özbek şairlerin Özbekçe şiirleri de verilmiştir.

4. Popi Kuş, Balalar İçin Hikâyalar, (Papağan Kuş Çocuklar İçin Hikâyeler) Afganistan Yazarlar Birliği Neşriyatı, Kabil, 1985.

Yazar: Taşkın Bahayi

Yayın yılı: 1985

Tiraj: 2000

Yayıncı: Afganistan Yazarlar Birliği'nin Çocuklar Edebiyatı Bölümü

Basım yeri: Kabil, Devlet Basmahanesi

Kitap boyutu: 24×18

Sayfa: 32

Muhteva: Bu kitap çocuklara özel bir eserdir. Dört masalı (Altun Balık, Karınca, Kurt ve Papağan Kuş) kapsayan bu eser Özbek halk folkloru hazinesinden seçilmiş olup masal içeriğine uygun dört resim basılmıştır (Yarkın, 2010: 84,141).

1.2.1. Manzum Eserleri

Hecelerin sayısı, vurgusu, uzunluğu ve kısalığı gibi herhangi bir bakımdan ritim meydana getirecek şekilde kullanarak oluşturduğumuz sözcükleri, düzenli olarak dizerek fikirlerimizi, duygularımızı, hayallerimizi anlatma yoluna “nazım” denir. Nazımla yazılmış eserlere “manzum eser”, küçük bir menzum esere de “manzume” adı verilmektedir (Yıldız, 2017: 2). Taşkın Bahayi'nin kalemine mensup olan manzum eserler bunlardır.

1. Suvlak, (seçme şiirler), Afganistan Yazarlar Birliği Neşriyatı, Kabil 1985.

Bu kitap şair'in 33 parça aruz ve serbest vezinlerde yazan şiirlerinden oluşmuştur. Şair; bu şiirleri 1979-1986 yılları arasında yazmıştır. Şiirlerin teması vatan, vatanseverlik ve türlü içtimai mevzulardan ibarettir. Suvlak, şairin basılmış olan ilk şiir kitabıdır (Yarkın, 2010: 37).

2. Bir Sıkım Toprak, (Muhacirlikteki seçme şiirler) Meshed- İran 1999.

Bu kitaptaki şiirlerde vatan, aile, yar ve diyardan ayrılma, siyasî huzursuzluk, hayattan şikâyet, vatanseverlik, milletseverlik ve Taliban'ın yaptığı zulüm ve musibetler ifade edilmiştir (Emini, 2017: 60). Bu kitap, Taşkın Bahayi'nin İran ve Türkiye'de gurbet hayatı yaşadığı 1998 yılında yazılmış 12 parça şiirden ibarettir.

3. Rengin Keman Şiir, (ortak yayın), Faryab Devlet Basmahanesi, Meymene, 1990.

Kitap, Faryab vilayeti şairlerinin tezkeresi olup 121 şairin hayatı ve her bir şairin bir ya da kaç şiiri örnek verilerek oluşturulmuştur. Kitap metni Darice (Afganistan Farsçası) yazılmasıyla birlikte Özbek şairlerin Özbekçe şiirleri de verilmiştir. (Yarkın, 2010: 84). Bu kitapta Taşkın Bahayi'nin 7 parça şiiri bulunmaktadır.

I.2.2. Mensur Eserleri

Duygu, düşünce ve hayallerimizi dilbilgisi kurallarına uygun cümlelerle, kafiye ve ölçü kullanmadan manzum olmayan bir yapı ile anlattığımız biçime “nesir” denir. En bilindik ifadeyle nesir “düzyazı” demektir. Düzyazı ile kaleme alınmış metinler ise “mensur” terimi ile ifade edilir. Düzyazı ile yazan kişilere “nâsir” adı verilmiştir (Yıldız, 2017: 2). Taşkın Bahayi'nin, Samad Behrengi'nin “Mahi Siyah Küçülü” eseri üzerine tekrar çalışarak değiştirilmiş Popi Kuş isimli bir eseri vardır.

1. Popi Kuş Balalar İçin Hikâyeler, (Papağan Kuş Çocuklar İçin Hikâyeler) Afganistan Yazarlar Birliği Neşriyatı, Kabil, 1985.

Çocuklara özel bu kitap Özbek halk folkloru hazinesinden seçilmiş olan dört (Altun Balık, Karınca, Kurt ve Papağan Kuş) masaldan ibarettir. Masalları içeriğine uygun dört resim basılmıştır (Yarkın, 2010: 141). Taşkın Bahayi vasıtasıyla kayıt edilen bu masallar “Faryab” Gazetesi'nde neşretmiştir. Kitap 1985. Yılı Kabil'de Afganistan Yazarlar Birliği tarafından 2000 tirajda basılmıştır.

Taşkın Bahayi'nin *U İstagan Birlikni İzlab* (Onun İsteddiği Birliği İzlemek) başlıklı bir hikâyesi vardır. Hikâye Muhammed Resul Pehlivan'ın şahadeti münasebetiyle basılan Yadnameyi Sipahsalar Şehid (Mersiye Şiirler ve Yazılar Mecmuası) kitabında neşredilmiştir. Taşkın Bahayi'nin çevirdiği *Maqtançak Kıyan*

“Tafracı Tavşan”, *Bo’ri* “Kurt” başlıklı iki hikâye Rahim İbrahim’in *Çumçukça* isimli kitabı ve *Kaçkındı Horaz* “Kaçkındı Horaz”, *Nar Pişak*, *Horaz va Tulki* “Erkek Kedi, Horoz ve Tilki” hikâyeleri İrfan Dergisi *Kiçkina Kara Balık* “Minik Kara Balık” ve *Balıkçı ve Dengiz* “Balıkçı ve Deniz” hikâyeler Faryab Gazetesi’nin sayfalarında neşredilmiştir.

Taşkın Bahayi’nin *Ustad Muhammad Amin Matin Andhoyi’nin Afganistan Özbek Şe’riyatidagi O’rni* “Üstad Muhammed Amin Metin Andhoyî’nin Afganistan Özbek Şiiriyetindeki Yeri” başlıklı makalesi *Yadvara-i Ustad Muhammad Amin Matin Andhoyî* kitabında basılmıştır. *Babür’ning Alişer Navai’ga Bolgan Munasabati* “Babür’ün Ali Şir Nevai’ye Olan İlişkisi”, *Ustad Abdilmomin Hamid Faryabî Ag’ir İctimaiy Vaziyatda Samarali İcad Etgan Şair* “Üstad Abdülmümin Hamid Faryabî Zor Sosyal Şartlarda Semereli İcad Eden Şair”, *Afganistan Özbek Muasir Adabiyati Yolidagi To’siqlar va Muammalar* “Afganistan Çağdaş Özbek Edebiyatının Önündeki Engeller”, Farsça *Zic Uluğ Bek va Naqşi An dar Ulum Cahani* “Uluğ Bey Zic’inin Dünya Bilimi üzerindeki Rolü” çeviri *Şibirgandagi Tilla Tepe Bilan Tanışing* “Şibirgandaki Tilla Tepe’si ile Tanışın” ve *Ahval va Asar Navai dar Şarkşinasi Avrupa* “Avrupa Doğu Biliminde Nevai’nin Yaşamı ve Eserleri” başlıklı makaleleri bulunmaktadır.

I.2.2.1. Hikâyeleri

Yaşanmış veya yaşanması mümkün olan olayların okuyucuya haz verecek şekilde anlatıldığı kısa edebî yazılara hikâye denir. Hikâye, insan yaşamının bir bölümünü, yer ve zaman kavramına bağlayarak ele alır. Hikâyede olay ya da durum söz konusudur. Olay ya da durum kişilere bağlanır; olay ya da durumun ortaya konduğu yer ve zaman belirtilir; bunlar sürükleyici ve etkileyici anlatımla ortaya konur. Hikâyelerde düşündürmekten çok, duygulandırmak ve heyecanlandırmak esastır¹². Taşkın Bahayi’ye ait bir hikâye bulunmaktadır. İnsanları birlik ve beraberliğe çağıran *U İstagan Birlikni İzlab* (Emini, 1997: 33-36) “Onun İsteddiği Birliği İzlep” hikâyesi Türkistan’ın büyük komutanı Muhammed Resul Pehlivan’ın şahadeti münasebetiyle basılan *Yadnameyi Sipahsalar Şehid* (Mersiye Şiirler ve Yazılar Mecmuası) kitabında neşredilmiştir.

¹². <https://www.edebiyatogretmeni.org/hikaye-oyku/> (2017.9.16)

Taşkın Bahayi'nin çevirdiği *Maktançak Kuyan* "Tafracı Tavşan", *Bo'ri* "kurt" başlıklı iki hikâye Rahim İbrahim'in *Çumçukça* (6-15 sayfalar) isimli kitabı ve *Kaçkindi Horaz* "Kaçkindi Horoz" (S. 3, 62. Yıl, Cavza, 1363, s. 113- 120), *Nar Pişak, Horaz va Tulki* " Erkek Kedi, Horoz ve Tilki"(S. 4, 62. Yıl, Saratan, 1363, s. 119- 122) hikâyeleri İrfan Dergisi, İran vatandaşı olan Azerbaycan asıllı yazar rahmetli Samad Behrengi'nin "Mahi Siyah Küçülü" eserini Özbekçe'ye çevirip *Kiçkina Kara Balık* "Minik Kara Balık" ve *Baliqçi ve Dengiz* "Balıkçı ve Deniz" başlıkları altında Faryab Gazetesi'nin (1360-1363 yılları)¹³ sayfalarında neşredilmiştir.

I.2.2.2. Çevirileri

Taşkın Bahayi tarafından çevirilen birkaç makale vardır. *Şibirgandagi Tilla Tepe Bilan Tanişing* (Bahayi, 2008b: 24-27) "Şibirgandaki Tilla Tepe'si ile Tanışın" ve *Ahval va Asar Navai dar Şarkşinasi Avrupa* (Bahayi, 2016: 15- 23) "Avrupa Doğu Biliminde Nevai'nin Yaşamı ve Eserleri" başlıklı iki makale bulunmaktadır.

I.2.2.3. Akademik Çalışmaları

Taşkın Bahayi'nin "Abulhayir Hayri'nin hayatı ve İcadı" başlıklı bir lisans bitirme tezi vardır. Bunun dışında akademik çalışmaları bulunmamaktadır.

I.2.2.3.1. Ders Kitapları

Taşkın Bahayi'nin Özbek Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencileri için Özbekistan Latin ve Kiril alfabesinden Afganistan Arap alfabesine aktardığı birkaç ders kitabı vardır. *Fonoloji* (Ses Bilimi), *Tilşinaslikka Kiriş* (Dil Bilimine Giriş) ve *Özbek Dili* (morfoloji) bunlardandır. Taşkın Bahayi'nin bu çalışmaları (Özbek İmlası) başlığı altında 1984-1993 yılları arasında 12 bölüm halinde Faryab Gazetesi'nde ve Faryab Yüksek Öğretim Enstitüsü Özbek Dili ve Edebiyatı bölümü tarafından yayımlanan Yangi Zaman Aylığı'nın 2009 yılı birinci (Mayıs) ve ikinci (Haziran) sayılarında neşredilmiştir.

¹³. <https://cenubiturkistan.wordpress.com/2010/05/11> (2017.10.25)

I.2.2.3.2. Bilimsel Yazıları

Taşkın Bahayi'nin Güney Türkistan Özbek edebiyatının örnek şahsiyetlerinden olan ve Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai tarafından Üstad lakabı verilen Muhammed Emin Metin Andhoyi'nin 76. doğum yılı münasebetiyle düzenlenen törende yazdığı *Ustad Muhammad Amin Matin Andhoyi'ning Afganistan Özbek Şe'riyatidagi O'rni* (Bahayi, 2016: 55-62) “Üstad Muhammed Emin Metin Andhoyi'nin Afganistan Özbek Şiirindeki Yeri” başlıklı makalesi *Yadvara-i Ustad Muhammad Amin Matin Andhoyi* kitabında basılmıştır.

Taşkın Bahayi'nin *Babür'ning Alişer Navai'ga Bolgan Munasabati* (Bahayi, 2011: 13-15) “Babür'ün Ali Şir Nevai'yle Olan İlişkisi”, *Ustad Abdulmomin Hamid Faryabî Ag'ir İctimaiy Vaziyatda Samarali İcad Etgan Şair* (Bahayi, 2008a: 12-13) “Üstad Abdülmümin Hamid Faryabî Zor Sosyal Şartlarda Semereli İcad Eden Şair” başlıklı makaleleri Aydın Mecellesi sayfalarında, *Afganistan Özbek Muasir Adabiyati Yolidagi To'siqlar va Muammalar* (Bahayi, 2008c)¹⁴ “Afganistan Çağdaş Özbek Edebiyatının Önündeki Engeller” web sayfasında ve Farsça *Zic Uluğ Bek va Naqşi Andar Ulum Cahani* (Bahayi, 1995: 23-29) “Uluğ Bey Zic'inin Dünya Bilimi üzerindeki Rolü” makalesi Kuyaş Dergisi sayfalarında yayımlanmıştır.

I.2.3. Taşkın Bahayi'nin Aktardığı veya Editörlüğünü Yaptığı Eserler

Burada Taşkın Bahayi'nin çabası, ihtimamiyle basılmış olan, aktardığı veya editörlüğünü yaptığı kitaplar hakkında bilgi vereceğiz.

1. Söz Ganciden Nice Dür, (Nevayi eserlerinden seçmeler), Meymene 1991.

Şair: Emir Ali Şir Nevai

Düzenleyici: Taşkın Bahayi

Yayıncı: Faryab Gazetesi

Dili: Özbekçe ve Dari (Afganistan Farsçası)

Yayın yılı: 1991

Basım yeri: Meymene, Faryab Devlet Basmahanesi

¹⁴. <http://www.turkicpress.com/tur/?p=112> (2017.8.13)

Sayı: 500

Kitap boyutu: 17×12

Sayfa: 27

Muhteva: Bu küçücük risale Emir Ali Şir Nevai'nin 550. doğum yılı münasebetiyle yayımlanmıştı. Onda Nevai'nin nice gazel, rubai, tuyuğ ve hamsesinden bazı parçalar, Mahbübu'l Kulüb ve Mizanu'l Evzan eserlerinden örnekler ve Nazmü'l Cevahir'inden de nice beyit yazılmıştır. Eserde bir sayfalı not, Nevai yüzyılların şairi ve Nevai hayatı hakkında kısa bilgi verilmiştir (Yarkın, 2010: 38).

2. Özbek Edebiyatı Ferhengi, (Taşkın Bahayi ihtimamiyle) Faryab, 1995.

Yazarlar: İşanç, Zikrullah; Kohkan, Muhammed Âlim

İhtimam Eden: Taşkın Bahayi

Yayıncı: Emir Ali Şir Nevai Ferhengi Encümeni (Faryab Şubesi)

Dili: Özbekçe

Yayın yılı: 1995

Basım yeri: Meymene, Faryab Devlet Basmahanesi

Tiraj: 1500

Kitap boyutu: 19×14,5

Sayfa: 370

Muhteva: Bu kitap Özbek Edebiyatı alanında ülke çapında yazılan ilk eserdir. Kitapta Türk (Özbek) edebiyatı tarihine ait 4-5. yüzyıl Orhun Yenisey yazıtlarından başlayıp en son ilmî, edebî, tarihî ve hünerli simalar ve yazılan eserler tanıtılıyor. Simalar, eserler ve bilimsel- edebî yönler genellikle Maverâünnehir, Horasan (şimdiki Afganistan), Hint küregeniler ve Altın Orda bölgeleri gibi geniş coğrafi alanları kapsamıştır.

Kitapta dil, edebiyat ve sanata ait pek çok söz ve deyimler de imkân ölçüsünde izah edilmiştir. Eserde verilenler alfabe tertibine göre yazılmış olup bu iş okuyucunun istediği sözü kolayca bulabilmesini sağlamaktadır.

Eser edebiyatçılar ve öğrenciler için önemli kaynak durumundadır. Kitapta iki takriz ve yazarların önsözleri ile kitap sonunda da yararlanan kaynakların listesi verilmiştir (Yarkın, 2010: 120).

3. Özbek Tili Sözlüğü, Cahani Hamkarlıklar İdarasi (Global Partners), Malezya, 2007.

Yazar: Nurullah Altay

Yayıncı: Cahani Hamkarlıklar İdarasi (Global Parters)

Düzenleyenler: Seyid Muhammed Âlim Labib, Rahmatullah Mantiki ve Taşkın Bahayi.

Dili: Özbekçe

Yayın yılı: 2007

Basım yeri: Malezya

Tiraj: 2500

Kitap boyutu: 24×17

Sayfa: 420

Muhteva: Kitap bir dilli (Özbekçe- Özbekçe) sözlüktür. Sözlüğün içeriği aşağıda veriliyor:

- Sözlüğün bünyesi hakkında, 5-8 sayfalar;
- Takriz (Türk lügatçılığı ve bu sözlük hakkında birkaç söz) 9-16 sayfalar;
- Özbek dili imlasını düzeltmek zaruriyatı, 19- 47 sayfalar;
- Kitapta kullanılan kısaltmalar, 49 sayfa;
- Metin, 42- 55 sayfalar.

Sözlük yaklaşık olarak 10000 söz, terim ve bileşimden ibarettir. Sözler alfabetik sırasıyla yazılmıştır (Yarkın, 2010: 91-92)

4. Muhakemetü'l Lügateyn, (Emir Ali Şir Nevai'nin Eseri), yayıma hazırlayan Taşkın Bahayi, Turan Sosyal Kültürel Derneği, Kabil, 2009.

Yazar: Nevai, Emir Ali Şir

Basıma Hazırlayan: Taşkın Bahayi

Yayıncı: Turan Medeni- İçtimai Vakfı

Dili: Türkçe (Özbekçe)

Yayın yılı: 2009

Basım yeri: Kabil, Afgan Fres

Tiraj: 1000

Kitap boyutu: 22×14.5

Sayfa: 64+1=65

Muhteva: Muhakemetü'l lügateyn'in bu neşri ülkemizdeki (Afganistan) üçüncü baskısı sayılır. Bu baskı, 2000 yılında Taşkent'te basılmış olan Nevai'nin mükemmel eserlerinin 16. cildindeki metne göre hazırlanmıştır.

Bu kitabı basıma hazırlayan kişi 98 sözcüğün yakın anlamlarını da vermiştir. Bu iş elbette okuyucuya metindeki sözleri iyi anlamaları için önemlidir. Eserde bir sayfalık kısa bir giriş de yazılmıştır (Yarkın, 2010: 113- 114).

5. Ezrail Otgan Yollar, (Seyid Ahmed'in seçilmiş hikayeleri), yayıma hazırlayan Taşkın Bahayi, Meymene 2015.

Yazar: Seyid Ahmed

Basıma Hazırlayan: Taşkın Bahayi

Yayıncı: Ezgu Dergisi, Çolpan Basmahanesi

Dili: Özbekçe

Yayın yılı: 2015

Basım yeri: Meymene, Çolpan Basmahanesi

Sayı: 500

Kitap boyutu:

Sayfa: 76+3= 79

Muhteva: Eser Katagan zulmünün ikinci dalgasına maruz kalan, hapis işkencelerini çeken icatçı, Özbekistan halk yazarı Hamza ödülünü kazanan ünlü yazar Seyid Ahmed'e aittir. Eserde yazarın kataganlık devrinin mahsulü sayılan üç hikayesi bulunmaktadır:

- Sarab (1-18 sayfalar)
- Ezrail Otgan Yollar (19- 57 sayfalar)
- Kara K z Macnun (58- 76 sayfalar)

(Emini, 2017: 62)

I.3. Şiirlerinde Şekil

Herkese göre ayrı bir tanımı olan Şiir türü çok zaman nazım terimi ile beraber ele alınmış ve bir ayırım kesin olarak yapılmamıŐtır. Şiir, nazım teriminden daha üstün değerde olan bir sanattır. Nazım; ritim ve vezin gibi unsurlarla dizmek işi olarak Şiiri besleyen bir kavramdır. Bu nedenle her Şiirde  l u, uyak, ritim gibi nazım ögeleri olmayacağı için Şiir nazımdan ayrı bir Şekilde d Ő n lmelidir. Aynı bağlantıyla ahenkle dizilmiş her söz de Şiir olarak kabul edilmemektedir. Sonuç olarak nazım, içinde barındırdığı ahenk ögeleri ile Şiire destek olan bir kavramdır.

Şiirin biçimsel görünümünün, nazım biriminin, mısra yapısının, vezin ve kafiye Őemasının belirlediği dış yapının en üst birimine “nazım Şekli” adı verilir. Kısa bir deyiŐle mısra ve kafiye gibi unsurların bir araya gelerek sistemli bir Şekilde oluşturduğu yapıdır.

Nazım Şekli kendi içinde nazım türü (konusu) ve nazım birimi (mısra sayıları) ile ilgili özellikleri barındırarak en üst dış yapıyı oluŐturur. Divan Şiirinde gördüğümüz “mesnevi”; beyitlerle yazılması (nazım birimi), beyitlerin kendi içinde kafiyeli olduğu bir düzenle oluşturulması, sanatk rın anlatmak istediği duyguları aktarabileceği bir formda olması ve saydığımız bu hususiyetlerin hepsini içinde barındırmasından dolayı nazım Şekli olarak adlandırılmıŐtır. Divan Edebiyatında gazel, kaside, mesnevi ve başka nazım Őekilleridir (Yıldız, 2017: 2, 4).

Afganistan Türk Şiirinde kaside, gazel, muhammes, ruba , musaddes, mesnev  gibi bütün klasik Şiir türleri kullanılmaktadır. Fakat en yaygın Şiir türü, Dari (Fars) ve Arap edebiyatlarında görüldüğü gibi, gazeldir. Fakat divan sahibi olan Şairler, genelde bütün Şiir türünü deneyip bir edeb  anane olarak kendi divanlarını süslemiŐlerdir (Barlas, 1996: 995- 996).

1970’li yıllarda Afganistan  zbek edebiyatında özgürlük düşüncelerinin ortaya çıkması ile sosyal ve milli konular edebiyata girmeye başlamış, Şiir ve edebiyatta eski

şekil ve mevzulara daha az rastlanır olmuştur. Fakat bunun yanında birçok şair, yazar ve edebiyatçı, eski formatta şiirler ve nesir eserleri yazmışlardır. Sovyet idare ve etkisinden uzak kalmış olan Afganistan Özbek edebiyatında, Çağataycanın etkisi, özellikle edebi ve lisani usullerde, motiflerde, edebi şekil ve kaidelerde açıkça karşımıza çıkmaktadır. Afganistan Özbekleri, ataları olan Nevai, Babür, Şeybani Han ve başka Çağatay edebiyatının söz üstadlarının eserlerine daha rahat ulaşma, okuma ve anlama imkânı elde etmişlerdir. Günümüzde Afganistan Özbekleri arasında çok az sayıda insan, Özbekistan Özbek şiir ve edebiyatı ile uğraşmaktadırlar (Akyüz, 2012: 57-60). İşte hem Çağatay hem de Özbekistan şiir ve edebiyatı etkisi altında eserler veren günümüz Afganistan Özbek edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Türkçü, Turancı şair ve yazar Taşkın Bahayi'nin şiirleri lirik, epik ve didaktik ruha sahiptir. Gazel, dörtlük, kaside, kıt'a ve mesnevi şekillerinde yazılan şiirler konu bakımından tevhid, mersiye, gazavatname, fahriye ve medhiyedir.

Özbekistan, konu Şehrengiz, nazım birimi beyit, kitap adı Suvlak

Dostlar Bayramı, konu Şehrengiz, nazım birimi onluk, kitap adı Suvlak

Hammaşa Ertagi, konu Gazavatnama, nazım birimi dörtlük, kitap adı Suvlak

Yulduzim, konu fahriye, nazım birimi altılık, kitap adı Suvlak

Hasrat Çırağı, nazım şekli kaside, konu Mersiye, nazım birimi beyit, kitap adı Suvlak

Kuyaş Nuri, nazım şekli kıt'a, kitap adı Suvlak

Münacat, konu tevhid veya ilahi, nazım birimi beyit, kitap adı Bir Sıkım Toprak

Saçmalar, konu tevhid veya ilahi, nazım birimi dörtlük kitap adı Bir Sıkım Toprak

Muallim, konu Medhiye, nazım birimi beyit, kitap adı Rengin Keman Şiir

Bir İttifak Aylaş Kerak, Mesnevi, nazım birimi beyit, kitap adı Rengin Keman Şiir

I.3.1. Şiirlerde Kullandığı Nazım Birimleri

Manzum söz veya şiirin en küçük dış yapı birimi olan bu terim, nazım parçalarının “mısra sayıları” anlamına gelmektedir. Mısra, beyit, bent, dörtlük nazım birimi başlığı ile adlandırılır. Divan şiirinin geleneksel nazım birimi “beyit”, Halk edebiyatındaki “dörtlük”, modern Türk edebiyatınınki ise “dize”dir (Yıldız, 2017: 3). Taşkın Bahayi en çok beyit ve dörtlük nazım birimiyle şiirler yazmıştır. Beyit ve

dörtlükten sonra karışık şekilde beyit ve dörtlük, altılık ve onluk Bahayi'nin kullandığı diğer nazım birimleridir. Dörtlük nazım birimiyle bir tane serbest ve hiçbir nazım birimine bağlı olmayan başka on tane serbest şiiri vardır. Taşkın Bahayi aruz, hece ve serbest ölçülerde şiirler yazmıştır. İncelediğimiz şiirlerin 26 tanesi beyit, 13 tanesi dörtlük, birer tanesi altılık ve onluk, iki tanesi karışık beyit ve dörtlük nazım birimleriyle ve 10 tanesi serbest şekilde olmak üzere 53 tanedir.

I.3.1.1. Beyit (İkilik)

Arapça “çadır, ev, oda” anlamında kullanılan beyit; nazımda iki mısranın oluşturduğu anlamlı bütünlüğü olan, aynı vezinde yazılmış parçadır. Daha çok divan edebiyatında kullanılan beyitlerde, kendi içinde bir anlam bütünlüğü olması esas son derece önemlidir (Yıldız, 2017: 4). İki mısradan oluşan beyit Taşkın Bahayi'nin en çok kullandığı nazım birimidir. Beyitler halinde yazdığı şiirler 26 tanedir. 1981'de bir tane, 1982'de beş tane, 1983'te iki tane, 1984'te dört tarihi belli olmayan 8 tane ikilik şiiri de vardır. İkilik nazım birimiyle yazılmış şiirler, 1985'te bir tane, 1997'de bir tane, 1998'de dört tane yazılmıştır. Yazdığı şiirlerin çoğu aruz vezniyle olup, remel vezniyle 13 tane, hezece 10 tane, recez vezniyle 1 tane ve 11'li hece vezniyle iki tanedir. İkilik nazım birimi ile yazılan şiirlerin tamamına yakını gazeldir. Yirmi dördü gazel, birer tanesi kaside ve mesnevidir.

I.3.1.2. Dörtlük (Kıt'a)

Dört mısranın alt alta sıralanmasıyla oluşan nazım birimidir. Genellikle Halk edebiyatında kullanılır. Halk şairleri bu dörtlüklere “hane” adını vermişlerdir (Yıldız, 2017: 4). Dörtlük Taşkın Bahayi'nin beyitten sonra en çok kullandığı nazım birimidir. Dörtlük nazım biriminin kullanıldığı on üç şiirden sekiz tanesi hece, dördü aruz ve biri serbest vezinde yazılmıştır. Bu şiirlerin 2 tanesi bir, 2 tanesi iki, 3 tanesi dört, 1 tanesi beş, 3 tanesi sekiz, 1 tanesi (üç bent) yirmi, 1 tanesi yirmi iki dörtlükten oluşmuştur.

Hece Vezni ile Dörtlük Nazım Birimi Kullanılarak Yazılan Şiirler

Dörtlük nazım birimi kullanılarak hece vezninde yazılan şiirler sekiz tanedir. Şiirlerin nazım birimi sayısı birden yirmi ikiye kadar değişmektedir. 8 şiirin 5 tanesi 11 heceli, bir tanesi 10 heceli ve 2 tanesi 9 hecelidir.

Bir tanesi 1981, bir tanesi 1982, iki tanesi 1983, üç tanesi 1998 yılında yazılmıştır ve bir tanesinin tarihi belirtilmemiştir.

Aruz Vezni ile Dörtlük Nazım Birimi Kullanılarak Yazılan Şiirler

Taşkın Bahayi'nin dörtlük nazım birim ile aruz vezninde yazılan dört şiiri vardır. 2 tanesi bir, 1 tanesi dörderlik iki bentten oluşan kıt'a ve 1 tanesi dört dörtlükten ibarettir. Biri 1981, ikisi 1984 ve biri 1998 tarihlidir.

Serbest Tarzda Dörtlük Nazım Birimi Kullanılarak Yazılan Şiirler

Taşkın Bahayi'nin serbest tarzda dörtlük nazım birimi ile 1982 de yazılan sekiz dörtlükten ibaret bir tane şiiri vardır.

Bir Dörtlükle Yazılan Şiirler

Aruz vezniyle tek dörtlükten oluşan iki şiirin bir tanesi remel (fâilâtün fâilâtün fâilün) ve başka bir tanesi hezec rubai (mef'ûlü, mefâilü, mefâilü, fa') vezniyle yazılmıştır. Bu şiirlerin biri 1981 ve biri de 1984'te yazılmıştır. Dörtlükler "aaxa" ve "aaaa" şeklinde kafiyelenmiştir.

İki Dörtlükle Yazılan Şiirler

İki dörtlükten oluşan iki şiirin biri aruzun hezec vezni (Mef'ûlü Mefâilü Mefâilü Fâilün) ve başka biri 11'li hece vezniyle yazılmıştır. Birincisi aruzun hezec vezni, "abab" çapraz kafiye şeklinde 1984'te 11'li hece ölçüsü ile yazılan ikinci şiirin birinci bendi "xbxb" ikincisi "aaxa" şeklinde kafiyelenmiş redifli şiir 1998'de yazılmıştır.

Dört Dörtlükle Yazılan Şiirler

Hece vezniyle yazılmış dört dörtlükten oluşan şiir sayısı üç tanedir. Bunların biri 9'lu, biri 11'li ve başka biri de hezec vezninde yazılan rubai'dir. Biri 1983'te ikisi 1998'de yazılmıştır. Heceli dört dörtlükten oluşan şiirlerin ikisi "abab" kafiyeli ve biri rubai "abxb" şeklinde yazılmıştır.

Beş Dörtlükle Yazılan Şiirler

Hece vezniyle 5 dörtlükten oluşan şiir bir tanedir. Şiir 10'lu hece vezniyle "abab" kafiyeli şekilde 1982'de yazılmıştır.

Sekiz ve Daha Fazla Dörtlükle Yazılan Şiirler

Sekiz dörtlükten oluşan üç şiirden ikisi 11’li hece vezni ve biri serbest şekilde yazılmıştır. Serbest tarzda yazılan şiirin sekizinci dörtlüğü birinci dörtlüğün tekrarı, diğerinde, ikinci, üçüncü, dördüncü, altıncı ve yedinci dörtlüklerin birinci mısraları, birinci dörtlüğün ilk mısra yarısının tekrarı ile başlar. Şiirlerin kafiye düzenleri “abab” şeklinde olup 1981, 1982 ve 1983 tarihlidir.

Heceli üç bent halinde yirmi dörtlükten oluşan şiirin birinci bendi 8 dörtlük, ikinci bendi 10 dörtlük ve üçüncü bendi iki dörtlükten ibarettir. Yazıldığı tarih belirtilmemiş bu şiir 11’li hece vezninde “abab” kafiyelidir.

Heceyle dört bent halinde yirmi iki dörtlükten oluşan bu şiir 9’lu hece vezniyle 1998 yılında Ankara’da yazılmıştır. Şiirin birinci, üçüncü ve dördüncü bendi beşer dörtlük, ikinci bendi 7 dörtlükten oluşmuştur. Şiirin birinci bendinin sonundaki dörtlük ikinci ve üçüncü bent sonlarında tekrarlanmaktadır. Şiir ikinci bendin birinci dörtlüğü “abab”, dördüncü bendin ikinci dörtlüğü “abxb”, hariç “xb-xb” kafiye düzenine sahiptir.

I.3.1.3. Bentler Halinde Yazılmış Şiirler

“Bağ, bağlanan şey, kuşak; fıkra ve makalelerin belli kısımları” sözlük anlamlarıyla bilinen bend, edebi terim olarak birbirine vezin ve kafiyeyle bağlanmış ikiden fazla olan mısra topluluğu olarak tanımlanır (Yıldız, 2017: 4).

Altılık nazım birimiyle bir tane şiir remel vezninde yazılmıştır. Beş altılıktan oluşan bu şiir 1984 tarihlidir.

Onluk nazım birimiyle bir tane şiir 11’li hece vezninde yazılmıştır. Beş onluktan oluşan bu şiirin yazıldığı tarih belirtilmemiştir. Kafiye düzeni “ababcdcdee” dir.

Taşkın Bahayi’nin serbest şekilde yazdığı şiirlerden de 5 tanesi bentler halinde mısra sayıları: 15, 17; 27, 8; 7,4; 12,5; 6,13 olmak üzere yazılmıştır. Bu 5 şiirden biri serbest aruz (mefâilün mefâilân, iki defa tekrarlandığı için serbest denir) ve başka dört tanesi karışık hece vezninde yazılmıştır.

I.3.1.4. Karışık Nazım Birimi ile Yazılmış Şiirler

Karışık nazım birimi ile yazılan iki şiir bulunmaktadır. 1983 yılında 11’li hece vezninde yazılan bu iki şiirin birincisi iki beyit beş dördlükten oluşmuştur, şiirin başındaki bir beyit sonunda da tekrar edilmiştir. Beyitlerin kafiye düzeni “aa” dördlüklerin “abab” şeklindedir. İkinci şiir bir beyit beş dördlükten oluşmaktadır. Şiirin ilk beyti en sondaki dördlüğün ikinci beytinde tekrarlanmaktadır. İlk beyitin kafiye düzeni “ab” sonraki dörd dördlüğün “cdcd” ve en sondaki dördlüğün kafiye düzeni yine birinci beyitin kafiyesi gibi “abab” şeklindedir.

I.3.1.5. Serbest Şiirler

Serbest tarzda yazılan on şiirden sekiz tanesi karışık hece ve iki tanesi aruzun hezec bahrinde aruzla yazılmıştır. Şiirlerin bir tanesi 1979, iki tanesi 1981, birer tanesi 1982, 1984, üç tanesi 1998 tarihlidir. Karışık hece vezninde yazılan bu sekiz şiirin dört tanesi ikişer bent halinde mısra sayıları: 27, 8; 7, 4; 12, 5; 6, 13 olmak üzere yazılmıştır. Bentlerde kafiyeli mısralar olmasına karşılık şiirde belli bir kafiye düzeni yoktur.

Aruzun hezec bahrinde serbest (mefâ‘îlün mefâ‘îlân, mefâ‘îlün mefâ‘îlün ikişer defa tekrarlandığı için serbest denir) iki şiirin bir tanesi (Men insan man) 1979 ve diğeri (Mening Konglum) 1998 tarihlidir. 1979 yılında yazılan şiir 2 bent halinde mısra sayıları: 15 ve 17 olmak üzere yazılmıştır. Bu iki Şiirin kafiyeli mısraları olmasına rağmen belli bir kafiye düzeni yoktur. Taşkın Bahayi serbest şiirleri Abdülhamit Süleyman Çolpan ve Erkin Vahidov etkileri esasında yazdığını belirtmektedir.

I.3.2. Şiirlerde Kullandığı Nazım Türleri

Şiirlerin konularına ve temalarına göre adlandırılmasına nazımda *tür* denir. Örneğin; Divan Edebiyatında münacaat, mersiye şiirlerin konularına göre adlandırıldığı türlerdir (Yıldız, 2017: 4). Taşkın Bahayi’nin gazel, dördlük, kaside, kıt’a ve mesnevi nazım şekilleriyle münacat, mersiye, gazavatname, fahriye ve medhiye nazım türlerinde yazılan şiirleri vardır.

Afganistan Özbek edebiyatında, klasik edebi şiir geleneğinde görülen nazım türleri kullanılmıştır. Taşkın Bahayî'nin klasik nazım türlerinde yazılan şiirlerinden örnek olarak “Bir Sıkım Toprak” şiir kitabındaki gazel ve dörtlük nazım şekilleriyle yazılan iki şiiri (münâcât ve saçmalar başlıklı şiirleri) münacat ve “Suvlak” kitabındaki Hasrat Çırağı ise (Hafız Şerefuddin Şeref ölümü münasebetiyle) kaside şeklindeki mersiye, “Hammasa Ertagi” başlıklı şiiri gazavatnama ve “Rengin Keman Şiir” tezkeresindeki “Muallim” (öğretmen) başlıklı şiiri medhiyeyi gösterebiliriz.

Özbekistan, konu Şehrengiz, nazım birimi beyit, kitap adı Suvlak

Dostlar Bayramı, konu Şehrengiz, nazım birimi onluk, kitap adı Suvlak

Hammasa Ertagi, konu Gazavatnama, nazım birimi dörtlük, kitap adı Suvlak

Yulduzim, konu fahriye, nazım birimi altılık, kitap adı Suvlak

Hasrat Çırağı, nazım şekli kaside, konu Mersiye, nazım birimi beyit, kitap adı Suvlak

Münacat, konu tevhid veya ilahi, nazım birimi beyit, kitap adı Bir Sıkım Toprak

Saçmalar, konu tevhid veya ilahi, nazım birimi dörtlük kitap adı Bir Sıkım Toprak

Muallim, konu Medhiye, nazım birimi beyit, kitap adı Rengin Keman Şiir

Münâcât

Yâ rab netayin seña ‘uzrhuâh olabilmay
Dastgirliĝ et ‘âzim dargâh olabilmay

Bir lütf ila lütf şamâlin meña esdir
Yângan yüragim lütfiña âgâh olabilmay

Ĥizmat seña mümkinmi kıtur ey ĥâlîk kavnayin
Darvişlariñ mülkida bir şâh olabilmay

Ĥurbin muyasar ayla meña dostlariñniñ
Men şöyla seniñ yâviña hamrâh olabilmay

Ömrüm böyiça seña inânib siginib man
Ĥutķar ĥuluñi hamrah gümrâh olabilmay

Ankara, 1998

Hasrat Çırağı

Ĥâdir u dâna, suĥanvar erdiñiz
Ĥâbil u ‘âlim, münavar erdiñiz

El- ulus baĝriga taşlab nuri pâk

Ey ki  ud,  ur idi anvar erdi iniz

Roşan erdi k /Eli iniz ayinasi
R sti r stlikka ma har erdi iniz

Yarmi  mri inizda kasb aylab mudam
Yarmida  v ara- abtar erdi iniz

Şami  urbat erdi d mangir siza
Şunda ham körkam- dil var erdi iniz

Rosiyahlikda yaşaşni  ar etib
Roz u şab tinmay- mu arar erdi iniz

Farz  ayin dek sa lab n masuliyat
F zil u   k l, mu ahar erdi iniz

 ncim d etmay takamul bahriga
  k li bir őa  akbar erdi iniz

L yaz l u lamyazal anv ridan
L mah l bir parça a gar erdi iniz

Daniş u  a l u farasat yari iniz
Dardmanddek dardga hamsar erdi iniz

Y kdi dil hasrat  ira in siz   n
Ya  ni şadligimga maşdar erdi iniz

N mi iniz erdi zab nim verdidada
Nami inizla me a y var erdi iniz

Şaşdi őav kim b lb li parv z   n
Őav    n albatta şahpar erdi iniz

Razi ermasman falakdan men bugün
Rahzan oldi sizga- gavhar erdi iniz

F kr u andişam ula di ey şaraf
F kr u andişamga rahbar erdi iniz

Kabil, 1985

I.3.3. Şiirlerindeki Ahenk Unsurları

Şiirde  l u (aruz, hece), kafiye, redif, aliterasyon, asonans kelime tekrarlarıdır¹⁵.

¹⁵ <https://www.liseedebiyat.com/ders-notlari/30-9-sinif-tuerk-edebiyati11/1843-rde-ahenk-oegeler.html>
(2017.10.8)

I.3.3.1. Vezin (Ölçü)

Tartı manasına gelir. Edebiyatta terim olarak, şiirde sözün önceden tespit edilmiş, belli kalıplar içinde ifade edilmesine denir. Edebiyatta kullanılan vezinler ya mısralardaki hecelerın sayısı esasına ya da mısrada yer alan hecelerın uzunluğu ve kısalığu esasına dayanır¹⁶. Afganistan Özbek şairleri klasik şiir şekillerine uygun olan aruz ölçüsü ve son zamanlarda hece ölçüsü ve serbest şiirler yazmışlardır. Taşkın Bahayi'nin incelediğimiz 53 şiirinden 29 tanesi aruz, 13 tanesi hece ve 11 tanesi serbest şekilde yazılmıştır.

I.3.3.1.1 Aruz Vezni

Hecelerin uzunluğu ve kısalığu esasına dayanan, özel bir ahengi içinde barındıran kalıplarla meydana getirilmiş olan bir nazım ölçüsüdür. Kelime anlamı olarak aruz, çadırın ortasına destek olarak dikilen direk demektir. Bir çadırı nasıl ki direkler ayakta tutarsa, şiiri de ayakta tutan aruzdur. Aruz veznini ilk bulanlar ve uygulayanlar Araplardır. Araplardan İranlılar almış ve oradan da İslamiyet'in kabulüyle Türk edebiyatına geçmiştir. Aruz veznini ilk defa sistemleştiren 8. yüzyılda yaşamış olan İmam Halil adlı bir Arap bilginidir. Aruz ölçüsü edebiyatımızda ilk olarak Kutadgu Bilig'de kullanılmıştır (Yıldız, 2017: 5). Afganistan Özbek şairlerinin geneli klasik şiir geleneğine uygun olan aruz ölçüsünü kullanmışlardır. Bu gelenekten etkilenen Taşkın Bahayi de şiirlerinden 29 tanesini (24 tanesi beyit, 4 tanesi dördlük ve 1 tanesi altılık nazım birimiyle) aruz vezniyle yazmıştır.

Remel Aruz vezniyle yazılan şiirler

Taşkın Bahayi'nin bu bahirde beyit nazım birimiyle 12 tane, dördlük ve altılıkla birer tane olmak üzere 14 tane şiiri bulunmaktadır. Fâ'ilâtün ve onun tefillerinin tekrarından oluşan bu vezinde yazılan şiirlerin iki tanesi 1981, üç tanesi 1982, üç tanesi 1984, bir tanesi 1985, bir tanesi 1997 tarihli ve dört tanesi tarihsizdir.

Hezec Aruz vezniyle yazılan şiirler

Taşkın Bahayi'nin bu bahirde beyit nazım birimiyle 11 tane ve dördlkle üç tane olmak üzere 14 şiiri bulunmaktadır. Mefâ'ilün ve onun tefillerinin tekrarından oluşan

¹⁶. <https://www.turkcebilgi.com/vezin> (2017.8.12)

şiiirlerin iki tanesi 1982, üç tanesi 1983, iki tane 1984, beş tane 1998 tarihli ve iki tanesi tarihsizdir.

Recez Aruz vezniyle yazılan şiiir

Taşkın Bahayi'nin beyit nazım birimiyle bu bahirde yazılan şiiiri bir tanedir. Müstefilün tekrarından oluşan bu şiiirin yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

I.3.3.1.2. Hece Vezni (Parmak)

Dizelerdeki hece sayılarının denkliğine dayanan ölçüye hece ölçüsü denir. Halk arasında "parmak hesabı" adıyla da anılmaktadır. Dilimizin yapısına uygun olan hece ölçüsü, Türk dilinin milli ve doğal ölçüsüdür. Türk edebiyatının İran ve Arap etkisine girmediği çok eski çağlardan beri kullanılan hece ölçüsü, Kaşgarlı Mahmut'un kaleme aldığı Divan-ı Lügat-it Türk'te ilk yazılı örnekleriyle yer almıştır. Hece ölçüsünün iki temel özelliği vardır: dizelerdeki hecelerin sayıları ve durak. Mısraların sayısal açıdan denk olması, şiiirin ölçüsü yani kalıbıdır. Hece ölçüsünde hecelerin bölündüğü yerler durak olarak ifade edilmektedir ve dizelerdeki duraklar belirtilirken sözcük kesinlikle parçalanamaz. Durak Divan edebiyatındaki "takti"nin Halk edebiyatındaki karşılığı olarak kabul edilir; ancak duraklar Divan edebiyatındaki gibi sözcükleri ortadan bölemezler. İki heceliden yirmili heceye kadar çıkan birkaç kalıbın bulunduğu hece vezninde en çok yedili, sekizli ve on birli heceler kullanılmaktadır (Yıldız, 2017: 6).

Taşkın Bahayi'nin 53 parça incelemesini yapacağımız şiiirinin 13 tanesi (2 tanesi beyit, 8 tanesi dörtlük, bir tanesi onluk ve iki tanesi karışık nazım birimiyle) hece vezniyle yazılmıştır. Bu 13 şiiirden 10 tanesi 11'li, 1 tanesi 10'lu ve iki tanesi 9'lu hece vezniyle yazılmıştır.

Dokuzlu hece vezniyle yazılan şiiirler

Hecenin dokuzlu kalıbıyla yazılan şiiirler sayısı iki dir. Dört dörtlükten oluşan birinci şiiir 1983 yılında Kabil'de ve dört bent halinde yirmi iki dörtlükten oluşan ikinci 1998 yılında Ankara'da yazılmıştır. Şiiirin birinci, üçüncü ve dördüncü bendi beşer dörtlük, ikinci bendi 7 dörtlükten oluşmuştur. Şiiirin birinci bentinin sonundaki dörtlük ikinci ve üçüncü bent sonlarında tekrarlanmaktadır.

Onlu hece vezniyle yazılan şiiirler

Taşkın Bahayı'nın, elimizdeki mevcut şiirleri içinde, hecenin 10'lu kalıbı ile yazılmış şiiri bir tanedir. Beş dördlükten oluşan bu şiir 1982 yılı Meymene'de yazılmıştır.

On birli hece vezniyle yazılan şiirler

Elimizdeki şiir kitaplarında 11'li hece vezniyle yazılmış şiir sayısı 10'dur. Bu şiirlerin iki tanesi beyit, beş tanesi dördlük, iki tanesi karışık beyit ve dördlük ve kalan bir tanesi de onluk nazım birimleriyle yazılmıştır. Beyit nazım birimiyle yazılan iki şiirden, biri beş beyit 1984 tarihli ve biri 11 beyitli tarihsiz mesnevidir. Beş dördlükten biri sekiz dördlük halinde 1981 tarihli; biri aynı şekilde sekiz dördlük ama 1983 tarihli; ikisi, iki ve dört dördlük şeklinde 1998 tarihli; ikisi karışık (bir ve iki beyit ve beşer dördlük) olmak üzere 1982, 1983 tarihli; biri üç bent (1-8, 2-10 ve 3-2 dördlük) halinde 20 dördlük tarihsiz ve en sonu beş bent halindeki onluk nazım birimiyle yazılan bir şiir de tarihsizdir.

Karışık hece vezniyle yazılan şiirler

Karışık hece vezniyle yazılan şiirler sekiz tanedir. Bu şiirlerden dört tanesi ikişer bent halinde (27, 8; 7, 4; 12, 5; 6, 13) yazılmıştır. Şiirlerden bir tanesi 1979, iki tanesi 1981, birer tanesi 1982, 1984 ve üç tanesi 1998 tarihlidir.

I.3.3.1.3. Serbest Tarzda Yazılmış Şiirler

Hece ya da aruz gibi herhangi bir veznin dikkate alınmayarak yazıldığı şiirlerin ölçüsü "serbest ölçü" olarak adlandırılır (Yıldız, 2017: 7).

Üç şiirden biri dördlük nazım birimiyle olmak üzere serbest, ikisi hiçbir nazım birimine bağlı olmayan serbest (mefâîlün mefâîlân, mefâîlün mefâîlün ikişer defa tekrarlandığı için serbest denir) şiirlerdir. Şiirler birer tane 1979, 1982 ve 1998 tarihlidir.

I.3.3.2. Kafiye

İki veya daha fazla dize arasında, dizelerin sonundaki yazılışları aynı, anlamları ve görevleri farklı olan eklerin ya da sözcüklerin aynen tekrar edilmesine uyak

(kafiye) denir (Yıldız, 2017: 8). Taşkın Bahayi şiirinin tamamına yakını zengin ve tunç kafiyelidir.

Uluğ İnsan

Cahân yahşi, cahân içra uluğ insan u **âdamlar**
Oşa insan ki yeb tursa, bu insanlar üçün **ğamlar**

Kişi aşli üçün bolsa, agar ğamhvar, etar koşiş
Uruş u ham şakavatni yoqatib âlsa bay**ramlar**

Agar ‘âlam ara yoqdur, uruş u ham şakavatlar
Yetim u ham esirlarniñ közidan ham qurur **namlar**

Agar hasrat bilan aşk yoq, yetim u benavâlarga
Hamânâ ki tapilgan dur, ular zahmiga mar**hamlar**

Agar marham tapar zahm u carâhatdan nişan qalmas
Salamat dur cahân ahli, korinmasdan bu mât**amlar**

Salamatlik agar bolsa, başar qaygusi ham qalmas
Çün erkin bir havâ bolsa ular işlaşda bard**amlar**

Başar mehnatidan tâpgay, bu ‘âlam barça ne‘ matni
Şu bâi‘şdan ki Taşkın ham , şu mehnatni mucass**amlar**
Kabil 1983

I.3.3.3. Redif

İki veya daha fazla dize arasında, yazılışlarıyla beraber anlamları da görevleri de aynı olan ek, kelime ya da kelime gruplarının tekrar edilmesine “redif” denir (Yıldız, 2017: 8). Taşkın Bahayi’nin redifli şiirlerinden örnek:

Vağan

Meña yüksek bir tayânç dur har buland tâġiñ **vağan**
Tâġdan, âkkan har bulak u kaqşagan kâġiñ **vağan**

Gar musafir olsam yillar özgalarniñ yurtiga
Taşlagan boynimga zancir mehr ila bâġiñ **vağan**

Meña faqriñ dur sururim, ham quvânçim- iftihar
Âç esam toqlik nişani hoş sarimsâġiñ **vağan**

Çin köÆüldan közlarimga sürma çekkayman mudam
Kindigimniñ kanin emgan zarra tofrâġiñ **vağan**

Yavlariñniñ baġrin aylab kan u köksin pâralaş
İstagim dur çin köÆüldan yaşnagan çâġiñ **vağan**

Turmuşında âlğa bârsañ tâ kuyâşniñ âldiça
Baş berib âliñda bardur Taşkın ortâgiñ **vaţan**
Meymene

I.3.3.4. Şiirlerde İç Ahenk (Aliterasyon ve Asonanslar)

Konunun işlenişinden ve kelimeler arasındaki ses uyuşmasından ileri gelen ahenktir¹⁷. Bir şiirde ya da düzyazıda ahenk yaratmak amacıyla aynı ses ya da hecenin yinelenmesine aliterasyon denir. Şiirde aynı ünlü seslerin tekrarına denilir¹⁸.

Çalam sen tinmayin yiğlab köÆül şarhini tahrir et
Buzuğ bu bayt'ul-ahzânni yana **bir bâr** ta' mir et

Bu şiirin birinci mısrasındaki a harfi tekrarına asonans ve ikinci mısradaki b harfi tekrarına aliterasyon denir.

I.4. Şiirlerinde Muhteva

Afganistan Türk şiirinin muhtevası, oldukça zengindir. Aşk, sevgi, güzellik, gençlik, tabiat ve ahlak ile ilgili konular dışında, ülkenin son siyasî ve içtimai değişiklikleri, işgalcilere karşı sürdürülen cihat ve buna bağlı olarak halkın dini ve milli duygu ve düşünceleri Afganistan Türk şiirine geniş ölçüde yansımıştır. Şiirlerdeki vatan sevgisi, ana dil sevgisi, Türklük sevgisi ve buna benzer milli duygular gerçekten Türk insanının uzun zamandan beri hasretini çektiği tantanalı geçmişine sahip çıkma arzu ve hevesidir (Barlas, 1996: 995-996).

Taşkın Bahayi şiirlerinin muhtevası vatan sevgisi, gurbet çileleri, insan severlik, tabiat güzellikleri, barış, birlik ve beraberlik, adalet, Türkçülük ve dostluk gibi konular olmuştur.

1998 yılında Afganistan Taliban'ın eline geçmesi nedeniyle yurdunu terk etmek zorunda kalan Taşkın Bahayi "Vatan Toprağı" isimli şiirinde muhacirlik hislerini en güzel şekilde ifade etmektedir.

Vatan Toprağı

Çalam sen tinmayin yiğlab köÆül şarhini tahrir et
Buzuğ bu bayt'ul-ahzânni yana bir bâr ta' mir et

¹⁷. <https://www.turkedebiyati.org/ic-ahenk-dis-ahenk-nedir> (2017.8.13)

¹⁸. https://www.turkedebiyati.org/soz_sanatlari/aliterasyon.html (2017.8.13)

KöÆül ğurbatta ĳıynalsañ ĳasis âlida bâş egma
Fiĳâniñ kökka yetirma öziÆeni râst çun tir et

Acal sen kelma ğurbatda meniÆ ârzularim bitmay
Diyârimga yetişĳünça cânim âlmakka taħir et

Bu ğurbat kuyidan ĳalkım fiĳânim tiñlayâlmaslar
Ularga tab'ı şe'rim sen bütün hâlimni taşvir et

Alam tâĳi ĳulab ustumga şâmim ham sahar olmas
Şaba bir hoş ĳabar birla köÆül üyini tanvir et

Musafirlik diyârıda bolarkan yât tâniş ham
Bu âya m'nisin añlab ĳadirdânlarga tafsir et

Bu ĳam tâĳini teşmakka meniñ hargiz küçim yetmas
Alâvli âh ila köÆlüm öziñ bir çâra tadbir et

Vaţan toprâĳini sevsañ vaţandan kelgan har kimniñ
Vaţan toprâĳini bâşgan ayâĳin ka'ba ta'bir et

Surahi mayga Tâşĳın dir vali ĳummârni sindirmas
ĳorâsân bâdi bâtrâĳ es bu mayni ĳayta taĳtir et
1998

Afganistan Özbek edebiyatında sayıları çok olamayan serbest şekil ve ölçüde yazılmış olan öncü şiirlerden birisi “Bir sıkım Toprak”tır.

Bir Sıkım Toprâĳ

Bir yutum nân ila bir ĳultum sudan
Vaĳtinça ĳutulur hayâtım ammâ
Bir sıkım tofrâĳka zâr yaşamim bâr
Ne üçün dünyâdan bir sıkım tofrâĳ!
Bermaslar meña- yu
Dünyâ meña târ

Dünyâdan bir sıkım toprâĳ bersalar
Bir dâna buĳdâyni eksam unda men
Manglayım teridan suĳârsam uni
Aylasam faşllar,
Yıllar,
Aşırlar
Şu işni takrâr
Yaşamım ham,
Ömrümdagi lahzalarım, yıllarım ham
Nândan emas, toprâĳimdan
Öz rangin tâpar
Hayâtımni toprâĳim bâĳar
Ölsam meniñ ustımni yâpar
Ankara 1998

İnsanın mahiyetini ve topraktan geldiğini resmeden şiir, konu olarak ta oldukça dikkat çekicidir. Klasik edebiyatta her ne kadar insan toprak ilişkisi işlenmiş olsa da, konu daha çok tasavvufi olarak ele alındığı için bu şiir onlardan ayrılmaktadır. İnsan, toprak ilişkisini, insanın hisleri ve iç dünyası yönüyle ele alan şiir, bu konuda oldukça başarılıdır (Akyüz, 2012: 43-49, 217). Taşkın Bahayi'nin "Gizli Ünlere" şiirinde milli duygular ön plandadır.

Gizli Ünlere

Âltın Tâğdan Kıbrısğa kadar,
Bâr zaminni vaţan añladım.
Tâğ u tâşlar ormânlarım men,
Cannat dedim çaman añladım.

Nega devâr yâ tikanlı sim,
Bir millatni ayıra bilsin!
Nega uşbu ayrılık tiği,
Âna halkım Köksını tilsin!

Türkler demek bir cad avlâdı,
Unlar erur bir-birga kardâş,
Türkistân'da kesilsa barmâk,
Türkiye'da âğrır undan bâş.

Târih boyi büyük beklarım,
Ayrılıktan har biri dur kul,
Türk ezilsa Afğânistân'da,
Türkiye'da tinçimas köÆül.

Türk 'âlemi birlaşsa yana,
Har dardiga tâpilir ilâc,
Ham millatin, ham dinin kurur,
Yamân elga olmay ehtiyâc.

Kâşğar edi ma'rifat bâği,
Yâ Buğârâ dinniñ oçâği,
Konya ham 'irfân bulâği,
Bâri Türkniñ oçmas çirâği.

Âsmândagi gizli sırlarını,
Narvân koyib açtı Uluğ Bek,
Söz dünyâsın âldı Alişer,
Yüz Firdavsi âlida kul dek.

İslâm Arab hadyasi, ammâ,
Âsmânlarga kotargan bizlar,
Kılıç ila yâ y ila uni,
Tahlikadan kütqargan bizlar.

Biz Qurân'ni toğri añladik,
Hadisłarni toplađ özladik,
İnânç ila yaşıbân dâim,
Kelacakni pârlâķ Kõzladik.

Öz kõksida imân taşıgan,
Avrupâniñ qalbiga bâbâm,
Endi hindu bagvândan- keçib,
Kaşf etacak yañi bir islâm.

Tâlib deya bu murtad gruh,
Türkistân'ni tahdid etacak,
Âldin âlib fikrin etmasay,
Kimligimiz suvâl olacak.

Türk 'âlemi birlaşısa yana,
Har dardiga tâpilir ilâc,
Ham millatin ham dinin kurur,
Yamân elga olmay ehtiyâc.

Eski târih şahâdat berur,
Yer yüzida sultân edik biz,
Birliğimiz barakatidan,
özgalarga hiç çökmadik tiz.

Tâ mal'unlar bâri birlaşıb,
Olkalarga bizni böldilar,
Har olkani birtası tutub,
Uña hamdam, mahram oldilar.

Ustân- ustân aylab yerlarim,
Faķirlikka qâldira bildi,
Ėaflatdaki ulus uyķudan,
Bâşı lahadga yetmay âyildi.

Millat bârdir, 'âķil bâr ekan,
Yana hürlik nasib etdi rab,
Davâm etar birlikda hürlik,
Ayrılıkka endi ne sabab.

Türk 'âlemi birlaşısa yana,
Har dardiga tâpilir ilâc,
Ham millatin ham dinin kurur.
Yamân elga tâpmay ehtiyâc.

Dünyâ gozal zamin ham gozal,
Güzellikni insân yaratur,
Har bir insân öz vatanim deb,
Bir makânda tuğulur ölür.

Türk'ka aslâ egiz dir kuyâş,
Oķu bâşla kardâş- vatandâş,
Şuniñ üçün tun elçıları,
Uña âtar bätman- bätman tâş.

Ķuyâş bätmas Türk vatanida,
Şu sababdan kündüzdur hamış,
Bu Ķuyâşniñ nuridan ĥalkım,
Bahra âlib kokargan Ķamiş.

Bu Ķamişda gizli ünlar bâr,
Kesmañ uni Ķamişzâridan,
Ķalam deya Ķutlu farzandın,
Ayirmañiz öz diyâridan.

Ķamişzârda tüşgan alâvdan,
Har yân uçgan uçkunlarım bâr,
Bu alâvga su separ umid,
Yensilarım orĥunlarım bâr.
Ankara 1998

I.4.1. Şiirlerdeki Temalar

Tema bir sanat eserinin merkezinde yer alan temel duygu ve düşünce demektir¹⁹. Afganistan'da savaşlar ve siyasi çekişmeler nedeniyle ülkeyi terketmek zorunda kalan Özbek şairleri ve bilim adamları olmuştur. Taşkın Bahayi Taliban iktidardayken hayatının bir bölümünü İran ve Türkiye'de geçirdiği için Bunun tabii bir sonucu olarak da muhacirlik, göç, gurbet, gariplik, vatan hasreti, çekilen çileler Afganistan Özbek şiirinin konusu haline gelmiştir. Seyid Taceddin Taşkın Bahayi şiirlerinde işlenen konular adalet, birlik ve beraberlik, vatan sevgisi, dostluk ve barış olmuştur. Şair, şiirlerinin biride “Vatan muğaddasdur, adamga candan!” (vatan kutsaldır, insana candan) diye vatan sevgisini anlatmaktadır.

Hammaşa Ertagi

Ķarasa özidan özi talpınar,
Atrafi lälazar ĶipĶizil Ķandan,
U hanuz zında dil, hanuz sevinar:
“Vatan muğaddasdur, adamga candan!”

Gadâlar Ta'ni

Şabâ âhistarâķ es kim tanim bemâr âğridi
Vücudum hicr dâğidan tâpib âzâr âğridi

¹⁹. <https://www.turkedebiyati.org/tema-konu-nedir.html> (2017.4.23)

Laţafat kâni gül birla bolub hamhâna oynardim
A'cab dir gül tegizmakdan bu cismim hâr âğridi

Keçar yâş örnida har tün eziq bağrimla kân köÆül
Közimge qum tiqilgan tâ sahar bedâr âğridi

Ĥavatirlanma deb har kim tassali bersa ham köÆelüm
Keçirgaç hamnişinlar yâdini har bâr âğridi

Diyâr u yâr u dostumniñ tutâlmay nâmin yiglarman
Mabâdâ yâr u dustum nâmidan agyâr âğridi

Bahâr u bâğ u sabza közlarimga zarra yakmas çün
Ĥayâlîm sabza dir ammâ köÆül gülzâr âğridi

Ĥadirdânlarni istab men bugün 'azmi diyâr etsam
Yana vayrân bolub köÆelüm meniñ tîkrâr âğridi

Vaţandan ayri har kimniñ şahâna bolsa turmuşî
Gadâlar t'nidan qalbi bolub afgâr âğridi

Tahrân 1998

Malâmat Tâşî

Şabâ şumlik kilib keltirma yârîmdan qabar endi
Yamân u yaşşî payğâmîñ dilimga beaşar endi

Diyâr u yâr u Ĥalkîmdan ümid uzmaq mahâl erdi
Ular hacri 'azâb ersa vişâl-ı purĤaţar endi

Körâlmay hâli mazlumim eşitmas nâla- afgânim
ĤaĤîqatni sezâlmas 'âlam ahli kor u kar endi

Men u mahzun köÆül dâyim alam şâmida ortâqmiz
Ĥöşilmañ dostlar bizga körâlmaysiz sahar endi

Malâmat tâşî har yândan meniñ bâşimga yâğsin koy
Ĥazâvat aylamak müşkil salâmat darbadar endi

Ĥayât aççîqligin meña naşib etgandır allâh ham
Çüçütmas zarra kâmimni yesam şahad u şakar endi

Vaţan tegrañdan ayilansam tavâfiñni bilib vâcib
Vafâtîmdan burun meña müyassar bolsa gar endi

Tahrân 1998

I.4.2. Şiirlerde Kullanılan Edebî Sanatlar

Anlatımı güçlendirmek ve zenginleştirmek, söyleyişe güzellik katmak için başvurulan söz ve anlam oyunlarına edebî sanatlar denir²⁰. Taşkın Bahayi'nin Mayhan ve Hasrat Çırağı başlıklı şiirleri mısra başındaki harfleri birleştirdiğimizde vatan manasındaki (mayhan) ve (Kari Şarafuddin Şeref) sözü çıkar. İşte edebiyatta bu sanata tavşih veya muvaşşah (akrostiş) denir.

Mayhan

Mayhan mimi ki marham cāndur meña
“Ya” yār aziz u mehrabandur meña
“He” dur hamnafasi ki cānāndur meña
“Nun” nāmi bilan nām u nişān dur meña
Kabil 1983

Hasrat çırağı

Qādir u dānâ, suhanvar erdiniz
Qâbil u 'lim, münavar erdiñiz
El- ulus bağriga taşlab nuri pāk
Ey ki hud, hurşidi anvar erdiñiz
Roşan erdi kō/Eiñiz ayinası
Râstı râstlikka mazhar erdiñiz
Yarmı ömrñizda kasb aylab mudam
Yarmıda âvâra- abtar erdiñiz
Şamı gurbat erdi dāmangir siza
Şunda ham körkam- dılâvar erdiñiz
Rosiyahlikda yaşaşnı 'âr etib
Roz u şab tinmay- muqarar erdiñiz
Farz 'yin dek saklabân masuliyat
Fâzıl u 'âkıl, muṭahar erdiñiz
İncimâd etmay takamul bahriga
Âḳqalı bir şaṭ akbar erdiñiz
Lâyazâl u lam yazal anvâridan
Lâmahâl bir parça aḡgar erdiñiz
Danış u 'ql u farasat yariñiz
Dardmanddek dardga hamsar erdiñiz
Yâkdı dil hasrat çırağın siz üçün
Ya'ni şadligimga maşdar erdiñiz
Nâmiñiz erdi zabânım verdıda
Namiñizla meña yâvar erdiñiz
Şaşdı şavkıñm bülbülü parvâz üçün
Şavḳ üçün albatta şahpar erdiñiz
Razi ermasman falakdan men bugün
Rahzan oldı sizga- gavhar erdiñiz

²⁰ <http://edebiyatforum.com/index.php/component/jootags/edebi%20sanatlar%20konu%20anlatimi.htm>
1 (2017.7.14)

Fikr u andişam ulağdı ey şaraf
Fikr u andişamga rahbar erdiñiz
Kabil, 1985

Bu dörtlükte tağ (dağ) kelin (gelin)'e benzetilmiştir. Edebiyatda bu sanata teşbih denir.

Tâğ kelindek simin çâdar âstidan
Köm- kök bolib közdan aqizar yaşlar
Yiğilişib, tamçilari bir birlan
Daryâ bolib aqmaqda yolın başlar.

Aşağıdaki bu beyitlerde tezat sanatı kullanılmıştır. Şair zıt anlamlı gam (kaygı, üzüntü), şad (sevimli, neşeli); zalim, mazlum ve tun (gece), kun (gün) sözleri aynı beyitte bir arada kullanılmıştır.

El tiliga yâd bölsañ ğam yema
İstasañ gar şâd bölsañ ğam yema

Yâki Zâlim yâki mazlum hâliga
Dayimâ naqqâd bölsañ ğam yema

Bu takamuldan qanundur- qarşilikdan yañilik
Şu sababdan bir qarangu tun ga dur kun ihtiyaç

Şair aşağıdaki manzumede kullandığı ifadelerden “Halil” sözcüğü ile Hz. İbrahim'in ateşe atılma olayını ve “Nuh” sözcüğü ile de Hz. Nuh'un tufan olayını okuyuculara hatırlatmıştır. Edebiyatda bu sanata telmih sanatı denir.

Tañri qoli halil âstida
Ot yâkmişdi namrud farâvân
Bâkgil inânç e' câziga ki,
Oldi gulqan tâza gülistân
Tufân olub sel bâsdi yerni,
Tadbir ila Nuh qurtadi cân

I.4.3. Şiirlerde Kullanılan Atasözleri ve Deyimler

Atasözleri, her milletin kendi varlığının ve benliğinin aynası sayılan ve Atalarının söylediği az ve öz sözlerdir.

Büyük çoğunluğu ile anonim mahiyet taşıyan yani ilk defa kimin tarafından ve ne zaman ortaya atıldıkları bilinmeyen darbimeseller, halk topluluklarının asırlar boyunca karşılaştıkları hadiselerden ve tecrübelerden ilham alarak ortaya attıkları, benimsedikleri ve kendilerinden sonra gelecek nesillere devrettikleri nasihatler-

öğütler, yol gösterici tavsiyeler, cemiyet ve tabiat hadiselerinin nasıl sona ereceklerini belirten düşüncelerdir.

Bir milletin görüp yaşadığı tarihi olayların, ekonomik devirlerin, dinî ve ahlakî gelişmelerin en tabîî ve samimî aynası, o milletin gönlünden süzülerek gelen ve en veciz bir kalıp içinde ifadelendirilmiş olan “atasözleri” dir. Bir millette fertlerin ibdâ kabiliyeti ne derecede geniş sınırlı olursa, o toplumun düşünce ve duyguları “atasözleri”nde o kadar güzel ve sağlam görünür.

Özbek Türk şivesinde atasözü “makal” olarak veya masal, matal, zarbulmasal, nakl, hikmet, hikmetli söz, tanbeh, hikmetli makal, danışmander sözü, atalar sözü gibi isimlerle de söylenir. Türkistan Özbek Türklerinin atasözleri de bu genel kanaati doğrulayıcı mahiyettedir. Türkçenin Özbek ağızıyla söylenilmiş atasözleri, tabii olarak diğer Türk ülkelerinde de sadece ağız değiştirmek suretiyle aynı anlamda kullanılmıştır (Koçar, 1991: 177, 179). Afganistan Özbek folklorunda “atalar sözi aqilning közi” gibi bir atasözü olduğu için Taşkın Bahayi de şiirlerinde atasözleri ve deyimleri kullanmıştır.

Tınmagan Tınar

Nega ular tınmay dayim talpınar
Atalar sözüdür: "**tınmagan tınar**"

Şair yukarıdaki “**tınmagan tınar**” atasözü ile çok çalışanın sonra rahatını göreceğini ifade etmektedir.

Adam Bahası

Har kim ki qazar yerni özi tuşmağı mumkin
Har kim bir oyun bārlamasa oqqa ātilmas

Şair yukarıdaki beyitteki “Har kimki qazar yerni özi tuşmağı mumkin” atasözü ile kim başkasının çukurunu kazarsa birgün kendisinde o çukura düşeceğini söylemiştir.

Qanni su bilan yuvsa kişi şulh sevar dur
Qañā qan alib qança yuvsañ qan arilmas

Şair bu beyitteki kullandığı atasözü ile kanın kanla temizlenmeyeceğini ve kanı su ile yıkayan insanların barışsever olduğunu göstermektedir.

Koñli tilagan niş, buzar zanbur üyasin
Köppakni tepib kuç demagan aşla qapilmas

Şair beyitte kullandığı “Koñli tilagan niş, buzar zanbur üyasin” deyimini ile gönlü arı sokmasını isteyen insan, arının yuvasını bozar demek istemiştir.

Hayitlik

Ânam çizar âynı âsman üzra
«**Onbeş karangu u onbeşin yâhtu**».

Şair bu beyitteki “Onbeş karangu u onbeşin yâhtu” atasözü ile ayın on beş günü karanlık ve diğer on beş gününün aydınlık olduğunu söylemektedir.

Dost

Dost agar soksa, urişsa, aççik aytib har zaman
“**Dost aytar yiğlatib**” sen, dema, badguftâr dost

Şair bu beyitinde de “**Dost aytar yiğlatib**” atasözü ile dost gerçekleri dile getirerek acı söylediğini ifade etmiştir.

I.5. Şiirlerdeki Dil ve Üslup

Afganistan Özbek edebiyatı 1970’li yıllarda özgürlük düşüncelerinin ortaya çıkması ile sosyal ve milli mevzular edebiyata girmeye başlamış, şiir ve edebiyatta eski şekil ve mevzulara daha az rastanır olmuştur. Fakat bunun yanında birçok şair, yazar ve edebiyatçılar, eski formatta yani Çağatay edebi üslubuna göre şiirler söylemiş ve nesir eserleri yazmışlardır. Rus ve Sovyet idare ve tesirinden uzak kalmış olan Afganistan Özbek edebiyatında, Çağatayca’nın etkisi, özellikle edebi ve lisani usullerde, motiflerde, edebi şekil ve kaidelerde açıkça karşımıza çıkmaktadır.

Sovyet işgali ve idaresinin uğramadığı bir bölge olan Afganistan’da Özbekler, klasik tarzda Çağatay edebiyatı ve Nevai ile başka klasik şairlerin üsluplarına göre şiir söyleme ve eser yazmaya devam etmişlerdir. Günümüzde Afganistan Özbekleri arasında çok az sayıda insan, günümüz Çağdaş Özbekistan Özbek şiir ve edebiyatı ile uğraşmaktadırlar. Afganistan’da, şiir ve nesir ile meşgul olan ve edebi eserler veren Afganistan Özbekleri, kendilerine özgü yeni bir yöntem ve üslup koymak yerine daha çok Çağatay edebiyatı şair ve yazarlarının üsluplarını örnek almaya çalışmaktadırlar.

Afganistan Özbekleri, ataları olan Nevai, Babür, Şeybani Han ve başka Çağatay edebiyatının söz üstadlarının eserlerine daha rahat ulaşma, okuma ve anlama imkânı elde etmişlerdir (Akyüz, 2012: 57-60).

II. BÖLÜM

ESERLERİNİN ÇEVİRİYAZI İLE LATİN ALFABESİNE AKTARILMASI

II.1. Manzum Eserleri

Burada Taşkın Bahayi'nin “*Sıvlaş*”, “*Bir Sıqım Toprak*” isimli kitaplarındaki şiirlerin tümü ve “*Rengin Keman Şiir*”, “*Murvarid*” kitaplarındaki Taşkın Bahayi'ye ait 53 parça şiirin transkripsiyonunu verilecektir.

Men İnsanman

Men insânman
Çin insânman
Men insânga köÆül bergan kadirdânman
Men insânni sevib dildan uniñ cismida men cânman
Men insânman
Men insân nasli- yu âzâda şâ'irman
Berar meña bu insân kayğusi ilhâm
Bu insân şurati sizgay- hayâlimda
Tuşar mañu çekib kad u çozib andâm
Hamana şuratim derlar faqat közgu
Uña faqr u başar mehnatidur utru
Men insanman
Çin insanman
Alam çekkan, sitam körgan bir oğlânman
Agar qaşd etsam aħir men uruşda mardî maydânman
* * *
Agar men benavâ durman
Ulus u millatim farhangı birla âşnâ durman
Bilarman millatim farhangı birla oynaşur şaytan
Va şaytan qolidan dâñ yeb şikarga başlagan kirgi
Va insan qani birla âluda pancallar
Agar kirgi urar çangal
Agar şaytan sâlar fitna
Meniñ cânimğa u halk u millatim içra
Bu çangâl zârbidan tâpsam agar zacr u 'azab u ranc
Bu fitna kılsa âluda agar farhang u millatni

‘Ukubat da çidarmanmen
Nacâsatni yuvarmanmen
Matânatda bolib lilburn²¹ u herkül²²man
Men insanman
Çin insanman
Agar men binavâ durman
Ulus u millatim farhangi birla âşna durman
Kabil 1979

Murina

Har keça tâñ âtgunça
Şâm yulduzlar bâtgunça
Ây maralar yulduz izidan
Pancaradan
Eşiklarniñ tirkişidan
Murinadan
Ha,
Bu ‘acayib manzara dur
Tamaşâsı közga ‘acab,
Yaşimli- yu yaqtiradi
Köz kâmişib- qarab, qarab
Hay, hay, hay
Meña nima?
Men istaram:
Saharda kuyâş bâtgunçani
Kuyâş nurin satgunçani
Nega?!
Çunki:
Men yaşagan üyda hiç
Pancara yoq, eşigi yoq,
Tuyligi yoq, teşigi yoq
Faqat bar murina
U ham kökrak üstina
Har keça tâñ âtgunça
Şâm yulduzlar bâtgunça
Bu âyniñ nuri
Âhim tütüni
Âk u kâra
Bu manzara
Alaçipâr bir yılan
Kökragimni teşmâkda
Dil şandugin yiçmâkda...
Harakatda.

Meymene 1979

²¹.lilburn 17. asırda Anglikan isimli adaletsiz kiliseye karşı mücadele eden yiğit ismi.

²².Herkül kadim yunanın efsane kahramanından.

Bahâr Şamâli

Tâg kelindek simin çâdar âstidan
Köm- kök bolib közdan aqizar yaşlar
Yiğilişib, tamçilari bir birlan
Daryâ bolib aqmaqda yolin başlar.

Bolayin deb rahat, qışda yatgan yer
Turib nâz uyqudan bezandi bulkün
Tağ u taşi u ham bağı çün sarir
Toşalgandek u ham yasandi gülgün.

Gülşanlar içida köp sabza u gül
Uşbu güllar erur gülşan ârâyi
Har gülniñ şahida navhagar Bülbül
Oliban sarmast yana savdayi.

Bir tamân lale, birda kızgaldak
Çağnab açilur har taş u taqqa
Teriban kızlar boyna çu munçaq
Tağib oynarlar har bağ u raqqa.

Közlerin nargis, humarligidan
Tuş sari yumib, keçkurun açar
Sümbül yaprağın tar tarligidan
Kimsaniñ özdan ahvalin saçar.

Otlar üstida şudiriñ 'acab
Közga köringay uzaklardin
Tüzsa altıncı ranc çekib- t'ab
Zümrüt betida marvardan nigin.

Tabi'at faqat sep açgan kelin
Körinar közga gozal çu gülşan
Bahar parlaba hurramlık yolin
'âlamni tüzdi yârķirab- roşan.

Qışka söz bulkim bahâr şamâli
Uygatur tab'im- tabi'atimni
Vaşfin etalmam, Kudrati 'ali
Gül içra tüzdi manzalatimni.

Kabil 1981

Ƙuyaş Hili

Yetim bālamān
Āhim tutuni
Ĥuddi dilimda
Yānib tutaşsa-
 Ĥirman otuni
Kambağallikdan
Āvāralikdan
Āhim tutuni
 Ƙuyaş hilidur
Ƙizzikligidan
Koydirib yaqar
 Zulm u sitamni
 Ƙaygu alamni...

Yetim balaman
Közimniñ yaşı
Ĥuddi başimga
Bulut aylanib
 Yamğirlar yağsa
Kambağallikdan
Āvāralikdan
Közimniñ yaşı
 Darya seli dur
Tolkinligidan
Taşkinligidan
Çomdirib, āqar
 Zulm u sitamni
 Ƙaygu- alamni....

Meymene 1981

Lat²³

Yigitlikniñ qurali himmat erur
Har yigitniñ himmati yok- lat erur
Ham uyalmay qaytsa har kim hamladan
Benišan u 'izzu beşavkat erur
Meymene 1981

Özbekistan²⁴

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün)
Olkamizga qoşni bolgan Özbekistân'dur gozal
Bunda turgan pahtakarlar, işçi- dehqan'dur gozal

Har tamānga nahr u darya suyu tolkinli āqar
Bu hayātga ba'is olgan abi- hayvan'dur gozal

Uşbu mardum çarçamaslar iş etardan bir zaman

²³. İlk mısrası hezec-i müseddes-i mahzuf mefâilün mefâilün feülün, son üç mısrası remel-i müseddes mahzuf fâilâtün fâilâtün fâilün bahrinde yazılmıştır.

²⁴. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün remel-i müsemmen-i mahzuf bahrinde yazılmıştır.

Şu sabab ki har tarafda üylar 'imran'dur gozal

Keça korsañ qar yağıbdur deb turarsan daşt arā
Kun agar korsañ emas qar- pahta şulsan'dur gozal

Pahta termaq çāgda baksañ, pahtazarda kız, oğil
Bir 'acayib şahna tuzgay- uşbu maydan'dur gozal

Kim asāsin yaħşi koygan işçilar başi- lenin
Şu sababdan bunda insan, qadr-i insan'dur gozal

Uşbu lenin partiyasi can esa cismi budur
Tan tirik qalmas bu cansiz, cism ila can'dur gozal

Men varaqlar yazsam âzdur Özbekistan haqqida
Kim yuraklar avu kıluçi uşbu dastan'dur gozal

Uşbu yerda sayraşib dil, mehridan taşkınlanib
Bulbul oldi nağma kuylab çunki bostan'dur gozal
Taşkent 1981

Tınmagan Tınar

Tâ kök üzra uçdi tuğrul, burgutlar

Ayaq âsti kılib qara bulutlar

Ular na durlar?

Uçar kuşlar

Bu mümkün emas!

İşânçli emas!

Qanday ular kök yüzida ca âlgan?!

Bulutlardan yukarıga uçalgan?!

Toğrisi kuşmi?

Ha, kuş dur.

Başkalar çi?

Çumçuq ila Qaldirgâç

Musiça- qarğalar çi?

Barisi, kuş dur,

Valikin:

Burgut ila tuğrul uçib tınmaslar,

Qanat қақиб nihayatga yetmaslar,

Uşbu kökdan adağ tapib almakda,

Kuraşarlar bir dam hârib qalmaslar

va başkalar,

hursand mundalar:

Yeb ölmaşça âvkat tapsam yetadi,

Hariginça uçib çapsam yetadi,

Tinçlik bolsin, qarnimiz ham aç bolsa,

Üya savuq, bâla yalangaç bolsa.

Tuşınmaslar, na dur tinçlik ma'nasi

Aqmas derlar bu tiriklik daryası

* * *

Afgan ulus- vatandaşlar- yurtdaşlar
Burgut ila tuğrul aytiñ yoldaşlar!
Nega ular tınmay dayim talpınar
Atalar sözüdür: "tınmagan tınar"
Keng açiñlar dünya qaraşga közni
Qulaqlarga âlib, öylab bu sözni:
Qanday burgut kökda uçib baratdi
Qanday tuğrul balasin örgatatdi.
Taşkent 1981

Vaţan²⁵

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün)
Meña yüksek bir tayânç dur har buland tâgiñ vaţan
Tâğdan, âkkan har bulak u kaqşagan kâgiñ vaţan

Gar musafir olsam yillar özgalarniñ yurtiga
Taşlagan boynimga zancir mehr ila bâgiñ vaţan

Meña faqriñ dur sururim, ham kuvânçim- iftihar
Aç esam toqlik nişani hoş sarimsâgiñ vaţan

Çin köÆüldan közlarimga sürma çekkayman mudam
Kindigimniñ kanin emgan zarra tofrâgiñ vaţan

Yavlariniñ bağrin aylab kan u köksin pâralaş
İstagem dur çin köÆüldan yaşnagan çâgiñ vaţan

Turmuşında âlğa bârsañ tâ kuyâşniñ âldiça
Bâş berib âliñda bardur Taşkin ortâgiñ vaţan
Meymene

Hayat Taranası

Gulşanlarda sayraşib kuşlar,
Deñiz içra har gozal balıq,

Közdän uzak hatta çumali,
Adam nasli- sevimli insan
Naqş etkan:
Qizgin nava-la, hayat taransin.
Tinç yaşaş uçun.
Özbekistan 1982

Çarağ Sulh

Çık ey şe'rim kamâkdan sen,
Uzib zancir- kişanlarni.
Cahân ahliga bildirgin,
Quyâş u ham tumanlarni.

²⁵. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün remel-i müsemmen-i mahzuf bahrinde yazılan tarihisiz şiirdir.

Âzâd kuyla, yûrak dardiñ,
Sen ey şâ'ir âzâda!
Ulusda dard ila ranciñ,
Esar şe'riñla şabbâda.

Radif u kâfiya- kânun,
Navai, Babür âsarin.
Bilib, şe'r bahrida tolğun,
Oqib çin dildan örgañin.

Tutib közda zaman çarhin,
Ular otgan zamanniñ ham,
Sen ham söyla zaman şarhin,
Gahi kışdan gahi köklam...

Bilarman âtaşin qalbiñ,
Ulus qalbiga bâğliğ dur
Yana har bir şe'r u baytiñ,
Ulus dardiga bâğliğ dur.

Ulusni bu şarâatdan,
Qara yüzlik şayâtindan,
Qutiltirmâqni şe'r birlan,
Ular istar sen u mendan.

Har ân misrâ' har ân söziñ,
Çarâğ sulh yândırsın.
Qalam birla lab u köziñ,
Uruş- âtaşni söndırsın.

Çık ey şe'rim kamâkdan sen,
Uzib zancir- kişanlarnı.
Cahân ahliga bildirgin,
Quyâş u ham tumanlarnı.

1982

Ġam Yema²⁶

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün)
El tiliga yâd bölsañ ġam yema
İstasañ gar şâd bölsañ ġam yema

Yâki işçi yâki dehqânlik hüner
Kisbiga üstâd bölsañ ġam yema

Yâ gadalar yâki ersiz bevaga
Mayayi imdâd bölsañ ġam yema

Yâ âyikniñ yâki kuzğın çangidan
Hiç kaçân âzâd bölsañ ġam yema

²⁶. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün remel-i müseddes-i mahzup bahrinde yazılan şiirdir.

Yâki Zâlim yâki mazlum hâliga
Dayimâ naqqâd bõlsañ gam yema

Bu falak tiği agar bâşiñ kesar
Ta'mai callâd bõlsañ gam yema

Yâki taşkın yâki tolkın deñizu
Çâpkın esgan bâd bõlsañ gam yema
1982

Yañilik²⁷

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât)
Hirman ataşni aylar, ozga uçkun ihtiyac
Ham korinmas qatralarga boldi ozgun ihtiyac

Bu takamuldan qanundur- qarşilikdan yañilik
Şu sababdan bir qarangu tun ga dur kun ihtiyac

Taki adamlar egirdi kokni 'ilm u fan bilan
Tuzdi asbab u hamişa tapdi ayrun²⁸ ihtiyac

Deñiz içra tinç yururmiş kema, tolkun bolmasa
Tolkinişda, qalpinişda, bâr, çapkun, ihtiyac

Kop kiçik közga qarashlik adamiga a'yb dur
Har qaçan bolsa etarmiş âst, üstün ihtiyac

Bir muhabbat üyi dil dur, taşkınurdan bahravar
Tohtamasdan âqdi tapmay rud cayhun ihtiyac
Meymene 1982

Adam Bahasi²⁹

(Mefûlü mefâilü mefâilü Feûlün)
Eşik ki uña halka u zancir qaçilmas
El çeksa qalabgar tilaban nân tapilmas

Tolqinli aqar deñiz u darya uña başliq
Gar yoqsa yağın durdanasi darya taşilmas

Adam bahasi yüksak erur har bir mata'dan
Kimsa özini qul demasa pulga satilmas

Har kim ki qazar yerni özi tuşmaği mumkin
Har kim bir oyın bārlamasa oqqa ātilmas

²⁷. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât remel-i müsemmen-i maksur bahrinde yazılan şiiirdir.

²⁸. Ayrun: demir anlamında.

²⁹. Beyit nazım birimiyle mefûlü mefâilü mefâilü feûlün hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfuf-i mahzuf bahrinde yazılan şiiirdir.

Ƙanni su bilan yuvsa ƙiři Şulh sevar dur
Ƙaňa ƙan alib ƙanča yuvsaň ƙan arilmas

Koňli tilagan niŐ, buzar zanbur üyasın
Köppakni tepib kuç demagan aşla ƙapilmas

Egri yuriŐa yoldan äziŐ bär hamişa
Toğri yurigan öz yoliga hiç ŐaŐilmas

TaŐƙin demagil asrab özimni ƙutilarman
Ot içra tuŐib ulki ölim Ʃa'mi tatilmas
Meymene 1982

Dehƙan

Dahr ara rzƙiň yer bađridan tap!
Darmaniň yana har tur 'alafdan.
Davruđiň keldi, tohtamay kez- çap!
Dam äлма, ahtar, haƙ har Ʃarafdan.

Hokiziň silab, amaçiň sazlab,
Haydaysan ƙoŐ u yer sutin emib.
Harzaman uzuk tirkiŐiň bađlab,
Har yumŐaƙ- ƙattik giridan enib.

ƘuyaŐ çikƙanda, ƙamsalar zulmat,
Ƙamsalar yana zulm u sitamlar.
Ƙartayib agar tapmadiň rahat,
Ƙalbiňdan yoƙat ƙayđu- alamlar.

AŞla sen emas, bal har vatandaş,
İstagay dildan tinçlik künlarni,
İstadiň çikdi baŐiňga ƙuyaŐ,
Armaniň Őu dur, unut tünlarni.

Naz ila ne'mat sendan cahanda,
Näm bilan Şöhrat ellarga sen san.
Nändek savđa, berdiň insaňa,
Nändan na aziz? «Tillarga sen san!»

Keçki Payt³⁰

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün)
BeŐigimni Allah deb tebratdiňiz
Taki mendan kiprigimni çatdiňiz

Siz ƙuvanib tilga kirganimda ham
YaŐŐi sözlar yaŐŐilab örgatiňiz

Yol yurarga baŐlagan paytim meňa

³⁰. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün remel-i müseddes-i mahzuf bahrinde yazılan Şiirdir.

Yol yurişda yahşı yol körsatiñiz

Har na ki insan üçün erdi kerak
El üçün siz meña ham istatiñiz

Çin desam āgrinmasañiz āna can!
Ataş içra balañiz örtatdiñiz

Yaşligimda örgatılmay sevgini
Uşbu künde meña yol tanlatdiñiz

Taşkın etdiñiz köñülni kayğudan
Çun meni siz keçki payt uygatdiñiz

Meymene 1982

Köz Manaları³¹

(Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün)

Nargis bağ ara uyganiban açdı sahar köz
Çikdi kıyaş u keçdi bütün- yumdı kıamar köz

Şabbada saçıb muşk hutun gül 'atrı birlan
Ham kıildi bugün gül sarıga mayl-i safar köz

Nagah ki közim tuşdı gozal bir gülistaña
Şabnam tökilib gül şağıga har bargtar köz

Harçand daraht çekdi kadu yaşnadi sarkaş
Şunday bolsa ham şağalari egri, şamar köz

Zağlar hama vaqt nağmay matam çalar erdi
Yüzlandi ular çehralari boldi batar köz

Bülbül kıuvanib kuyladi köklam navasin kim
Solmas bu cahan endi uña etmas aşar köz

Salmaq nazarin Taşkın yaşarmi 'akibatga!
Ālmasmi uniñ şanatidan ahli hüner köz?

Vahdat Darsı

Adamlar aşlıda bir zâd egasi
Avvalda erdilar bir top mevasi

Bâlaga âtasi örgatmaganda,
İmtiyaz köz bilan bir- birga bâkımas
Āķ- kıara bilmasdan erk yaşaganda
KöÆlida zarraça çigin tugilmas

Bu ma'şum bâlani, günahkâr etmay,

³¹. Beyit nazım birimiyle mefûlü mefâilü mefâilü feûlün hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfuf-i mahzuf bahrinde yazılmıştır.

Paštun u Özbek'ka acratmasay çi?
Bir vahdat darsiga aylatdirib sa'y
Yuzlarça 'âfatga uçratmasay çi?

Қayerda yaşasay, hayâtimiz şu,
Nelarki örgatsay haşil ham oşa.
Aylaguç insanniñ birligin ârzu,
Dünyada yakkatâz bir dil ham oşa.

Ey şahib kamâllar keliñ şu kündan
Bâşlayiñ bâlani tarbiyalaşda
Ularga örgatib yañi âçundan
Yañiça hayâtdan, çârlab kuraşda

Bas bizga otmişda etdilar sitam,
A'lâ u adnâga kıldilar tafriq
Biz yañi aşırda yaşaymiz bâham
Bolamiz birâvga mehrabân- şafıq

Adamlar aşlıda bir zâd egasi
Avvalda erdilar bir top mevasi
Kabil 1983

Hayitlik

Esimdan çıqamı maktab barganda,
Ustimni mashâra etgan şinfdaşlar,
Kavuş "Nabi" niki, koylagi canda,
Deganda âqtirgan, közimdan yâşlar?

Esimdan çıqamı қahratan қışда,
İzzillab- yiglatgan izğirin şamâl?
Esimdan çıqamı maktab ketişda,
Köziga ilmasdan, conardı "Camal"?

Esimdan çıqamı hayit âldida,
Gezarib, қоşnimiz üyiga âtam
"İkki gaz gülbahar қарз- deb, bardi- da
Yоқ esa yalangâç қaladi bâlam"?

Esimdan çıqamı, қоşnim sözlari:
"Şadқay-i sarım, nega ölmey қalibdi!"
Şippa izga қaytib mayus özlari
Men üçün yuzlarin suyun tökibdi...

"Biz ham bamarg edik» deb ânamlarga:
Bâlamiz şugündan yemasin қayғu..."
Ânam çizar âyni âsman üzra
"Onbeş қarangу u onbeşin yâhtu".

Esimdan çıqamı, hayit keçası,

Bibim, “nabiram luç qalmasin“ deban.
Bar ekan uç qarı, boz alaçası,
Piçib, tipçib, tikdi bir koylak iştân

Esimdan çıqamı, balalik çağlar,
Âtamni kutganim gaşt bâzârda?
Hayitlik kelar deb, kop âvunçâğlar,
Ânamla köz tutib, biz intizârda.

Yok, çıqmas esimdan, hargiz tâ abad,
Hattâ ölsam qalar, zarralarimda.
Közimge köndalañ, har zaman sanad,
İlham manba’sı dur, har aşarimda.
Kabil 1983

Suvlaq

Şe’r özi bir gavhar, nâyâb marvarid
Şe’r özi dasta-i gül, solmaydı mangu

Ma’ni bahrida çomilgan ğavaş,
Ayarmi cânini ğarq etsa ham su
Hattâ ki incu dur bir öziga haş
Har kimga tohfa deb âtar bir incu

Ma’nalar deñizi Şe’r bilan tâşib
Tolkinib âkmâği çapkunlar emas
Navaziş ila köç- kuruqdan âşib
İnsaña bağışlab bir ilik nafas

Şu deñiz boyida, bizlar susaķib
“Suvlaq“nı kutamız suvsiz qoyundek
Har tamân ketamız şaşib- ulâķib
Şe’r dilga oralib, tuman- tutundek

Şe’r özi bir daryâ âkadı dâyim,
Şe’r özi a’vatif bulağın közi
Şe’r özi bir şamâl, parım- mulayim
Şe’r özi hayâlniñ parlaq yulduzi

Şe’r özi alaña yaşasın câvid
Şe’r özi bizlarga izzat u âbru
Şe’r özi bir gavhar, nâyâb marvarid,
Şe’r özi dastai gül solmaydı mangu.
Kabil 1983

Uluğ İnsan³²

(Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün)
Cahân yahşi, cahân içra uluğ insan u âdamlar
Oşa insan ki yeb tursa, bu insanlar üçün ğamlar

Kişi aşli üçün bolsa, agar ğamĥuar, etar koşiş
Uruş u ham şakavatni yoĥatib âlsa bayramlar

Agar ‘âlam ara yoĥdur, uruş u ham şakavatlar
Yetim u ham esirlarniñ közidan ham ĥurur namlar

Agar hasrat bilan aşk yoĥ, yetim u benavâlarga
Hamânâ ki tapilgan dur, ular zaĥmiga marhamlar

Agar marham tapar zaĥm u carâhatdan nişan ĥalmas
Salamat dur cahân ahli, korinmasdan bu mâamlar

Salamatlik agar bolsa, başar ĥaygusi ham ĥalmas
Çün erkin bir havâ bolsa ular işlaşda bardamlar

Başar mehnatidan tâpgay, bu ‘âlam barça ne‘matni
Şu bâi‘şdan ki Taşĥin ham , şu mehnatni mucassamlar
Kabil 1983

Adalat Birla Yaşnar Yurt³³

(Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün)
Agar dastiñ erur üstün, başarĥuâh cahân bölgil
Takkaburdan ĥilib nafrat, tahallumdan nişân bölgil

Taşarruf aylamas hiç kim, seniñ dastiñ teginmasdan
Bolib yahşi bilan yahşi, yâmân birla yâmân bölgil

Saĥâvatdan onar ĥayr u adalat birla yaşnar yurt
Saĥavatda çünin bolsañ, adalatda çünan bölgil

Birâv açlıkda cân bersa, birâv nâz u na‘am birla,
Yaşaş mümkün esa yurtta, ham in bolsañ ham ân bölgil

Agar nasliñ erur âdam, başar nasliga cân koydir
Başar nasliga ĥidmat ĥil, başar cismiga cân bölgil

Agar deñiz urar tolĥin, agar daryâ bolar taşĥin
Sen ham a‘dl u şafa birla, tavaĥĥufsiz ravân bölgil
Kabil 1983

³². Beyit nazım birimiyle mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün hezec-i müsemmen-i salim bahrinde yazılmıştır.

³³. Beyit nazım birimiyle mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün hezec-i müsemmen-i salim bahrinde yazılan şiirdir.

Hammasa Ertagi

1

Ey âna yiglamañ, sigtamañ hargiz
Men âmân ketganda, âmân qaytaman
Naşibam bolganda, birga yaşaymiz
Hammasam ertagin şunda aytaman

Ânaga gezarib, qilib iltica
«Haldar» üydan çıqdı, Şahâb bilan
Sevdigin üyida tohtab muşşala,
Eşigin qağdi kop nazakat bilan

Ma'şuqa kulağı avga bölgandek,
Kelsa ki bir kuvanç eşikka kelgan.
Faqat ki muhabbat güli solgandek,
Muhabbat ipi ham undan yeçilgan.

Havlıqıb soradı «Haldar»dan «nima?»
Nima gap köEülga keçgan dur yana?
«Huday naħuast» yana, mendan incima,
Qabağıñ qar yağıb tuşgan dur yana.

Yok, gozal sırdaşım icazat sorab
Kelganman aldiñga- muhabbat taman,
Uruş da ölsam u izimdan qarab
Demasañ namard u bir namehraban

Sevginiñ belgisi şu ekan ahir
Ma'şuknı taşlaşib, uzak ketişlar,
Firağıñ otidan dağ olsa zahir,
Muradga yetmayin şu ayrilişlar.

Ey aziz «Haldarım!» ber icazat men,
Mardana kuraşda, sen bilan bolay.
Men ham ölib ketay, agar ölsañ sen,
Cang bilan ataşda sen bilan ölay.

Ey gozal mahbubam, yiglama hargiz
Men aman ketganda, aman qaytaman
Naşibam bolganda birga yaşaymiz
Hammasam ertagin şunda aytaman

2

Uruşniñ sangari cudaham kızzıq,
«Haldar» ham âtişar ahriman tamân.
Top- miltik oklari qaçmaqdan ârtik,
Qaldıraқ kurragin sezadi âsmân.

Hava ham izğirin, şamal esadi.
Muzdayin taşlar ham, ularga toşanç,

Uruş şaflarini alav kesadi,
Uruşçan fatih ga “kelgusi işanç”

Uruş maydānida āsmāndan yağar,
Ağuli sança taş- otli temirlar.
Çarniñ pağandasi, pahta dek yanar,
Jālaniñ otidan, tağlar ķimirlar.

Ĥaldār dan oķ- daru ĥalaş bolgan çağ,
Ornidan turdi- yu, dostiga baķdi.
Yetkuriñ oķ- daru meña ey ortag-
... Düşmanlar ķanimga hadsiz susāķdi

Şu paytda, düşman ham molcallab urdi
Ĥaldar’niñ kokragin barabar ālib,
Oķ uniñ ķalbiga taşrif buyurdi,
Bir dosti sangarga baķdi sar salib;

Ĥuyaşni aylaban mehman bir şafaķ,
Batķinlar sariga kuzatgan kabi,
Ĥaldar’niñ boğzida bir savuķ ramak,
Ĥolida miltiķ ot yāķātgan kabi.

Ĥarasa özidan özi talpınar,
Atrafi lālarar ķipķizil ķandan,
U hanuz zinda dil, hanuz sevinar:
“Vatan muķaddas dur, adamga candan!”

Ĥayallar surişar bu büyük “Ĥaldar”
Özidan öziga oylaydi hazir,
Ĥarri anasidan, sevimli dildar...,
Şu pilla zamzama labidan zāhir:

Ey āna, yiğlamañ, siğtamañ hargiz,
Men āmān ketganda, āmān ķaytaman.
Naşibam bolganda birga yaşaymiz,
Hammasam ertagin şunda aytaman.

Ey gozal mahbubam yiğlama hargiz,
Men āmān ketganda, āmān ķaytaman.
Naşibam bolganda birga yaşaymiz,
Hammasam ertagin şunda aytaman.

3

Miñ güldan bir güli açilmagan top,
Tandur ķizzitişda yāķilgan otun,
Muradga yetmayin, umidi ham kop,
Ārusin birtasi bitmadi bütin.

Vatanniñ şundayin büyük farzandi,
Sevinar ānaniñ yolida olsa,

Uni sevintirar vatan labhandi,
Ömri ham agarçi kaçça kam bolsa.

Mayhan³⁴

(Mefûlü mefâilü mefâilü fa')
Mayhan mimi ki marham cân dur meña
“Ya” yâr aziz u mehraban dur meña
“He” dur hamnafasi ki cânân dur meña
“Nun” nâmi bilan nâm u nişân dur meña
Kabil 1983

Quyaş Nuri³⁵

(Mefûlü mefâilü mefâilü fâilün)
Men mehnat ila kok bulutin intilib, tilab
Koydirgan edim, mehr izini istabân, tabân

Kok dedi meña raz nihan bekilib, kelib:
Uşbu quyaşim üzra erur yüz tumân- tumân

Yüz hasrat ila âh çekib, hursinib, sinib
KöÆül zirikib, gam otida yandi beamân

Yel çapqunidan uşbu tuman yoqalib, qalib
Quyaş nuridan berdi meña armağân, mağân
Kabil 1983

Yoqâlur Uruş

İnsan üçün qayğurgan insan,
Bir ömürça, yâ ki bir nafas-
Qayğuruşga tapmagay imkân
Yâ ki uña qayğu yol tapmas.

Har insan ki yangratar hayât
Tarânasım kızgın navâga,
Uni bâsgan, har bir uçqir ât
Âvi bolar, uçsa havâga

İnsan degan muqaddas qamus
Tiriklikni, âltınla çizgan
Saklaşida nang ila nâmus,
Keça- kündüz, qaravul- kezgan

Fitnalardan uşalur tinçlik,
Huşumatdan tapilur uruş
İnsanlarham etsalar birlik
Tinçlik bolar, yoqâlur uruş

Kabil 1983

³⁴. Dörtlük nazım birimiyle mefûlü mefâilü mefâilü fa' hezec-i ahreb-i mekfuf abtar bahrinde yazılmıştır.

³⁵. Mefûlü mefâilü mefâilü fâilün hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfuf-i mahzuf bahrinde yazılan şiiirdir.

Yulduzim³⁶

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün)
Sen kuyâşdan nur emibsan zeb âsmân yulduzim
Sen su içgan çaşmalar dur 'ilm u 'irfân yulduzim
Sen üçün yillar kuraşgan, har bir insân yulduzim
'âkıbat âmâla yetdi, tapdi imkân yulduzim
Ahtar farhunda falim, ham duruḥşân yulduzim
Öz tilimda ayladiñ sen, şarhi davrân yulduzim

Gül edi gül, sen erur san çaqnatişniñ bai'şi
Til edi til, sen erur san yaşnatişniñ bai'şi
Bâr edi bâr, sen erur san körsatişniñ bai'şi
Âftâbi 'adl sâri yuksatişniñ bai'şi
Yulduzim san, yulduzim san mehri tâbân yulduzim
Öz tilimda ayladiñ sen şarhi davrân yulduzim

Bârliğından şarm âlur ây u kuyâş âsmân arâ
Pârlaşından bahramand dur, navnahâl bostân arâ
Har ḥaṭiñ dur Özbek ahliğa alifdek cân arâ
İstagim şu, yayrasañ sen dâyimâ insân arâ
Özligim, baḥtim, kuvânçim, ezgu ârmân yulduzim
Öz tilimda ayladiñ sen, şarhi davrân yulduzim

Gar tuman berdi ḥalakit seña parlaşda mudâm
Uşbu çaqmaq para kildi 'âkıbat unı tamâm
Endi sen san faḥri davrân, meña bergaç ehtişâm
Men ki etganman hamışa yâvlariña zid kıyâm
Nuriñ aylar kahkaşanim, kavkabistan yulduzim
Öz tilimda ayladiñ sen şarhi davran yulduzim

Ahtar farhunda falim, ham duruḥşân yulduzim
Yulduzim san, yulduzim san, mehri taban yulduzim
Özligim, baḥtim, kuvançim, ezgu ârman yulduzim
Nuriñ aylar kahkaşanim, kavkabistân yulduzim
Sen erur san meña hamdam, hamda cânân yulduzim
Öz tilimda ayladiñ sen şarhi davrân yulduzim.

Kabil 1984

Dünya

Muldiraşıb âḳsa agar su,
Su emas dur bu
Ṭabia'tga bir büyük âbru,
Zeb- zinat
Şân- şavkat,
Undan alar cân har bir nabât,
İnsanlarga bağışlar hayât.

* * *

Su bolmasa қақрâқ lablardan,

³⁶. Altılık nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün remel-i müsemmen-i mahzuf bahrinde yazılmıştır.

Bir ağız söz çıkmaydı aşıla.
Muldiraşıb aksa agar su,
Kuruğ yerdan tüzatgay dünya.
Kabil 1984

Dost³⁷

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün)
Dost ul dur özga bilsun, gül nişani hâr dost
Barça kınağ kunda bolsun munus u hamkâr dost

Düşmaniñ harçand kılsa, seña rağbat bolma aq
Çun çuçuk söz birla seña aylagay pindâr dost

Dost agar soksa, urişsa, aççik aytib har zaman
“Dost aytar yiglatib” sen, dema, badguftâr dost

Qaysi insan bu cahânda, sarfirâz olgay mudam
Saqlayalsa çin köÆülda, yaşurun asrâr dost

Dost ul dur kim bu bahr u tolkin u buran ara
Eltayalsun bâr dost u bolmayalsun bâr dost
Kabil 1984

KöÆül³⁸

(Mefûlü mefâilün feûlün)
Bildim ki köÆül cavân ekan san
Ham kuvvat arâ nihân ekan san

Qân coşi bilan cānga sālīb ot
Cân gulşaniga ravân ekan san

Sendan oniban şiir u taravat
Huddi ki öziñ cunan ekan san

Senda derlar gam paygahsi
Qaygu u gamda makân ekan san

Mağrur yaşaşda ba'is öziñ san
Ham gayratiñdan a'yân ekan san

Noş berganiñga şakar öziñ san
Niş urganiñga çiyân ekan san

“Tâşdan mustahkam, mulâyim güldan”
Har ne balâdan amân ekan san

³⁷.Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün remel-i müsemmen-i mahzuf bahrinde yazılmıştır.

³⁸.Beyit nazım birimiyle mefûlü mefâilün feûlün hezec-i müseddese-i ahreb-i makbuz-i mahzuf bahrindeki şiirdir.

Talpin Bahayin koksida dāyim
Yok ersa uña ziyān ekan san
1984

Dil Sözi

Keçalarniñ bağridagi ahtarman
Ahtarlarniñ parçasiman- aħgarman

Vahm etmayin hargiz қarangulikdan
Madh etmayin çunki ahli қаşқarman

Har ne desam ğanimlarim deversin
Men ularniñ padşahsidan bartarman

Kam bolsam gar, kamlikni his қılmayman
Ğam desalar, men қayğuga hamsarman

Nima desam, tuganmaydi dil sözin
Dilim marham, tilim desañ ҳancarman.
Meymene 1984

Hamsafar³⁹

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ûlün)
Bülbül aylar navhalar gar şanasar қizğansa ham
Yañilikdan mujda bergay harldar қizğansa ham

Karvan yoldan âzarmi manziliga yetmasa?
Gar ğanimlik birla uña hamsafar қizğansa ham

Birliğidan, aşlıdan, âbâsıdan âğan ulus
a'yb emas aşli bilan u, beħabar қizğansa ham

Tik қaralmasdan қuyaşga қaddi ҳam oktam yiğit
Yok a'cab kim çin KöÆüldan, bebaşar қizğansa ham

Tola yulduz bolsa âsmân carқıraқ parlar mudām
Nur saçar 'alam üzra harçi қamar қizğansa ham
1984

Dostlar Bayramı

Pamirniñ қarlari Amu tolқini
Özbekim seña dir zardoз payandaz
Yoliñni tutganda zaman tosқini
Қan tokib ayladiñ bir âlga parvaz
Tiyaşan Tağlari Altin Tağ bilan
Maşlahat soraşib seña faħr etar
Tarihiñ teng turar kok ravaq bilan
Bu yolda қаңçalik kordiñ sen ҳatar

³⁹. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ûlün remel-i müsemmen-i mahzuf bahrindeki şiidir.

Faħr etsañ arzigay, amn u aman bar
Bugünda faħirli Özbekistan bar.

Birav kam sitganda, a'razdan meni
Cahlimni çikarmay, cavab berarman
Babamniñ aylagan ilk şahkarini
Şarh aylab men uni lal qaldirarman
Hayratga qalsa u, hasad köz bilan
Köziga korsatam, narvanim rasmin
Ta bolsin demasin, nahaq söz bilan-
Aylagay özidan- özi öz vaşfin
Köklarga çikişda bizda narvan bar
Bugünda faħirli Özbekistan bar.

Men dostlar diyarin qidirdim yeyav,
Ta boldi şe'rimga ustad- 'älim can
Afsus ki tofraққа boldi, u, kiyav
Kormayin baharniñ lizatin bir an
"Afgan qizlar"ini vaşf aylagan çal-
Gafur Gulam kabi şair kam bolgan
Uniñ har bir sözi- faқat ki maққal
Dünya hалқи ara mohtaram bolgan,
U dayim hayatdir- cismida can bar
Bugünda faħirli Özbekistan bar.

Tarihim müşterek, hалқim müşterek
Özligim, bahtim ham, sa'adatim ham
Tamirim müşterek, qalbim müşterek
Eñ älis otmişim, nihayatim ham
Şunda ki hazir ham sadaқat bilan
Bir- birga çozamiz dostlik qolini
Bir quyaş astida, tuzib ancuman
Yaritib baramiz tinçlik yolini
Bizniñ başimizda fikri zaman bar
Bugünda faħirli Özbekistan bar.

Yaşasin bu dostlik beğubar dayim
Qutluğ der, dost bugün dostin bayramin
Bolar dostligimiz tabara qayim,
Bayramlar tutamiz endi arqayin
Bugünda aқargan dillar gubari
Yaşlikda iziñdan çapamiz çaqқан
Altmiş yil yaşagan dostlar diyari
Baramiñ mübarek, ey Özbekistan!
Gubarsiz, kök- mavi, şâf âsman bar
Bugünda faħirli Özbekistan bar.

Hasrat Çırağı⁴⁰

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün)
Qâdir u dâna, suhanvar erdiñiz
Qâbil u 'âlim, mûnavar erdiñiz

El- ulus bağriga taşlab nuri pâk
Ey ki hud, hürşidi anvar erdiñiz

Roşan erdi köÆliñiz ayinasi
Râsti râstlikka mazhar erdiñiz

Yarmi ömrñizda kasb aylab mudam
Yarmida âvâra- abtar erdiñiz

Şami gurbat erdi dâmangir siza
Şunda ham körkam- dilâvar erdiñiz

Rosiyahlikda yaşaşni 'âr etib
Roz u şab tinmay- muqarar erdiñiz

Farz 'ayin dek saqlabân masuliyat
Fâzil u 'âqıl, mutahar erdiñiz

İncimâd etmay takamul bahriga
Âqqali bir şat akbar erdiñiz

Lâyazâl u lamyazal anvâridan
Lâmahâl bir parça aħgar erdiñiz

Daniş u 'aql u farasat yariñiz
Dardmanddek dardga hamsar erdiñiz

Yâqdi dil hasrat çırağın siz üçün
Ya'ni şadligimga maşdar erdiñiz

Nâmiñiz erdi zabânim verdidâ
Namiñizla meña yâvar erdiñiz

Şaşdi şavķim bûlbûli parvâz üçün
Şavķ üçün albatta şahpar erdiniz

Razi ermasman falakdan men bugün
Rahzan oldi sizga- gavhar erdiñiz

Fıkr u andişam ulaqdi ey şaraf
Fıkr u andişamga rahbar erdiñiz

Kabil, 1985

(Taşkın Bahayi, 1985: 1-69)

⁴⁰. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün remel-i müseddes-i mahzuf bahrinde yazılan mersiyedir.

Ĝam Taşı⁴¹

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün)

Naz ila har kun çamanda cilva kılsañ ertalab
Közlariñ tartib çirik algay bu canimni talab

Naz kam kıil, 'işva kam sat, yaşlık ayamida
Nazaninim 'umr otgay bir bahardek guldırab

Ta kaçan başım üza yağsun ğamiñniñ taşlari
Ta kaçan köÆül üza dağıñ firavan ne sabab

Har zaman hicran ara har dam kıilib ğam tuşasin
Men keçirgan macarani men bilurmen yana Rab

Gar Bahayi tapmasa 'arżim hużuriña bugün
Bu istak şıva buzulmasmu köÆül birla 'asab
(Şamsi, 1997: 9)

Münâcât⁴²

(Mefûlü mefâilü mefâilü feülün)

Yâ rab netayin seña 'uzrhuâh olabilmay
Dastgirlig et 'âzim dargâh olabilmay

Bir lütf ila lütf şamâlin meña esdir
Yângan yüragim lütfiña âĝâh olabilmay

Ĥizmat seña mümkinmi kıilur ey ĥâlik kavnayin
Darvişlariñ mülkida bir şâh olabilmay

Ĥurbin muyasar ayla meña dostlariñniñ
Men şöyla seniñ yâviña hamrâh olabilmay

Ömrüm böyiça seña inânib siginib man
Ĥutķar kıuluñi hamrah ğümrâh olabilmay
Ankara, 1998

Vatan Toprâğı⁴³

(Mefâilü mefâilü mefâilü mefâilü)

Ĥalam sen tinmayin yiğlab köÆül şarhini tahrir et

⁴¹. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün remel-i müsemmen mahzuf bahrinde yazılmıştır.

⁴². Beyit nazım birimiyle mefûlü mefâilü mefâilü Feülün hezec-i müsemmen-i ahreb-i makfuf-i mahzuf bahrinde yazılmıştır.

⁴³. Beyit nazım birimiyle mefâilü mefâilü mefâilü mefâilü hezec-i müsemmen-i salim bahrinde yazılmıştır.

Buzuq bu bayt'ul-ahzânni yana bir bâr ta'mir et

KöÆül ğurbatta kıynalsañ ħasis âlida bâş egma
Fiĝâniñ kökka yetirma öziÆeni râst çun tir et

Acal sen kelma ğurbatda meniÆ ârzularim bitmay
Diyârimga yetişgünça cânim âlmakka taħir et

Bu ğurbat kuyidan ħalkım fiĝânim tiñlayâlmaslar
Ularga tab'ı şe'rim sen bütün hâlimni taşvir et

Alam tâĝi kılub ustunga şâmim ham sahar olmas
Şaba bir hoş ħabar birla köÆül üyini tanvir et

Musafirlik diyârıda bolarkan yât tâniş ham
Bu âya m'nisin añlab kâdirdânlarga tafsir et

Bu ĝam tâĝini teşmakka meniñ hargiz küçim yetmas
Alâvli âh ila köÆelüm öziñ bir çara tadbir et

Vaţan toprâĝini sevsañ vaţandan kelgan har kimniñ
Vaţan toprâĝini bâsgan ayâĝin ka'ba ta'bir et

Surahi mayga Tâşkın dir vali ħummârni sindirmas
Ĥorâsân bâdi bâtrâk es bu mayni qayta taqtir et
1998

Gadâlar Ta'ni⁴⁴

(Mefâilü mefâilü mefâilü mefâilü)

Şabâ âhistarâk es kim tanim bemâr âĝridi
Vücodum hicr dâĝidan tâpib âzâr âĝridi

Laţafat kâni gül birla bolub hamĥâna oynardim
A'cab dir gül tegizmakdan bu cismim ĥâr âĝridi

Keçar yâş örnida har tün eziq baĝrimla kân köÆül
Közimge kum tiķilgan tâ sahar bedâr âĝridi

Ĥavatirlanma deb har kim tassali bersa ham köÆelüm
Keçirgaç hamnişinlar yâdini har bâr âĝridi

Diyâr u yâr u dostumniñ tutâlmay nâmin yiĝlarman
Mabâdâ yâr u dustum nâmidan aĝyâr âĝridi

Bahâr u bâĝ u sabza közlarimga zarra yakmas çün
Ĥayâlüm sabza dir ammâ köÆül gülzâr âĝridi

⁴⁴. Beyit nazım birimiyle mefâilü mefâilü mefâilü mefâilü hezec-i müsemmen salim bahrindeki şiidir.

Ƙadirdânları istab men bugün ‘azmi diyâr etsam
Yana vayrân bolub köÆlüm meniñ tıkrâr âğridi

Vaţandan ayri har kimniñ şahâna bolsa turmuşı
Gadâlar t‘nidan ƙalbi bolub afgâr âğridi
Tahrân 1998-3-26

Malâmat Taşı⁴⁵

(Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün)
Şabâ şumlik ƙılıb keltirma yârımdan ƙabar endi
Yamân u yahşı payğâmıñ dılımga beaşar endi

Diyâr u yâr u halkımdan ümid uzmak mahâl erdi
Ular hacrı ‘zâb ersa vışalı purhaţar endi

Körâlmay hâlı mazlumım eşitmas nâla- afgânım
Haƙıƙatnı sezâlmas ‘lam ahlı kor u kar endi

Men u mahzun köÆül dâyim alam şâmıda ortâkmız
Ƙöşilmañ dostlar bizga körâlmaysiz sahar endi

Malâmat tâşı har yândan meniñ başınga yâğsın ƙoy
Ƙazâvat aylamak müşkil salâmat dar-badar endi

Hayât aççıklığın meña naşib etgan dır allâh ham
Çüçütmas zarra kâmımını yesam şahad u şakar endi

Vaţan tegrañdan ayilansam tavâfiñni bilib vâcib
Vafâtımdan burun meña müyassar bolsa gar endi
Tahrân 1998

Ümid u Ƙalam

Tahlıka âstidan Ƙaçıra bildim
Bir köÆül ümid u bir âylik Ƙalam
KöÆül ihtiyârı menda yok hâlâ
Ƙalam ihtiyârı köÆülga mudğam

Ümidla yaşarman tâ ki hayât bâr
Uçaman nur sarı tâ ki ƙanât bâr
Ƙalam kerak olur unuñ bilan men
Ölsam yaşacakman tâ ƙâyinât bâr
Ankara 1998

Meniñ KöÆlüm

Meniñ köÆlümni yârmañ hiç
Unuñ nârin çıkârmañ hiç
Mabâdâ ki unuñ nâridan yângaysiz
Bu sevgimge inângaysiz

⁴⁵. Beyit nazım birimiyle mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün hezec-i müsemmen salim bahrinde yazılmıştır.

Meniñ köÆlüm
Tilarki bilmasın kimsa
Unuñ dardin
Alâvin
Gizli asrârın....
Ankara 1998

Ârzularim

KöÆlüm meniñ havâsıdan ulâkkan bir kuş
Tutkundadır
Üyasi ham
Cöcasi ham
Zâlim callâd çangâlida
Çabzida
KöÆlüm meniñ sayyâr olsa ham
Ümidlarim
Ârzularim
Sâkin büyük tâğ
Ankara 1998

Înânc u Tadbir

Deydilar ki su ila alâv:
Tilsiz yâv
Înânc ila yaşasañ seña,
Çeçak olur har qanday aḡgar
Tadbir ila çalıssañ seni
Ġarq etâlmas deñiz daryâlar
Tañri qoli ḡalil âstida
Ot yâkmişdi namrud farâvân
Bâkḡil inânc e'câziga ki,
Oldi gulḡan tâza gülîstân
Tufân olub sel bâsdi yerni,
Tadbir ila nuh qurtadi cân

* * *

Yaşamiñda qardâşim dâyim
Înânc ila tadbirni yâr et
Yâñḡinlardan tufânlardan
Tâparsan amân,
ḡuâr etmagay seni ilâhim!

Ankara 1998

Yâğdu Yâğâçi

Zulmat tunlarida uyqudan keçib,
Quyâş bulâğidan su tâşir edim.
Yâğdu yâğâçların qurumasın deb,
Hâvuçlab, bir- birta suğârir edim.

Hargiz hârimadim bu qaltıs yolda,
Ayâkka qâlsa ham qabârçiq dâği.
Yulduzlar yolumda bolub pâyandâz,
Tuyurdım har birin tayânçim tâği.

Kil dek yâgâçlarni bâkib çin dildan,
Aylamak istardim mohtaşam ormân.
Afsus ki cahâlat yângini içra,
Kül boldi ormânlar kül boldi armân.

Âlqışı âminsiz kâldi ‘ilim ahlin,
Cahillar qarğışi tez tutdı meni.
Dünyâga nur tarab qardâşim quyâş,
Hâlim soramadi unutdı meni.

Ankara 1998

Bir Sıkım Toprâk

Bir yutum nân ila bir kıltum sudan
Vaqtinça kıutulur hayâtım ammâ
Bir sıkım tofrâkka zâr yaşamim bâr
Ne için dünyâdan bir sıkım tofrâk!
Bermaslar meña- yu
Dünyâ meña târ

Dünyâdan bir sıkım toprâk bersalar
Bir dâna buğdâyni eksam unda men
Manglayim teridan suğârsam uni
Aylasam faşllar,
Yillar,
Aşırlar
Şu işni takrâr
Yaşamım ham,
Ömrümdagi lahzalarım, yillarım ham
Nândan emas, toprâğimdan
Öz rangin tâpar
Hayâtimni toprâğim bâqar
Ölsam meniñ ustimni yâpar
Ankara 1998

Gizli Ünler

Âltın Tâğdan Kıbrısğa kadar,
Bâr zaminni vağan añladım.
Tâğ u tâşlar ormânlarım men,
Cannat dedim çaman añladım.

Nega devâr yâ tikanlı sim,
Bir millatni ayıra bilsin!
Nega uşbu ayrılık tiği,
Âna halkım Köksını tilsin!

Türkler demek bir cad avlâdı,
Unlar erur bir-birğa qardâş,
Türkistân’da kesilsa barmâk,
Türkiye’da âğrır undan bâş.

Târih boyi büyük beklarim,
Ayrılıktan har biri dur kul,
Türk ezilsa Afgânistân'da,
Türkiye'da tinçimas köÆül.

Türk 'âlemi birlaşsa yana,
Har dardiga tâpilir ilâc,
Ham millatin, ham dinin kurur,
Yamân elga olmay ehtiyâc.

Kâşgar edi ma'rifat bâği,
Yâ Buğârâ dinniñ oçâği,
Konya ham 'irfân bulâği,
Bâri Türknîñ oçmas çirâği.

Âsmândagi gizli sırlarnı,
Narvân koyib açtı Uluğ Bek,
Söz dünyâsın âldı Alişer,
Yüz Firdavsi âlida kul dek.

İslâm Arab hadyasi, ammâ,
Âsmânlarga kotargan bizlar,
Kılıç ila yây ila uni,
Tahlikadan kütqargan bizlar.

Biz Qurân'ni toğri añladik,
Hadişlarnı toplab özladiq,
Înânc ila yaşabân dâim,
Kelacakni pârlâk Közladik.

Öz köksida imân taşigan,
Avrupâniñ qalbiga bâbâm,
Endi hindu bagvândan- keçib,
Kaş etacak yañi bir islâm.

Tâlib deya bu murtad gruh,
Türkistân'ni tahdid etacak,
Âldin âlib fikrin etmasay,
Kimligimiz suvâl olacak.

Türk 'âlemi birlaşsa yana,
Har dardiga tâpilir ilâc,
Ham millatin ham dinin kurur,
Yamân elga olmay ehtiyâc.

Eski târih şahâdat berur,
Yer yüzida sultân edik biz,
Birligimiz barakatidan,
özgalarga hiç çökmadik tiz.

Tâ mal‘unlar bâri birlaşıb,
Olkalarga bizni böldilar,
Har olkani birtası tutub,
Uña hamdam, mahram oldilar.

Ustân- ustân aylab yerlarim,
Faqirlikka qâldira bildi,
Gaflatdaki ulus uyqudan,
Bâşi lahadga yetmay âyildi.

Millat bârdır, ‘aқil bâr ekan,
Yana hürlik nasib etdi rab,
Davâm etar birlikda hürlik,
Ayrılıkka endi ne sabab.

Türk ‘âlemi birlaşa yana,
Har dardiga tâpilur ilâc,
Ham millatin ham dinin kurur.
Yamân elga tâpmay ehtiyâc.

Dünyâ gozal zamin ham gozal,
Güzellikni insân yaratur,
Har bir insân öz vatanim deb,
Bir makânda tuğulur ölür.

Türk’ka aslâ egiz dir қuyâş,
Oқu bâşla қardâş- vatandâş,
Şuniñ üçün tun elçıları,
Uña âtar bâtman- bâtman tâş.

Қuyâş bâtmas Türk vatanida,
Şu sababdan күндүздur hamış,
Bu Қuyâşniñ nuridan ҳалқим,
Bahra âlib kokargan қамиş.

Bu қамиşda gizli ünlar bâr,
Kesmañ uni қамиşzâridan,
Қalam deya қutlu farzandın,
Ayirmañiz öz diyâridan.

Қамиşzârda түşgan alâvdan,
Har yân uçgan uçkunlarim bâr,
Bu alâvga su separ umid,
Yensilarim orқunlarim bâr.

Ankara 1998

Sâçmalar⁴⁶

(Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü fe'ûl)
Yâ rab meni sen huâr u garib aylamadiñ,
Öz kahr u gâzabiñni naşib aylamadiñ,
Rahatda yaşarın bilib kaşâfat ahlını,
Yüz şükürki ularga qarib aylamadiñ.

Yâ rab bilaman ki bandanavâz dırsan,
Har işga ki ancâmı bâr âgâz dırsan,
Bu dört yöllik arâ ulâkkan zamânım,
Meña rahbar olib şaytân' nı âzdırsan.

Yâ rab meni sen yârıma damsâz ayla,
Böyle hayırlı bir işni âgâz ayla,
Hayriñ yetmasa kılma yamânlik hargiz,
Yâziqlarımı bu iş ila âz ayla.

Yâ Rab seni dek dâdrasim yok bilasan,
Faryâd üçün bir nefasim yok bilasan,
Zâtiña kâsam ki sendan ayrı rabım,
Hargiz meniñ bir havasım yok bilasan.

Tahrân 1998

(Taşkın Bahayi, 1998: 1-26)

Gülladi⁴⁷

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün)
Ta şabâ esganda har yân şâh-i bādâm gülladi
Nav bahâr ayyâmi keldi, bizniñ ayyâm gülladi

Lâla yaprâgi üza şabnam 'acab zinat erur
Añlayor har kim körüb kim bada din câm gülladi

Sabzazâr üzra çeçaklar rangidin köz kâmişir
Goyiya kök ham bugün, har tañ u aqşam gülladi

'ayib emas suv boyidan tohtab köriş yerni çaman
Su üza 'aks-i zamin çun hasdin 'am gülladi

Esburunlar bāda kayfi birla uyğudan turib
Nazaninlar 'ayşıga umrin berib ham gülladi

Vaşl yar istab KöÆül tapdi hayalin bağdin
Bilmadim qanday halavat, bālidin kam gülladi

Bada coşi, 'ışk oti içra çu KöÆeliñ Taşkın
Koymadi, lekin 'acab kim qanqa ârâm gülladi

⁴⁶.Dörtlük nazım birimiyle mefûlü mefâîlü mefâîlü fe'ûl hezec-i müsemmen-i ahreb bahrinde yazılmıştır.

⁴⁷. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ülün remel-i müsemmen-i mahzuf bahrinde yazılan tarihsiz şiirdir.

Bir İttifaq Aylaş Kerak

Ḥalkimga miyassar aylaş üçün ganc
Umid tağlarida çekdim qanqa ranc

Yollarda sindirib ṭilism u câdu
Bir çoqqi past olsa, bulandi otu

KöÆülga coş urib qorqiş- hayacan
Mardana barurman çoqqilar taman

Men ḥayal tevasin surganda aldın
Kezib âlga tamân, otib gazaldın

Taglar silsilasin kıldım nihaya
U yerda uçratdım bir katta qaya

Qayada qazilgan bir neqa ḥat bar
Oқи deb berilgan adamga zinhar

“Қoliñdan beriban, bâr özligingni
Sen avval tanigil Özbekligingni

Özbek san aşlida, qadim adam san
Nega avladiñdan hali sen kam san

Miñ yil ham ittifaq bolmay yaşasañ
Toymagay qarniñ u ustiñ ham yalang

Ganciñ dur el üçün uşbu ittifaq
Ularga ḥarc etgil, dili aylab âq!’

Men ham âlğan sari bu ḥatdan ilhâm
Bir qazal ayladım ḥalkimga in’am

Ġazal⁴⁸

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ûlün)
Ey nifaq urgan ulus takay nifaq aylaş kerak
İkkilikdan alhazar, bir ittifaq aylaş kerak

Qançalar ḡam tağini koxiñ üza haml aylasañ
Qançalar dard otiga dildan uçaq aylaş kerak

Bir- biravga kina tuzlikdan onim yoq canlarim
Kinalarni dur etib, KöÆülni âq aylaş kerak

Gar bolar bolsañ öziñga, özligiñqa âşnâ
Özligiñni tanimaqqa iştiyâq aylaş kerak

⁴⁸. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ûlün remel-i müsemmen-i mahzuf bahrinde yazılan tarihsiz şiirdir.

Bu nifaq u ayrilikni mahv etiş maydanida
'Azm ât u marifatdan bir yaraq aylaş kerak

Özga beklar âlida hargiz başiñ ham bolmagan
Şu üçün ham seña endi tamtarak aylaş kerak

Ey Bahayi birlaşışdan 'âkıbat dur ezgulik
Ezgu işni keçka qoymay ertarak aylaş kerak

KöÆül Fali⁴⁹

(Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün)
Ey nav nihâl bağ dil sendan murad istar KöÆül
Kam kılnı sayañ başdin mehriñ ziyad istar KöÆül

Başınga tuşti neçça ğam, oksit ani aylab karam
Ey mahluqa zıba şanam, kel e'tiyad istar KöÆül

Körgil KöÆülniñ qalini, açtırdı seña falini
Endi bu abtar halini, beımtıdad istar KöÆül

Otganda cavr andazadan, gül kıldı taza tazadan
Par, par bolib şerazadan, mehr savad istar KöÆül

Vaşliñ Navai til ara, âylar ara, har yıl ara
Har lahza har mahfil ara, bolganda yâd istar KöÆül

Taşkın Bahayi cam dil, singaç bolar hamkâm dil
Şubh etgali bu şam dil, tundan midad istar KöÆül

Muallim⁵⁰

(Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün)
Qolingga maş'al aldiñ yahti kıldıñ yahti dünyani
Başar sendin âlib yağdu, yetişdi kokka narvani

Sen örgatdiñ alifni bizga taki rast qad olsay
Ki har lahza korardik biz, saniñ qadiñ bilan ya ni

Agar çand âlim u dana, suhansanc otsa dünyadan
Ularga ilk örgatdiñ çekib rancin alifbani

Muallim san, cahan ahliga rahbar san, şuniñçun ham
Saniñ burçiñdur örgatmaq eliña zişt u zıbani

Yaraşgay kaçça tavsifi, qalam birla til u dilga
Saniñdek qalbi Taşkınni saniñdek mehri daryani

⁴⁹. Beyit nazım birimiyle müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün recez-i müsemmen salim bahrinde yazılan tarihi belirtilmeyen şiirdir.

⁵⁰. Beyit nazım birimiyle mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün hezec-i müsemmen salim bahrinde yazılan tarihsiz şiirdir.

Taň Yeli⁵¹

(Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât)
'İşkiñ oti 'aql huşımdın meni kıldı uzağ
Tapdı dil hicran otidin lala dek dâğ üzra dâğ

Çayğurib hicriñ gamidin telba KōÆlüm ortanur
Ham habibim, ham tabibim sen erur san kel berag

Koksimi 'işkiñda ortab hicr otida çurkatib
Sânçitib mujgan oқidin nega etmassan surag

Sensiz ey can közima bağ cunan tamuğ erur
Cilva aylab nâz ila kulbamda bolgil çilçirağ

Tun- kunim dard u alamda târ edi, 'işkiñ nuri
Yarutib tângda yeturdi, berdi elgimga ayağ

Gar esar koyiñ şamali men taman taň yeli dek
Benafas tan cân âlib vayran üyim bolgay çu bağ

Men netay ul bemuruvat cavridin kayga baray
Ortagay kim bu sevinç koksida dayim dard u dağ

Vaţan⁵²

(Mefâilün mefâilün feûlün)
Vaţan ey gülşanim, zeba diyarim
Yoliñda cân vaţan bermak şa'arim

Sevarman, men seni ey bağ rizvan
Tiyançim ham gururim, ham vişarim

Gülistaniñdagi türli çeçaklar
Tiriklik mujdasi bergay nigarim

Seni har tağ u taşiñ 'âşikiman
Muzaffarlikda yaşnatmak kararim

Saniñ bir zarra toprağıñ közimga
Kelur âltin- kumiş ey gül'izarim

Badaşşan lal u ham marcani birla
Misilsiz dur cahanda lalazarim

Sevinçi ber kim uşbu hoş zamanda

Açılğan güllariñdan navbaharim (Gudaz ve diğeri 1990: 369- 375)

⁵¹. Beyit nazım birimiyle fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât remel-i müsemmen maksur bahrinde yazıldığı tarih belli olmayan şiiirdir.

⁵². Beyit nazım birimiyle mefâilün mefâilün feûlün hezec müseddes-i mahzuf bahrinde yazılan tarihsiz şiiirdir.

II.2. Mensur Eserleri

Burada Taşkın Bahayi'nin *U istagan birlikni izlab* (Onun İsteddiği Birliği İzlep) başlıklı hikâyesi, *Babür'ning Alişer Navai'ga bolgan Munasabati* “Babür'ün Ali Şir Nevai'ye Olan İlişkisi”, *Ustad Abdulmomin Hamid Faryabî Ag'ir İctimaiy Vaziyatda Samarali İcad Etgan Şair* “Üstad Abdülmümin Hamid Faryabî Zor Sosyal Şartlarda Semereli İcad Eden Şair”, *Afganistan Özbek Muasir Adabiyati Yolidagi To'siqlar va Muammalar* “Afganistan Çağdaş Özbek Edebiyatının Önündeki Engeller”, bilimsel makaleleri ve *Şibirgandagi Tilla Tepa Bilan Tanışing* “Şibirgandaki Tilla Tepe'si ile Tanışın” başlıklı çeviri makalelerinin Türkiye Türkçesindeki aktarması verilecektir.

II.2.1. Hikâyeleri

Taşkın Bahayi'nin Özbekçe *U İstagan Birlikni İzlab* (Onun İsteddiği Birliği İzlep) başlıklı hikâyesi kuzey Afganistan'ın askeri yüksek kurulu yardımcı vekili ve Faryab askeri konseyi başkanı şehid Muhammed Resul Pehlivan'ın şehitliğinin birinci yıldönümü münasebetiyle yayımlanan *Yadnameyi Sipahsalar Şehid* (mersiye şiirler ve yazılar mecmuası) kitabının 33-36 sayfalarında neşredilmiştir. Bu da hikâyenin Türkiye Türkçesindeki aktarma:

Onun İsteddiği Birliği İzlep

Hala bahar! Her şeyin âlem ve âdemin uyanış ve uyandırış zamanı, dağların bağrıda güneşin yumuşacık hararetinden eriyen kar suları şırl şırl akarken, büyük deryalar suyuna su katıp, kuşlar kışın aşırı soğuşundan açılan kanatlarını açıp, filizler, yaratıcıya medhüsena okumak için ağız açıp baharı öve öve ve baharın getirdiği koşullardan seviniyor.

Böyle bir, yer ve gökü ayırt edemeyecek bahar günlerinde ana vatanımda bir sürekli hareket başlandı ve bu hareket sonucunda kış misali olan zülüm ve istibdat sona erdirildi.

Mahkum ve mazlum halklar kendi kaderini ele almak için mücadelenin en kritik zamanı yaklaştığı seziliyordu.

Bu yolda mücadele eden liderler de halkın çeşitli sosyal gruplarla sık sık buluşup fikir alış verişinde olup, sonu nasıl sonuçlanacağına rağmen mutlu ilerleyen

halkla beraber bende mutluluktan sevinip, Şimdi kendi kaderimizin kendi elimizde özgürce olacağına inaniyordum.

Baharın yumuŐacak rüzgarı esip yer yemyeŐil bitkilerle dolu tarla ve çöller türlü türlü çiçek ve laleler zümrüdü yerdeki çok sayıdaki yakut taneleri gibi, bakan kişinin gözlerini alıyordu, bu rüzgar güya ulusun zülüm ve istibdada karşı yaptığı harekete yeniden güç katıp daha müstahkem kılıyordu.

Bu günlerden birinde telefonum çaldı:

Alo buyurun dediğimde bir kişi:

Saat ikide Cünbiş'in salonuna gidecekmıŐsiniz diye vurgu yaptı. Kendi kendime Cünbiş'in salonunda gidip ne yapacağım, ne varmış, hazırlık yapmak için de konu belli değil, neyse saat ikiyi bekledim, on beş dakika kala yola çıktım kapıda duran görevliye yaklaŐınca başka üç dört kişi ile karşılaştım, onlarla beraber içeriye girdik, onların birinden sesizce ne iş varlığı hakkında sordum, o da benim gibi konudan haberi yokmuŐ.

Birkaç dakika salona gitmeden, çiçeklerin yanında oturduğumuzda konu belli oldu, yok belli değil. Belki bu toplanıp duran insanların sosyal durumları ve dış görünüŐleri itibariyle, ziyalı aydınlar toplanmıŐ diye zanettmiŐtim. Bu toplantıda neler hakkında konuŐulacađı, mevzu gündem olduğu kesindi.

Saat, ikiyi on geçe önümüze bir araba durdu ve içinden uzun boylu bir kişi indi, toplanan insanlar tazim ederken salona doğru gitti ve hepimiz sırayla salona girdik.

Ben bu uzun boylu kişiyi görmemiŐtim, lakin bazı özellikleri yüzünden kim olduğuna dair sorum yok, onunla tesadüf mi ya da bahtiyarlıktan mı karşılaŐmıŐtim. Onun sessizce güçlü parmaklarıyla tespih çekip ve belli olmayan yerlere göz dikip bir parlak geleceği düzeltmek için düşünüp oturduğunu görmek mümkündü. Toplantıda beş dakika sessizlik hakim oldu.

Bu sakin ve sessiz toplantı aydınlardan birisinin konuşması ve bir sorusu ile başladı. BaŐkalardan ses çıkmadı, benim karşımda oturan kişi yerinde kıpırdayarak millete bakarak: *“MaŐallah bu kadar ziyalı ve aydınımız varken eğer elimize sopa alabilirsek önümüzden beş yüz kişilik düşmanda çıksa yok edebiliriz aksitakdirde her birimiz serçe gibi mağaraya girersek düşman her birimizi ayrı ayrı tutup yok edebilir.”*

Ben bu sözleri ittifak, birlik ve beraberliğimiz için çağrı olduğunu tam manada anladım ve geleceğe doğru umudum gittikçe güçlendi.

O, bu diye her tarafa koşmak mutlaka boş şey olduğu netleşti.

Toplantı başka birkaç ziyalı ve aydın kişinin konuşmasıyla sona erdi ve o toplantıdaki birlik ve beraberlik çağrısı benim için bir itme ve dürtü noktası oldu. Onun istediği birliği izleyerek, evde, sokakta, rüyada, bilinçte, gece gündüz de onun istediği birliği arıyorum.

Artık aradan dört seneden fazla zaman geçmişti. Böyle kutsal gayeyi ileri sürücü, o alicenap zat emaneti hakka teslim etti ve öyle değerli sözlerini bize ve halka tekrar edemez, ama ben şimdiye kadar onun istediği birlik ve ittifakı arıyorum (Emini, 1997: 33-36).

II.2.2. Bilimsel Yazıları

Taşkın Bahayi'nin *Babür'ning Alişer Navai'ga bolgan Munasabati* “Babür'ün Ali Şir Nevai'ye Olan İlişkisi”, *Ustad Abdulmomin Hamid Faryabî Ag'ir İctimaiy Vaziyatda Samarali İcad Etgan Şair* “Üstad Abdülmümin Hamid Faryabî Zor Sosyal Şartlarda Semereli İcad Eden Şair”, *Afganistan Özbek Muasir Adabiyati Yolidagi To'siqlar va Muammalar* “Afganistan Çağdaş Özbek Edebiyatının Önündeki Engeller”, başlıklı makalelerinin Türkçe aktarması:

Babür'ün Ali Şir Nevai'ye Olan İlişkisi

Zahirüddin Muhammed Babür tarafından yazılan şah eser “Babürname” 15. asır Özbek edebiyatının ansiklopedisi sayılır. Çünkü Babür kendi hayatında gerçekleşen olaylara sebep kendi zamanında meydana gelen tarihi, dini, askeri şahıslar ve onlarla olan ilişkisi, sevgisi ve nefreti, Babür'ün gezmiş olduğu bölgelerin coğrafi bilgilerini ve çeşitli halkların yaşam hayatlarını ve o zamanlarda kabul görülen ölçü sistemi ve başka türlü alanlar hakkında bilgi verir.

Babür'name de bin beş yüzden fazla insanın ismi geçer. Onların arasında Özbek halkının büyük mütefekkeri Emir Nizameddin Ali Şir Nevai diğerlerinden daha fazla göz önüne geliyor. Babür Nevai ile görüşemedi ama gençken onun şahsı ve sanatına büyük bir sevgiyle ilgi göstermiştir. Babür doğduğunda Nevai kendisinin Hamse eserini yazmaya başlamıştır.

Başka tarihi eserler, Nuraddin Abdurrahman Cami'nin "Baharistan", Hüseyin Baykara'nın risalesi, Vasifi'nin "Bedayulvekaye" ve Handmir'in "Mekarümü'l-Ahlak" eserlerinde verilen bilgilerde Nevai'yi övselerde, Babür kendisinin Babürname eserinde Nevai'ye büyük önem vermesi ile beraber, onu eleştirmekten de geri kalmıyordu. Babür 1505-1506 yıllarındaki olayları yazmakla beraber Hüseyin Baykara hakkında da bilgi vermesinin yanısıra Ali Şir Nevai'yi de hatırlatıyor ve şöyle diyor: "Ali Şir Bek naziri yok kişi erdi. Türki til bila ta şe'r aytibturlar, hiç kim ança kop va húb aytgan emas." Ali Şir Bey dengi yok kişi idi, Türkçe ile de şiir söylüyordu, Hiç kimse onun kadar fazla ve güzel şiir söylememiştir.'

Zahirüddin Muhammed Babür, Nevai'nin şahsi hayatından daha fazla onun eserlerine önem veriyordu. O Nevai'nin eserlerini aşağıda veriyor: *Altı maşnavi kitap nazm kilibtur. Beş Hamsa cavabıda, yana bir Mantıku'ttayr vaznida Lisanu'ttayr atlık, dört gazaliyat devanı tartib kilibtur. Garaibü's-Sıgar, Nevadirü'ş-Şebab, Bedayıü'l-Vasat, Fevaidü'l-Kiber..., yana Mizanü'l-Evzan atlık aruz bitibtur. Bisyar madhul dur....* Altı mesnevi kitap yazmıştır. Beş Hamse cevabında, yine bir Mantıku't-Tayr vezninde Lisanu't-Tayr isimli, dört gazeller divanı yazmıştır. Garaibü's-Sıgar, Nevadirü'ş-Şebab, Bedayıü'l-Vasat, Fevaidü'l-Kiber..., yine Mizanü'l-Evzan isimli aruz kitabı yazmıştır.

Bunlardan görünüyor ki Babür, Nevai'yi eleştiri gözü ile bakıyor. Nevai aruzun çok karmaşık olduğunu bilmesine rağmen kitabının sonunda böyle söylüyor: *iltimas bu fan ahlidin ulkim har yerda sahv ve hata vaķ' bolmiş bolsa e'tiraz bila otmagaylar ve kalami bila tuzatgaylar.* İltimas bu fen ehliden ulkim her yerde sehv ve hata vaki bulmuş olursa itiraz ile geçmesinler ve kalemi ile düzeltsinler.

Babür, kendi Babürname eserinde, Nevai'nin hataları hakkında fikir yürütürken Muhteser Risalesin'de bu konuya değinmeden geçiyor.

Babür, Nevai'nin Farsça eserleri hakkında yazıyor: *Farsi divan ham tartib kilibtur, Farsi nazmda Fani tahallus kilibtur. Bazı abyatı yaman emastur, vali akşar sust ve furudtur.* Farsça divan yazmıştır. Farsça şiirlerinde Fani mahlasını kullanmıştır. Bazı beyitleri kötü değildir. Denilen başka bir tenkitte bulunuyor.

Babür, Nevai'nin müzik dalından bilgisi olduğunu ve kendisi besteler yazdığını söylüyor: *Yana musikida yahşi naķşları va yahşi peşravları bardur.* Yine musikide ve iyi ilerlemeleri vardır.

Nevai edebiyat ve sanatı hakiki destekleyen bir şahsiyettir. Yetenek ve iktidarlı kişilere değer veriyor ve onlara maddi ve manevi yardım yapıyordu. Herat'taki ve başka yerlerden gelen bilim insanları Nevai desteği ile mükemmel insanlar olmasına katkı sağlamıştır. Bu hakta Babür şöyle demiştir: *Ahli fazl va ahli hünarga Ali Şir bekça mürebbi va münavi malum emas ki hargiz payda bolmiş bolğay. Ustaz Kûl Muhammad va Şayh Nayi va Husayin Uday kim sazda saramad edilar, bekniñ tarbiyat va taqviyati bila munça taraqqi va şöhrat kıldilar. Ustaz Behzad va Şah Muzzafer tasvir'da bekniñ say va ihtimami bila mundağ maşhur va maruf boldilar. Munça binayi kim ul kıldi kam kişi mundağqa muvaffaq bolmiş bolğay.*

Malum ki Nevai kendini Allah'a bağışlamış ve evlenmemiştir. Bu durumu Babür şöyle açıklamıştır: *Oğul va kız va ahlu ayali yok, alamni tavri fard va carida otkardi.* Oğul, kız ve evlat, eşi yok, dünyayı böyle tek geçirmiş. Ama Babür bunun nedenini açıklamamıştır. Bugünkü edebiyat bilimi bu duruma çeşitli yorumlamalarda bulunmuştur.

Babür'ün verdiği bilgilere göre Nevai Şah'tan alması gereken maaşını da almamış, aksine sıkça ihsanda bulunmuştur: *“Mirza'din nima almas, balki yilida Mirzağa külli mablağlar peşkaş kıtur edi.”*

Babür Andican şehri hakkında verdiği bilgide şöyle demiştir: *“Eli tört dur, şahr u bazarıda Türki bilmas kişi yoğtur, eliniñ lafzi kıliş birla rasttur ani üçün kim Mir Ali Şir Navainiñ musannafatı bavucudikim Hari'da naşu u nima tapıbtur bu til bilatur.”*

Babür Nevai eserleri diline Andican lehçesi esas olduğu fikrini söylemiştir. Babür'ün bu fikri birçok bilim adamının dikkatini çekmiştir. Bartold bu fikri o dönemlerde medeniyetin şehri olan Andican'da doğru dil, yani edebiyata yakın dilde konuşan olarak anlamamız gerek demiştir. O Nevai'nin Andican'da bulunmadığı fikrini savunmuştur.

Zahirüddin Muhammed Babür kendisinin Babürname eserinde Nevai'nin eserlerine tankid görüşleriyle beraber çağdaşları ile olan ilişkilerini de belirtmiştir. Babürname'de Nevai ve Ahmad Hacı Bek ilişkileri hakkında bilgi verilmiş, ama Nevai ile Kemal Turbatı ilişkileri hakkında bilgi gösterilmemiştir.

Nevai Meşhed'de Huseyin Baykara ile medresede eğitim görmüştür. Herat tahtına Ebu Saeed Mirza geçtiği zaman Nevai'lerin malı mülkü müsadere edildi, Hüseyin'in taht mücadelesi için Maşhad'den gitmiştir. Nevai'nin talebelik yılları

yoksullukla geçti. Bir gün durum öyle bir hale geldi ki Nevai hastalanıp garibhane den yer aldı. Maşhad'ın zengin adamları fakirlerin halinden haber almaya gelirler o zaman onlar duvara yazılan bir beyit yüzünden tartışırlar. Yaşlılar bir tarafa, gençler diğer tarafa toplanarak tartışırlar. O zaman köşede yatan bir genç yerinden kalkarak özür diler. Beyit'in anlamını çok kolay ve anlaşılır şekilde açıklayarak gençlerin haklı olduğunu ispatlamıştır. Sonra yaşlı bir adam onu yanına çağırarak övüyor. Onun kim olduğunu araştırır. Sonra da tanışırlar. Böylece değerli dost olurlar. Yiğit Maşhad'den gidene kadar ona maddi ve manevi destekte bulunur. O yaşlı kişi Maşhad'in meşhür şairi Kamal Türbeti idi. Genç talebe ise Ali Şir Nevai idi.

Babürname de Nevai hayatının son günü Şair'in vefatı hakkında şöyle bilgi karşımıza çıkar: *“Sultan Husayin mirza Ayrabad çirikidan yangında istiğbalğa keldim Mirza bilan korişib koptunça bir halati boldi, koptilmadi. Kotarib eltilar, Tabiblar asla taşhis kılmadilar. Tanglasığa- oq, tañri rahmatığa berdi. Bu bayti hasbihal vaķi bolubtur:*

Bu dard ile ölar men maraz çu zahir imas

Tabiblar bu balağa ne çara kılgaylar.”

Babürname de gösterilen bu kısa bilgide aşağıdaki olaylar yazılmıştır. 1500. yılın yazında Baykara İsterabad'te başkaldıran Muhammed Hüseyin'e karşı sefere çıkıyor. Herat'ta Emir Mubarizaddin ile Ali Şir Nevai kalırlar. Hüseyin Baykara'nın bu seferi uzun sürmez. Aynı yılın sonunda ata ve oğul arasında sülh düzenlenerek, Şah'ın başkente geri döneceği hakkında haber alır.

Malum ki Ali Şir Nevai döneminde Sultan Hüseyin Baykara hükümeti terkinde olan bölgelerde çeşitli abadançilik işleri gerçekleştirilmiştir. Bu işlerden birçoğu kendi zamanının eşi benzeri olmadığı gibi isimleri bile insanları hayrete düşürürdü. O yüzden Babür, Babürname'de Nevai'nin yaptırdığı binalar hakkında bilgi verirken birazda hayretle *“Ali Şir bekniñ olturur üylarini, Unsiya derlar, makbara va mascid camini Kıdsiya derlar, madrasa va hanaķah kim Halaşıya va İhlaşıya derlar, hammam va daruşıfasini kim Şafayia va Şifayia derlar.”* demiştir.

Herhalde Zahirüddin Muhammed Babür kendinin büyük eseri Babürname'de yazılan yaklaşık 1500 kişi arasında Nevai kendinin cazibeliği ile Babürün dikkatini çekmiştir (Taşkın Bahayi, 2011: 13-15).

Üstad Abdülmümin Hamid Faryabi, Zor Sosyal Şartlarda Semereli İcad Eden Şair

Hamid Faryabi mücadeleci şair ve zamanımızın nadir şahsiyetlerinden biri idi. O dünyaya geldiği dönemde ana vatanı Türkistan halkının başından ne ne ukubet ve işknceler geçen bir yıllar idi.

Rahmetli Hamid böyle zor dönemlerde dünyaya geldi ve büyümeye başladı. Onun kendi dilinde açıklanırca, mektepte kendi ana dili, yani Özbekçede kendi dildaşları ile konuştuğu için ceza ödeyerek, milli baskın ve zulmü kendi üzerinde hissetmiş.

Benim gördüğüm Hamid kendinin Türki siması ve Türki fikri ile Farsça dil ve edebiyatını yükselere çıkartmış. Hafizi Şirazi, Cami, Rumi, Bedil gibi büyük şairler safından yer alabilecek, hm kendinin bilimi, edebi icadı ile memleket milli iftiharını sayılan şahislerden biridir. Çünkü o öz neslinin kim olduğuna bakmadan ikinci bir dil Farsçada icad ederek Ata babaları Rumi, Lütfi ve Ali Şiir Nevai'ler gibi Türki kabiliyet ve maharetini gösterdi. O mütevazı, başkalarının hakkını yemeyen, gururlu ve herkesten üstün duran eşsiz cesarete sahip insandı.

Üstad Hamid Faryabi büyük şair ve edip olmak için gereken kabiliyet ve cesaretin ikisinde sahip olan. Onun eserlerini dikkatlice okuduğumuzda kullanılan deyimler, ibareleri gördüğümüz zaman onun Fars ve Türki dillerini ne kadar iyi bildiğini görebiliriz. Gerçek şu ki, ben çoğu zaman üstadın şiirlerinde gördüğüm bazı deyimleri düşünmeden büyük sözlükleri kullanarak onun anlamını bulamadan kendisinden sorduğumda kolayca cevap verirdi.

Ayrıca belirtmek gerek ki ustad Hamid Faryabi memleketimiz çağdaş edebiyatının en büyük ve yaratıcı şahıslardan biridir. Onun şiir ve nesir eserleri tamamen yayımlandığında onun tüm gücü, kabiliyeti ve cesareti herkese malüm olur. Ustad Hamid Faryabiden duyduğum ki 'bazı şiir defterlerim hiçbir zaman yayımlanmayacak ' demişti. Bu seminer sayesinde o defterlerden biri karşıma çıktı. Üstad kendi kalemi ile ona 'safinatuladbar' diye isim vermiş. O şiir defter üstadın kendisi verdiği sayıya göre 1705 beyitten oluşuyor ve orada çeşitli olaylar bahanesi ile memleketteki adaletsizlik, zulm, ırkçılık ve milli eşitsizlikler ayrıntılı bir şekilde eleştiriliyor. Bence üstadın hiçbir zaman yayımlamayacak dediği defterlerinden biri şu

“Safinatu'l-Adbar” olabilir. Şimdi insanlara bu defterin yayımlanma zamanı geldiği ve çok yakında onu okuma imkânı sağlanmasına söz veriyorum.

Her bir insan arzu umutlarla yaşar, ama bu arzu umutlar farklı olur. Üstat Hamid Faryabi'nin arzusu evlatları gibi sevip, onlara şevkat gösteren eserleri hayattayken yayımlanması idi. Bizim ricamızla 'Nur şinavar' şiir toplamını kendisi hazırlayarak basıma teslim etti. Ne yazık ki üstadın bu arzusu kendisi hayattayken gerçekleşmedi.

Üstad vefatından az zaman sonra Faryab Gazetesi tarafından bu eser yayımlandı. Bunun gibi arzu umutlara erişememeye üstadın sadece kendisi değil belki Nadim kaysari'ye benzeyen başka arzudaşları da var.

Üstad Hamid Faryabi vefatından 10 yıl sonra da onun eserleri yayımlanmıyor. Şu bilimsel seminer üstadın tüm eserleri basına hazırlanmasına neden olmasını umut ediyoruz. Kısacası, bugünden başlayarak üstadın adında bir dernek açılarak onun eserlerinin tümü yayımlanana kadar faaliyet göstermesi lazım. Üstat Hamid Faryabi adı kültür merkezlerine, caddelere, okullara verilmesi için imkân yaratmakta onun ismini yaşatmanın ilk adımı olur. Bu arzularımız gerçekleşsin Allah'ım (Taşkın Bahayi, 2008a: 12-13).

Afganistan Çağdaş Özbek Edebiyatının Önündeki Engeller

Afganistan, dünya Özbeklerinin nüfus bakımından ikinci ve Özbek dilinin gelişimi açısından birinci merkezi olarak sayılmaktadır.

Özbekistan, Özbeklerin siyasi ve coğrafi vatanı olmasına rağmen Özbek dili ve edebiyatı gelişimi söz konusu olunca onların zirvesinde duran Emir Ali Şir Nevai bugünkü Afganistan toprakları içerisindeki Herat ilinde dünyaya gelmiş orada büyümüş, eserler vermiş ve orada vefat etmiştir, mezarıda orda bulunmaktadır. Mevlana Meclisi ve onların eserleri Belh sarayına bağlı.

Zahîrûddin Muhammed Bâbü'r'ün hayatının büyük kısmı, eserleri hem de toprağı Kabil'le kör düğüm ile bağlanmış. Baba Rahim Meşreb'in hayatı, eserleri ve vefatı Belh ve Katagan'a bağlı, onun mezarıda Tahar ilinin İşkemiş ilçesinde bulunur.

Böyle iken, şimdi gelip biz niye medeni yoksullukla hayatımızı geçiririz? Niye gerçek yüzümüzü göstermeyi başaramıyoruz? Bu soruların hepsinin cevabı belli.

Türk halkı eski ve efsanevi devirleri saymadığımızda da belli tarih yani 2008 (makale 2008 yılı yazıldığı için bu ifade kullanılmıştır) yılın neredeyse 1800 yılını yaşamakta olduğumuz dünyanın üçte ikisi olan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına hüküm eden büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Uzun asırlar devam eden Türk imparatorlukları hizmetinde olan efsanevi tarih öğeleri binbir türlü hile ve fitnelere çıkartıp son Türk imparatorluğunu yıkıp onun toprağını bölerek almışlardır. Şimdi biz yaşadığımız Afganistan toprağında o Türk imparatorluğunun parçası olmuştur.

Büyük Türkistan ve daha sonra Osmanlılar imparatorluğunun toprakları parçalandıktan sonra Güney Türkistan'daki Türklerin özellikle Özbekler ve Türkmenlerin siyasî hem sosyal- kültürel faaliyetleri sıkı kontrol altında kalmıştır. Abdurrahman Han'dan Amanullah Han hâkimiyeti zamanına kadar Özbekler, Türkmenler katledilmişler, kendileri yaşadıkları bölgelerden zorla sürgün edilmişler; Tahar, Kunduz, Bağlan, Samangan, Belh, Cüzcan, Sar-i pol ve Faryab illerindeki yerli halkı asimile etmek için yürütülen faşistlik hareketler şimdi bile aksakallı yaşlılarımızın acı dolu hatıralarında yaşamaktadır.

Şimdiki asrımızın birinci çeyreğinde de Özbek ve Türkmen halkları üstündeki baskı ve şiddetler günümüzde de devam etmektedir, en acılı örneklerinden biri de Türkistan halklarının Ağabeyi olan Türkiye cumhuriyetinde eğitim gören ve Afgan Türkistan'ında çok sevilen biri olmasından dolayı zamanın Kabil yönetimi tarafından Afganistan Türkistan'ı yöneticisi olarak göreve başlayan Mohammad Gul Momand koyun postuna bürünen kurt misali Afganistan Türkistan'ına en büyük İlmî ve kültürel katliamlardan birini yapmıştır. Bütün Türkistan okul ve medreselerinde bulunan bütün kitapları toplatarak, getirin bu kitaplar çok az, biz yeni baskılarla okullara ve medreselere dağıtacağız diyerek bütün halkı kendine inandırmış ve Türkistan halkı ellerinde olan kıymetli eserleri ona teslim ederler bununla da yetinmeyen Mohammad Gul Momand bütün köy ve kasabalardaki el yazma kitapları üç dört mısırlı fiyatına satın almaya uğraşıp hatta büyük bir çoğunluğunda alıyor ve Türkistan Halklarının Milli giyimi olan otuz altı bin Ton yani çapanı da toplayarak çeşitli bahanelerle de topladığı kitaplarla birlikte yakıp yok etmiştir, bu sözüme yaşlı insanlarımızın hepsi şahittir.

Muhammed Gul Momand bununla da yetinmeyip rahmetli Tahir Badahşi'nin dediğine göre o Türklerin bütün manevi servetlerini yok etmek ve onların adını ülke tarihinden silmek amacıyla Belh'de uzun yıllar hâkimiyetlerini sürdüren Haştarhanılar

(Hacı Tarhan Hanlığı), Mukimhaniler sülalelerinin mezar taşlarından üç yüze yakını Belhab nehri ve Bağlan kand fabrikasının tabanına vurmuş⁵³.

Eserlerini yayımlamak için basın olmamasına rağmen, onların verdiği eser el Çağdaş Özbek edebiyatı böyle baskılardan dolu bir zamanda yaşamış. Bu devirde Niyazi Belhi, Mir Muhammed Emin Kurbat, Muhammed Kerim Nazihi Cilve, Muhammed Azim Azimi Saripoli, Ebulhair Hayri, Şerefuddin Şeref, Ergaş Uçkun, Nazar Muhammed Neva, Abdülğani ilmi, Hudaynazar Abır, Muhammed Emin Metin Andhoyi gibi Özbek şiiriyetinin büyük ve önemli şahsiyetleri meydana gelmiştir. Özbek ediplerinin yazma şeklinde okuyucularına yetiştiriliyordu. Başka bir mesele 1961-1962 yılları o zaman kültür ve basın bakanlığının doğu ve güney sınır karakollarına verdiği resmi mektuba göre Pakistan'da basılmış olan Özbekçe kitapları memlekete getirilmesi yasaklanmıştır⁵⁴. Dış ve iç matbuatı bir milletin yüzüne kapatmaktan daha vahşilik var mı? Böyle bir baskı ve tazyik altından sağ salim çıkmak fakat zengin mirasa sahip ve köklü halka nasip olur. Şahî rejimi zamanındaki devamlı baskı Özbek halkını yok etmeyi başaramamıştır. Özbek edipleri özellikle şairlerimiz kendi seslerini mülemma şeklindeki şiirleriyle çıkartmaya hareket etmişler. Hudaynazar Abır, Ebulhair Hayri, Abdülhalim Hayâ, Abdülmümin Hamid Faryabi, Necmettin Ayan gibilerin Stori gazetesi sayfalarında 1943-1966 yılları arasında yayımlanan mülemmalar Özbekçe, Dari (Afganistan Farsçası) ve Peştu dillerine olmasına rağmen Özbek edebiyatı için önem taşıyor.

Biz bu yerde Hudaynazar Abır'ın Dalaklar ünvanlı şiirini örnek getirmek istiyoruz.

Ҳун дил аз диде ам âktürmasün dallâklar
Müşteri ra renclar yetkürmasün dallâklar

Saç ile sakal âlur mendan bu be insaflar
Hamçü man biçâre râ öldürmasün dallâklar

Çâk etib post ser u yüzümga kân aylab revân
Af etiñ deb pahta yapıştürmasün dallâklar

Fariğ az fakülteyi dandân kaşi boldim debân
Tiş bila alaşanı sindirmasün dallâklar

⁵³. Tahir Bedehşi, Muhtasari Türkhayi Afganistan (yayımlanmayan not)

⁵⁴. İşbu mektupta Kandehar ve Celalabad gümrüklerine Pakistanda basılan veya çoğaltılan Özbekçe kitapları o yerde saklayıp sonra yakılması yazılmıştır.

Az kaf sabun pür moyaş Huda ra dostân
Aytiñiz âgzim için toldurmasun dallâklar

Dastmâl pür zi mikrob u kaşif u çırk hud
Tâ çırıp ketgunça bir yuvdurmasun dallâklar

Not panci bergan âdamlarga aylab ihtiram
Ikilik bergan kanın âkturmasun dallâklar

Ey reyis belediye âbır temenna mikunad
Kontrol aylañ bu halda turmasun dallâklar⁵⁵

Şahî rejimin demokratik sloganıyla aynı anda Özbeklerin medeni hayatında yeni bir aşama başlamış, Özbekçede her gün yarım saatlik radyo programı açış, devlet, özel dergilerde Özbekçe şiir ve makaleler yayımlanması 1960'lerde başlayıp ama uzak devam etmeden 1973'a kadar sürmüştür.

Çağdaş Özbek edebiyatının yeni ve verimli devri 1978.4.27 da başlanmıştır. Uzun yıllar ses çıkartmaya mecal bulamayan Özbek ziyalılarında çoğu yazdıkları şiir ve makaleleri temrin tahtaları olan Yulduz gazetesi, radyo programları, çoğunluğu Özbek olan illerdeki gazetelerde yayımlamışlar, bu yıllarda çok şair ve yazar meydana gelmiş, Özbek ziyalı ve yazarlar kendilerini geliştirmeye başlamışlar, çünkü onları bir araya getirecek bir dernek yâda teşkilat olmamış, eğer Doktor Necip zamanında kurulmuş olan Nevai derneğini saymış olursak o da formalite şeklinde kurulmuş ve ziyalılarının bencilliği sebep yapılması gereken işleri başaramamış.

Özetleyerek demiş olursak, son otuz yıldan beri iktidara gelen hiç bir hükümet Özbeklerin medeni hak hukukunu itibara almamışlar. Bu devirdeki bütün kanunlarda Özbeklerin dil ve medeniyetlerini geliştirmek konusunda söz açıyorlar ama icraatta semereli bir iş yapılmıyor. Bunun nedenide Özbek siyasetçilerinin halk menfaatini değil kendi menfaatlerini düşünen insanları yanlış seçtiğindedir. Buna ilave Özbek dili ve edebiyatının gelişimi ve Özbek halkının uyanışından kaygıda olan bazı hükümetlerin istediğide bunların sayısında gerçekleşecekti.

Saydığımız engellere ilave etmemiz lazım ki Özbek şair ve yazarlarımızın kitap okuyup başka halklar özellikle Özbekistan edebiyatını öğrenmeye düşük derecede hareket ettikleridir. Bu nedenle bütün şairlerimiz eski şiir kalıplarında yazıyorlar. Hâlbuki şimdiki zamanımızın taleplerini sadece şiir tatmin edemeyecek ve bugünkü

⁵⁵. Faryab'ta 1943-1966 yıllarında yayımlanan Stori gazetesinin Meymene kütüphanesinde saklanılan dağınık koleksiyonları.

mevzuları tek şiir kalıpları kapsamayacak, onun için nesir edebiyatımız yeterli derecede ilerleyemiyor.

Şimdi Özbek dili anayasada resmi oldu diye nakarat çalanlar sayısı çok. Önemli resmi olmak değil, bu resmi olmakla neleri elde etmek mühim. Hükümet dilimizi resmi ilan etmiş, ama ilgili bakanlıklar bu cümleden eğitim, kültür ve basın, yükseköğretim bakanlıkları ve bilimler akademisine anayasa maddelerini yerine getirmek için Özbek dili ve edebiyatının gelişimi için neler yapmış.

Evet! Birtakım işler olmuştur. Misal: Bilimler Akademisindeki Özbek bölümü sayın bilim adamımız Doktor Muhammed Yakub Vahidi emekli olduktan sonra lağvedilmesi; kültür ve basın bakanlığı tarafından yayımlanan Vatandaran gazetesi ve her gün 15 dakikalık televizyon programlarında kendi dilimizle kendimize sövülmek; milli eğitim bakanlığı tarafından birinci ve ikinci sınıf öğrenci için yanlışlıklarla dolu kitaplar yayımlanmasını hatırlamak lazım; Belh, Cüzcan ve Faryab bilim yurtlarındaki Özbek dili ve edebiyatı bölümlerinin durumuna her bir Özbek'in ağlaması lazım.

İşbu engeller ve muammalara bakmadan geliştirme ve ilerleme yollarını bulmaları hakkında gelecekteki sohbetimize ayrıntılı açıklamalar yapacağız inşallah (Bahayi, 2008c)⁵⁶.

II.2.3. Çevirileri

Taşkın Bahay'nin çevirdiği *Şibirgandagi Tilla Tepe Bilan Tanışing* “Şibirgandaki Tilla Tepe’si ile tanışın” başlıklı makalenin Türkçe metni:

Şibirgan’daki Tilla Tepe’si ile Tanışın

“Tilla Tepe” tarihi, aynı zamanda suni bir tepelikdir Şibirgan şehrinin Kuzeydoğu tarafında, bu şehirden altı kilometre uzaklıkta “Yemuşek” veya tarihi Yemşi kalesinin güney tarafında yerleşmiştir. Düz ve yeşil yerdeki bu tepelik her bir dikkatli insanın ilgisini çekiyor.

Tilla Tepe tarihi hakkında bilgiler az olmasına rağmen, iç ve dış arkeologların o yerde elde ettiği pişmiş ve ham kerpiçler ve başka eşyalar üzerinde yapılan inceleme

⁵⁶.Taşkın Bahayi'nin “*Afganistan Özbek Muasir Adabiyati Yolidagi To'siqlar va Muammalar*” <http://www.turkicpress.com/tur/?p=112> sayfasında yayımlanan makalenin Türkiye Türkçesindeki aktarmasıdır.

işleri, özellikle eski şuralar laboratuvarlarında adı geçen eşyaların incelenmesi sonucunda bu abideler geçmişde zerduşların ibadethanelerinden biri olduğu ortaya çıkmış, ama yüzlerce yıl geçmesi ile Makedonyalı İskender'in Güney Asya tarafına asker göndermesi, yani Balh'da Yunan-Bahter Hükümeti döneminde eski bina tekrar yapılmış ve zerduşların ibadethanesinin yerinde buda ibadethanesi kurulmuştur. Buda ibadethanesinin binası bazı savaşların ve doğal afetlerin sonucunda zamanla onun kerpiç ve başka inşaat malzemeleri kırılmış, dökülmüş ve sonucunda bu tepeliği oluşturmuştur. Bu tepelik Kuşani padişahların aile mezarlığına dönüşmüştür.

Ne yazık ki Kuşanilar sülalesi yıkıldıktan sonra Tilla Tepe'de yavaş- yavaş tarihten silinmeye başlamış ve onun maddi ve manevî zenginlikleri toprak altında kalmıştır. Böyle zengin tarihe sahip olan Tilla Tepe Kuşaniler hâkimiyetinden sonra 20. yüzyılın 80. yıllarına kadar Tilla Tepe ismiyle sadece bir tepelik olarak bilinmiştir ve onun altındaki hazineden hiç kimsenin de haberi olmamıştır.

Afganistan ve Sovyet arkeolojileri 11 kişilik bir ekip (Afganistanlı Abdulhabib Azami, Muhammed Asif Şarki, Muhammed Arif İnayet, Sovyet arkeolojileri Viktor İvanoviç, Viladmir Bori, Viladmir Yerof, Huvaca Niyazof, Sulaimanof, Hakimof ve Bori Palatuf) kurulmuş ve ilk defa 1968'de Yamuşak veya Yemşi hususunda araştırma yapma amacıyla Şibirgan şehrine gelmiştir. İşbu araştırma devamında bu kalenin 1 km uzaklıkta yerleşen bir yuvarlak tepe ile karşılaşmışlar ve bu tepenin dış görünüşünden herhangi bir medenî zenginliğe sahip olduğu görünmüyordu. Ancak arkeolojiler bu tepenin etrafında gezinirken güneş ışığının etkisiyle renk ve şeklini kaybetmeye yüz tutmuş kırık çömlekler elde etmişlerdir.

Türkmenistan'ın Güney bölgesinden bulunan tarihi milattan bin yıl öncelere dayanan bu kırık çömlekler ekibi tepe etrafındaki pamuk çiftçilerinden bu tepelik hakkında sorma gerekçesi duymuşlar. Çiftçiler onların ilk sorusuna "bu tepenin adı Tilla Tepe" diye cevap vermişler. Bir çiftçiden böyle bir cevabın gelmesi arkeologları şaşırtmış ve onları burda bir medeniyetin olduğuna inandırarak bu yuvarlak tepede bir hazine olduğu hakkında uyarmıştır. Böylece, Afganistan ve Sovyet arkeologlarının Afganistan Hükümeti yetkili makamından izin alarak Rus arkeoloğu öncülüğünde arkeolojik kazı işlerini başlama kararını aldılar. Her gün 150 işçi 1968'den 1978'e kadar kazı işleri 10 sene sürmüştür.

Kazı işlerinin üçüncü yani son dönemi Sonbahar 1977'de başlamış ve eskisi gibi devam etmiştir. Bu kazılar neticesinde ibadethaneye benzeyen bir bina keşf ettiler. Kışın aşırı soğuk olması kazı işlerini durulmasına neden olmuş ve arkeologlar başkent Kabil'e dönmek zorunda kalmışlardır. Bahs ettiğimiz ekip 1978'de tekrar kazı işlerine başlamıştır. Mabed harabelernin kazı işleri neticesinde birçok pişmiş ve ham kerpiçlerden yapılan duvarların bulunması bu yerde bir zamanlar bir azim binalar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Mabedin orta duvarında yapılan bu kerpiçler ortaya çıkışı ile arkeologların umudu arttı ve bu tepede bir medeniyet merkezi olduğu ispatlanmıştır.

1978 yılının sonunda sürekli yağışlardan dolayı kazı işleri kış bitene kadar tekrar durduruldu, ama aynı yıl 16 Kasım'da aniden bir güneşli günde tatile çıkmadan önce Kuşaniler Uluslararası Bilimsel Seminer yapılması ile birlikte arkeologlar Tilla Tepedeki ilk mezar altın tabutunu buldular.

Bu tarihten itibaren arkeologlar öncüsü Rus arkeoloğu teklifi ile Tilla Tepe güvenliği sağlandı. Bu tepenin maddi ve manevi zenginliklerini korunması ciddi ele alındı.

Ama arkeolog ekip yaşanılabilen yer ve yiyecek olmadığından ve havanın aşırı soğukluğuna bakmadan işlerine devam ettiler. Bu kazılar sonucunda altın ile süslenen birinci, ikinci, dördüncü, beşinci ve altıncı mezar tabutları sırayla bulundu. Bilgi ve Kültür Bakanlığı önderliğinde bu kültürel miraslardan renkli resimler alınarak Afganistan Milli Müzesinde kaydedildi. Demek bu arkeolojik kazılara olan ilgilerden dolayı ekonomik zorluklara rağmen çok tehlikeli yolları geçerek Tilla Tepe kazı işleri hakkında bilgi edinme amacıyla şu 10 senelik kazı işleri sürecini birçok defa gördüm. Sonuçlarından da haberdar oldum. Bu 10 sene içinde en az 200 kere kazı işlerini ziyaret ettim. Sadece ben değil bu altın süs ile süslenen cesetler bulunan zamanda binlerce medeniyetseven hayranlar yürüyerek veya arabayla onları görmek için Şibirgan'a geldiler. Bu vaziyet Kasım, Aralık 1978 ve Ocak, Şubat 1979 ayları yani dört ay devam etti. Bu hakkında haberler tüm dünyaya duyuruldu.

Sovyet Birliğinde altın süslerle korunan cesetler incelendi ve elde edilen sonuç şunlardı: Birinci mezardaki ceset 25-30 yaşındaki adam, ikinci mezardaki ceset 30-40 yaşındaki kadın, üçüncü mezardaki ceset 18-25 yaşındaki kadın (bunun süsleri belli olmayan bir nedenle kaybolmuş), dördüncü mezardaki ceset 30-35 yaşındaki adam,

beşinci mezardaki ceset 15-20 yaşındaki kadın, altıncı mezardaki ceset 25-35 yaşındaki kadına ait olmuş ve bunların hepsi nefis ipek kumaşlara sarılmış ama çürümüş. Her bir ceset (üçüncü ceset dışında) 2500 den başlayarak 4000 parça altın ve başka pahalı süsler ile süslenmiştir.

Şibirgan Tilla tepesinden bulunan bu yer altı hazine toplamda 21618 parça süslerden oluşmuştur. Bulunan Tarak, asa, altın kemer, altın kın, altın damga, altın tac, kırık küpe, büyük ve küçük altın sikke, altın giysiler, altın tabaklar, altın sandıklar, değerli taşlar, lacivert, zümrüt, inci ve bunun gibilerdir. Sovyet Birliği gelişmiş laboratuvarlarda yapılan incelemelere göre keşif edilen tüm ceset ve bezekler 2000 yıldan fazla tarihi geçmişe sahip oluşu ispatlanmıştır.

Şibirgan Tilla Tepesinden elde edilen kabristan hazineleri eski Mısır Firavunları mezar hazineleri ile karşılaştırmaya değer. Onlar kadim Çin, Mısır, Rum, Yunan, kültürleri ile aynı olarak Çin Mısır ve yerli medeniyet karışımından oluşmuştur.

Dünya arkeologlarının açıklamalarına göre 1989'a kadar dekor ve yapı yönünden Tilla Tepe hazinesine benzeyen eşdeğer bulunmamıştır. Sonuç olarak bu altı mezardan bulunan 21618 parça çeşitli pahalı süsler o zamanın Bilgi ve Kültür Bakanlığı tarafından kayıt edilip Darul Aman Sarayindeki Milli müzenin özel odalarına dizilmiştir.

Yedinci, sekizinci ve dokuzuncu mezarlarda kazı işi başlamadan önce ülkede huzursuzluk başlamış ve kazı işleri dudurulmuştur. Lakin önceki mezarlardan bulunan altın süsler Dr. Nacibullah hükümeti sonuna kadar çok gizli bir şekilde korunmuştur.

Dr. Nacibullah istifa etmeden önce de mücahitler bir merkezi hükümet kurma yeteneğine sahip olmadığını biliyormuş. Bu yüzden de o Tilla Tepe hazinelerini bir güvenli yere taşımaya çalışmış ve onları Arg'ın yer altı gizli odalarına götürmeye karar vermiş. Bu zamanlarda tüm altınlar Sovyetlere satıldı diye söylentiler çıkmıştır. Dr. Nacibullah bu söylentilere cevap olarak 1991'de tüm yurtdışı diplomatlarını toplayarak hazineyi onlara gösterdi. Daha sonra 21618 parça buluntu Cumhurbaşkanı Dr. Nacibullah emri ile gizli bir şekilde Arg'ın yer altı gizli odalarından birine yerleştirildi ve Devlet sorumlularından birkaç kişi ve anahtarcılardan başka kimse bilmiyordu.

Böylece o efsanevi buluntu 10 seneden fazla çok olaylardan sağ kalmış. Tilla Tepe buluntuları hakkında sön bilgiler şöyledir: 2003 yılı yaz mevsiminde Karzai

hükümeti sorumluları bir günü Arg'ın yer altı odalarından birinin kapısında yedi tane çelik kilit vurulduğunu görmüşler. Onlara göre burada sadece milli zenginlikler (altın kerpiçler) korunmakta idi. Buun hakkında birçok araştırma yapıldıktan sonra ortaya çıktı ki 7 anahtarcıdan sadece biri Kabil'de imiş, diğerleri ya vefat etmiş veya yurtdışında yaşıyorlar.

29 Ağustos 2003'de kilitleri açmak için Almanyalı uzmanlar çağırılmıştır. Onlar tüm kilitleri açarak gizli oda kapısını 13 yıldan sonra açabilmiştir.

Oraya ilk adım atan kişilerden Hamid Karzai ve Eşref Gani Ahmedzai idiler. Orada Milli Banka altın kerpiçlerinden ilave Tilla Tepe acayıp buluntusu da tamamen korunduğu belli oldu.

Son bilgilere göre Şibirgan Tilla Tepesinden bulunan Altın hazinenin bir kısmı 2006'da Fransa'nın başkenti Paris'e götürülerek sergiye sunulmuştur ve söylentilere göre ondan gelen kazançın yarısı Afganistan devletine verilmiştir (Taşkın Bahayi, 2008b: 24-27).

III. BÖLÜM

ESERLERİNDEN SEÇİLMİŞ TIPKIBASIM ÖRNEKLER

III.1. Şiirlerinden Örnekler

و ط ن

مینگه یو کسک بیر تمانچ دور هر بلند تاغینگ و ط ن
تاغدن، آقن هر بو لاق و ققشه گن قاغینگ و ط ن
گر مسافر او لسم یلمر او زگه لرینگ یور تیگه
تاشله گن بو ینیم که زنجیر مهر ایله باغینگ و ط ن
مینگه فقرینگ دور سرور یم، هم قووانچیم۔ افتخار
آج ایسم تو قلیک نشانی خوش سریم ساغینگ و ط ن.
چین کونگولدن گوزلریم که سرمه چیککه یمن مدام
کیندیگیم نینگ قانین ایمن ذره تویر اغینگ و ط ن
یاولرینگ نینگ بغرین ایلب قان و کو کسین پاره لاش
ایسته گیم دور چین کونگولدن یشنه گن چاغینگ و ط ن
تور موشینگده آله بار سنگ تا قو یاش نینگ آله یچه
ناش بمر ب آله نگده بار دور تاش تین اور تاغینگده و ط ن

سینه

هیتلیک

ایسیم دن چیقہ می مکتب بارگنده ،
اوستیم نی مسخره ایتگن صنفدا شلر ،
کاش «نبی» نیکی ، کویلهگی چنده
دیگنده آقبرگن ، کوز یمدن باشلر ؟

ایسیم دن چیقہ می قهرتان قیشده ،
ایز یلب - بیغله تگن امزغر بن جمال ؟
ایسیم دن چیقہ می مکتب کیتیش ده ،
کوز یگه ایلسدن ، جونردی «جمال» ؟

ایسیم دن چیقہ می هییت آلدیده ،
کیزه ریب ، قوشنیمیز اوی کله آندم
«ایککی گزگلبهارقراض - دیب ، باردی - دم
یوق ایسه یلنغاج قاله دی باله م» ؟

ایسیم دن چیقہ می ، قوشنیم سوزلری :
«صدقدهسرم ، نیگه اولمدهی قالییدی !»
شیمه ایزگه قه یتیب مابوس اوزلری
سین او چون یوزلرین «ووین توکییدی...»

«بیز هم به مرگ ایدیگ» دیب آندم لرگه :
«باله میز شوگوندن بیمه سین قیغو...»
آندم چیزه ر آینسی آسمان اوزره
«اون بیش قرا نغو و اون بیشین باختو» .

ایسیم دن چیقہ می ، هییت کیچه سی ،
بی نیم ، «نیبره م لوج قالمه سین» دیبان .

بارایکن اوچ قری، بوزاله چه سی،
پیچیب، تیچیب، تیکدی بیر کویلک ایشتان

ایسیم دن چیقہ می، باله لیک چاقلر،
آته م نی کو تگه نیم گشت با زارده؟
هیئلک کیلر د ب، کوپ او و نچا قمر،
آته م له کو ز تو تیج، بیزا انتظارده.

یوق، چیقمس ایسیمدن، هرگز تاا بد،
حتی اولسم قالر، ذره لریمده.
کوزیم گه کونده لنگ، هر زمان سنده،
الهام منبع سی دور، هر اثریم ده.

ربضان ۱۳۶۰

کابل

اولوغ انسان

جهان بخشی، جهان ایچره اولوغ انسان و آدمی
اوشه انسان که بیب توره، بو انسانلرا و چون غملم
کیشی اصلی او چون بولسه، اگر غمخور، ایتر کوشش
اوروش و هم شقا و تنی یوقا تیمب آلسه بیره ملر
اگر عا لم ارا یوق دور، اوروش و هم شقا و تلر
بیتم و هم ایسیر لر نینگ کوز بدن هم قورور نملر
اگر حسرت بیلن اشک یوق، بیتم و بینوا لر گه
هما ناکه تا پیلگن دور، اولر زخمی گه مرهملر

اگر مرهم تا پر زخم و جراحت دن نشان قالس
سلامت دور جهان اهلی، کورینمس دن بو ما تملر
سلامت لیک اگر بولسه، بشر قیغوسی هم قالس
چون ایرکین بیر هوا بولسه اولر ایشلشده برد ملر
بشر محنتی دن تا یگه ی، بو عا لم بر چه نعمت نی
شو باعث دن که تاشین هم، شو محنت نی مجسملر

قوس ۱۳۶۲

کابل

III.2. Hikayelerinden Örnekler

ناشقين بهايى اوايسته گز بيور ليكنى ايزلب

هائ بهار، همه ايرسه نهنگ عالم و آدم نهنگه اويسته ايش و اويغه
تبه بهتى، تا هائلر بهريدن قوياش نهنگه با ريم گينه حرارتيدن اهره كن
قار نهنگه سولرى مولدير. مولدير آقا ايكن عظيم دره ايرسو بهنگه
سوق و هوب، قوشلر قوش نهنگه قهرتن ساه و قلريدن واز يلكن قناتلر ينى
قاقيب، موشچلر بيره توچى كه حمد و ثنا ايهتوش اوچون لب آچوب
بهارنى اردالار و بهار كيلدير كن شرايطدن سوينر .

شوندى بيره، هر و كو كنى فرق قهلب اولميدونكن بهار كو ايريدن
آله وطنم ده هم بهر توخا و بهر حركت باشلندي بو حركت نتيجه سيده
قوش تشاللى بولهر ااق ظلم و استبداد توزوس او تونلى تونلر يادى
معكوم و مظلوم خلقلر اوز تقدير ينى اولمكه آلهش اوچون كوردى
نهنگه اينك قيزيق بهتلرى و نهنگه ينگن ديك بهر يهدى .

بو يولده كوروش آلب باره يديكن اهل باهى لر هم خلق نهنگه
تورلى اجتماع گروه لر، يلمن تيزدن. تيز اوجره هوب فكر آله هوب
تور گنلر، عاقبت قندى بولريكه قهره ملى خوش و خورمندا بور كن
خلق قطار يده. مهن هم خوشايكون قنات. قنات ايت كو تريب، ايندى
اوز تقدير ده ينگه اختيارلى بولمسه ينگه ايشانچ و اينانچيم كامل .

بهار نهنگه با ريم شمالي ايسكچ ز سمن ام. يشل كو كتلر كه
تولكن دله لر و آدير لر ده اوز خندا ق و لاله لر ز سرت صفحه ده گن . .

(۴۴)

سان و ساقسىز باقوت دانه لوى ديكه، قره گن كوشى ئىنگك
كوزىنى آلدى، بوھمال گوبيا اولوسى ئىنگك ظالم و استبداد تۈزۈسى
گە قىزىقايلىكنى خىركىتى گە ھەم ئىنگى كوچ پەشاپ تا بارە مستھكم
ئىلە ياتەر

ئىنە شو كۈن لىر دىن بەزىدە تىلفون قولىغا ئالدى چايندى :
- بلى اسرقىلانىگكە دىيىم بەر كوشى :
- ساعىت ئىككى دە چىشى ئىنگك سالونىگكە بارغا ئىكەن مەزەدەس،
تا كىلدەدى. اوزى- اوزىم بىرەن چىشى ئىنگك سالونىگكە بارىپ ئومە
قەلرا ئىكەن، ئومە گىپ بارا ئىكەن، تىنار گرچە ئىكە كۈرۈشكە ھەم مەشۇخ
الەق ا بىس دەپ، ھەرالدا، ساعىت ئىككى ئى كۈتۈپ تۇردىم، اون
بەش دىققەتتا ئىكەن، اوتمانگكە چۈشۈدۈم، ايشىگكە تۈرگن قىراول گە
ئەقەن بولگىچ اۈچ - تۈرت كەشەنى ھەم اۈچرە تىدىم اولر بىلەن بىرگە
ئىكەن. قىراول اشارەسى بىلەن ائىچكۈرۈگكە كىردىك، بو لىر دىن
بىر لىر دىن سەكەن گەنە، ئومە گىپ بارا ئىككى خەقەدە - و رە دىم، اۈھم سىنگكە
اۈششەپ بەلمەس اىكەن، بەر ئىچە د قەتە سالونىگكە بارىپ كىل تەلرا لىدە
ئىقەلەپ تۈرگەن مەزە گىپ مەلۇم بولدى، بوقى مەلۇم اۈس .
بىلكە مەن شو ئىقەلەپ تۈرگن آدم لىر اۈنگكە اچىنماھى تۈرۈمۈشلىرى
و قىلالە لىر گە قەرب، بەر خەلى لىر بەشەلش دىپ گمان قىلدىم،
بو قىتەلەشكە ئىمە لىر گىپ اۈتەشى ھەم اۈزىدىن اۈزى مەلۇم سوز
مۈخۈمى كۈن ئىنگك خىرۈرى، سالاھ لىر دىن تەشكىل تاپىشى خەمى
بولدى.

ساعت ايکي دن، اون دقیقه او تکلندو. هر بوقت کباب توخته کوچ
ايچدن بير بلند بويلی کيشي توشدی و هوشه لکن آدبارت توبه بان
تعظيم قوبله تو. کن حاله سا اونکه قرب اولدی و همه سوز هيران-
کوبن سا اونکه باریب اولتيرد يك .

من بو بلند بويلی شخص نی هیچ کورمه کن من ، امکن بعضی
صفت لری یوزه. بدن کیم لیگه نی دورمش که سوالیم یوق او بیان
توسدن می با عطیه اولیکدن می یوزه بوز اولتیرکن من . اونکه
جیم کینه کوچلی برماقلری بیان اورته دانه تسبیح نی تشبیه و نامعلوم
جایک. کوز تیکه ب اولتیریشی دن ، بر آلمس کباب چکنی توزه توش
اوچدن اوچن له کیشی کوریش ممکن. بوش دقیقه مجلس ده جیم لیک
حا کم بولدی .

هو سکو تکه چوبلکن مجلس اضا. وشی ضیالی لردن بیری قوسقه چه
صحبت شمئیده، سیندیریب، مجلس اومه اوچون دایر ایکه نیشی هم اوزاق
سواللر بیان سوز ب اولدی ، بائقه هیچ کیم دن سوس چوقمه دی
من بیان اوترو اولتیرکن کیش اورتدن قومیرده ب هه که بهر نظر
قرب اولدی ، اوتدن کوبن د نام خدا مواجه روشنفکریموز
بارایکن ، اگر منه شو بیردن قولومیز که تواق آلب چوقمه ی
بوش بوز کیشی هم دشمن اولوب دیمیزدن چوقمه نا بود قبالله سوز
واگر چومچوق دی هرشارکه بوقه نیس بائسه ی دشمنار هر بیرمه یزی
عابده، توبه با شیمه زنی اوزم دی ...

مەن بو سوزلردن اتحاد اتفاق و بىرلىك بولدىمىز چا قىرىق معنى سەدى
بوره انگىلىزىم و كەبە چىككە امدىم تا بارە كوچە يدى .

او - بو دىمىز هر ياققە بولمىمىز چا يماق مەنىمىزكە نظرىمىز، مطلقاً
بوچ ايكن لەكى تا بارە اثباتلىدى .

مجلس بوحقەدە بىر نەچچە شەئالى لىزىمىزكە فىكر و ملاحظە بىلدىرىش لىرى مەن
توقىلىمىز كىتىدى و اوشە مجلس دەگى بىرلىك و اتفاق حقيده گى
توصيف و تمثيل اوشە بىتدن باشلەپ سىنگە بىر تورتكى بولدى
او ايستەگى بىرلىكنى ايزلىمىز قالدىم ، اويدىمىز ، كوچىدە مە
تەش دەمىز ، هوش دەمىز ، توندىمىز ، كوندەمىز ، او ايستەگى بىرلىكنى
ايزلەيمىز .

حاضر او كونلردن تورت بىلەن اشغراق عملاتىدى . بوندى
مقدس شايە نى آلفە سوروجى او عايجىب ذات مە امانتى
حققە تا بىرگىن و اولدى دىداندە . بوز لىرى بىرگە مە ، ايلگە مە
قەبە تىكارلەش آلدىدى ، ايكن مەن مە مە او ايستەگى بىرلىك و
اتفاق اى ايزلەيمىز .

III.3. Bilimsel Yazılarından Örnekler

بابر نینگ علیشیر نوایی گه بؤلگن مناسبتی

بابر نینگ رسالەسى، واسىلى لىنگ «بدايح الوفايع» و خواندەمير نىنگ «مكارم الاعلاق» نۆزى دە بىرىلگن مەلۇماتلار نوایی نى تەرىف و مەقتۇلار بىلەن تەلەپكەن بولسە دە، بابر ئۆزى لىنگ بابرنامە نۆزى دە نوایی گە يۈكسەك يەتە بىرىش بىلەن بىرگە، ئۇ نى تەقدىم ايتىش دەن ھەم ايمەيدى. بابر ۱۵۰۵-۱۵۰۶ يىللار واقىدە ئۆزى بىلەن بىرگە ھىسەن بابىرا خەيدە كىيىراپكەن، ھەشیر نوایی نى ھەم ايسلەيدى و دىيدى: «ھەشیر نىنگ نەزىرى بۇق كىشى بۇق بىر كىشى، ئۇل بىلەن ئا شەخس ايتىپ تۇرۇر، ھەج كىم كىمە كۆپ و خوب ايتگان ايسى».

ظھىرالدىن محمد بابر نوایی لىنگ شەخسى ھىلانى دەن كۆرە لۈپكەن، ئۇل ئۆزى گە كۆپىنچە قۇبۇلەيدى، ئۇ نوایی نۆزى نى قۇبۇلە كىچە شەخس اۆتەيدى، ئۇنى مەسۇمى كىتاب نەظم قىلىپ تۇرۇر، بىشى ھەسە جۈاى دە، يەنە بىر مەنطق العظىر و زىلى دە، لىسان العظىر ائىق نۆزى غۇزلات دىۋانى كراپ قىلىپ تۇرۇر، غۇراب العسەر، نۈادر الشىباب، بدايح الواسط، قۇبۇد العقبىر العلىق... يەنە ھىزلان الاوزان العلىق غۇزۇش يىتىپ تۇرۇر، بىسار مەشھۇل قۇر...

شە شۇلاردەن كۆرەيدى، گە بابر نوایی گە تەقدىم

ظھىرالدىن محمد بابر لىلانى دەن بۇرەنلەنگن شاد ئۇ «بابرنامە» ۱۵- ھەسەر ئۆزى لىنگ ائىبائى لىنگ دايرە تەتقىقاتلار نۆزى ھەسابلەيدى، چۈنكە بابر ئۆز ھىلانى دە بۇز بىرىگن ھادىدە ئۇ پەھلە، ئۇ ھۆرەيدە كى بۇرچە تارىخى واقىدە ئۇ، تارىخى، دىنى، ھۆرى شەخسلەر و اولۇر گە بۇلگەن مەناسىنى، مەر - مەھبەتى و كىنە و نەزىرى، بابر كۆرگەن بۇرۇنلار جەغۇرقى مەلۇماتلارنى و اب و ھۈاسى و نۆزى مەلۇماتلارنى تۇرۇش شۇراپقى، قانە و بۇرەسە اۆشە نۆز دە رۇاچ بۇلگەن اولۇچاۋلار سىستەمى و باشقىدە نۆزى ساھە ئۇ بۇرچە مەلۇماتلار نى اۆز ھۈاندەلەرى گە تەقدىم ايتەيدى.

بابرنامە دە بىر بۇرچە مەلۇماتلار كۆپىنچە شەخسلەر لىنگ نامى ذىكر ايتىلگەن، اولۇر ھەسە دە ئۆزى لىنگ ھەشیر لىنگ بۇرچە مەلۇماتلارنى تۇرۇش ھەشیر نوایی باشقىدە ئۇدەن بىرىش بۇرچە مەلۇماتلار كۆرگەن شەخسلەر، بابر نوایی بىلەن ئۇچۇرەشكەن، لىكەن باشقىدە دەن لۈپكەن شەخسلەر و ايجادى گە كە مەر و مەھبەتى بىلەن ئۇزۇلگەن، بابر ئۇلۇچىلار بىلەن ئۆزى لىنگ بۇرچە مەلۇماتلار نى ايجاد ايتىش گە باشقىدە كەن.

باشقىدە تارىخى نۆزى، جەملەن ئۇرۇلدىن عبدالرحىمن جەلى لىنگ «بەھارستان» ھەسەن

كۆزى بىلەن قىلىپ بەردى، نوايىي غروغلىنىڭ مۇكەبلىكىنى توشۇشقا خالىدىن كەتتى شۇنداقلا بىر ئىپتىدائىي ئىشقا باشلىدى: ئىنسان بۇ ئىشنى قىلىپ كۆرگەن كېيىن تېخىمۇ بىر قېتىم ئىشقا باشلىدى ۋە ئىشقا باشلىدى بۇنىڭدا مۇستەھكەم يېتەكچىلىك قىلىشى كېرەك ئىدى.

بۇ يېرىم ئۇزۇن مۇھەببەت مەخسۇس مۇستەھكەم بۇنىڭدا ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى.

بۇ يېرىم ئۇزۇن مۇھەببەت مەخسۇس مۇستەھكەم بۇنىڭدا ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى.

بۇ يېرىم ئۇزۇن مۇھەببەت مەخسۇس مۇستەھكەم بۇنىڭدا ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى.

بۇنىڭدا بىر ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى.

بۇنىڭدا بىر ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى.

بۇنىڭدا بىر ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى.

بۇنىڭدا بىر ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى.

بۇنىڭدا بىر ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىشقا باشلىدى.

حسین گە فرىش قۇلىپىن ئارتەدى. ھراتدە امير مازۇندەين بىلەن غەلبىيە توپاسى قالدەپتۇر. ھسین بايقرا نىنگ بو بويۇشى ئوزاققە چوزۇقىدى. شو بىل نىنگ اخىرلىرىدە آتە و اوغۇل اورتەسىدە صلح توپۇلىپ، شاه پارتخت گە قىتە پانتگىنى حقىدە خبر كىلە دى.

معلوم كە غەلبىيە نوپاسى دورىدە سلطان ھسین بايقرا حكومتى قلمرۇى دە توپولى ائاتانچىلىك ايشلر عمل گە اتىلگن . بو ايشلر دن بىر قنچە سى اوز دورى كچە ئاق بۇلگىنى باغت . اولر نىنگ ناملىرى ھىم انسان سى خجىلتىرەدى . شونىنگ ئوچون باير « بايرنامە دە نوپاسى قورە بىرگن پىتلر حقى دە معلومات بىرگن بىراز كىچىب بىلن : « غەلبىيە نىنگ اۆلتورور اولولى نى ، « نىسيە » دەرلر ، « قىرە و مسجد جامع نى ، « قىسيە » دەرلر ، « مدرسە و خانقاه كىر » « خلاسيە » و « اخلاسيە » دەرلر ، « حمام و دارالشفاسى نى كىم » « سفاتيە » و « شفا نىيە » دەرلر . دىيدى .

ھرحال دە ظھىرائىدىن محمد باير اۆزى نىنگ شاه الرى بايرنامە دە دكر قىلگن قىرە بىر بويۇم ھىنگ كىشى ارە سى دە - نوپاسى اۆزى نىنگ جانابە دارلىگى بىلن ، بايردقنى گە سزاوارلىگى نقتە نظرىدن بىرەلىپ تورەدى .

اوپنىنگ اۆز زامانداشلىرى بىلەن بۇلگن مناسىبلىرىنى ھىم چىتتە قۇيەدىدى . بايرنامەدە نوپاسى و احمد حاجى بىگ مناسىبلىرى حقىدە معلومات بىرىلەدى و نوپاسى و كمال ئرىشى مناسىبلىرى حقىدە معلومات ئوچرەنيدى . نوپاسى مشھەد دە ھسین بايقرا بىلەن بىرگە مدرسەدە ئىھمىل اثر ايدى . ھرات تىخى گە ابوسەيد مىرزا اۆلتىرگن زامان نوپاسى اثر حال و ملكى مھارە قىلىندى . ھسین تىخىنى اپكلىشى ايلىنى دە مشھەد دىن كىتتى . غەلبىيە نىنگ طىبە ليگ چاغلىرى مادى قىشاق ليگدە كېچىدى . بىرگون احوال شۇدرچە دە پىنتى گە غەلبىيە پىتاب بۇلىپ غرىبختەدن جاي ادى - مشھەد نىنگ باي ادم لرى غرىب اثر حالى دن خبر اتكىنى كىرەدىلر شۇندە اولر دىوار گە بازىلگن بىر پىت يوزە سى دن تارلىشىپ قالا دىلر . كىگىسە كىشى بىر نامان ، ياتلر بىر نامان بۇلىپ پىخت قىلە دىلر شۇندە بىرچىگە دە ياتگن بىر پىگىت پىلەن اولر دن تورىپ اولر دن عىر سۇرەيدى . پىنتىنگ مەسئۇلى نى جوۋە اسان و سادە قىلىپ توشونتىرىپ ، ياتلر خىل اپكەن ليگىنى ائياتلەپ بىرە دى . شۇندە كىگىسە كىشى بو پىگىت نىنگ ادى گە ائىپ اونگە ئىھسین ايتەدى . اوپنىنگ كىم اپكەن ليگىنى سورىپ سورىنتىرەدى . اوپىلەن تىشەدى . اولر قىردان دوست بۇلىپ قالدەپلر . پىگىت مشھەد نى كىتگۈنچە اونگە مادى و مەنۋى كۇمگ بىرىپ تۇرەدى . بو كىگىسە كىشى مشھەد نىنگ مشھور شاعىرى كمال ئرىشى ايدى . باش طىبە پىگىت ايسە غەلبىيە نوپاسى ايدى .

بايرنامەدە نوپاسى حىيانى نىنگ سۇنلىگى كولى شاعىر نىنگ وقاتى حقىدە شۇندە معلومات اوچرەيدى : « سلطان ھسین مىرزا ايراباد چىرىكى دن ياتقان دە استىقال غە كىلدىم مىرزا بىلەن كۆرىشىپ قۇپۇنچە بىر خالى بۇلدى . قۇپۇنچەدى . كۆلرەپ ايلتىلر ، طىبىلر املا تىمىس قىلەلمەدىلر . ئانكلاسيە - لۇق تىكۈرى رىخىشى غە بىردى . بوپىنى ھىسب حال واقى بۇلىپ تورا :

بو دردايە اۆلرەين موش چوقتاھر اېمىس
طىبەلسر بويلاغىسە نى چارە قىلشى لرا»

بايرنامەدە كىتتىر بىلگن بو مختصر معلومات شىمىرى دە قۇيىدەكى واقىە اثر ياتەدى . ۱۵۰۰ يىل نىنگ بازى دە ھسین بايقرا استراباد دە باش كۆلرگن محمد

استاد عبدالعزیز حامد فارابی:

آغیر اجتماعی وضعیت ده ثمره‌لی ایجاد ایتگن شاعر

بیرون‌الجهان‌شاعر

واریت‌لیکته، اسل ونسیی که قره سندن ایتکینجهی بریطلی، یهن فارسی- تری تیلیده ایجاد ایتیب، آته - یانا لری مولوی روسی، لطفی هرری و علیشیروانلی لرگه اؤخشیب تورکانه استعداد و مهارتینی اعلیشگه کوردی.

اؤکتفر- اؤزحقی که قول، ضرورلی وهه سیردن اوستون توره دینگن بی مثال جسامتگه ایتگه براتسان ایدی.

استاد حامد فارابی اولنگن شاعر و اعیب بؤانیلی اویون کوره‌کلی بولنگن استعداد و جسامت دینگ ایتلیسی که هر مالک بولنگن- اولنگن لارلیسی دقت ییلن اؤلیب، قره گنده، ایشله ایتلنگن سؤزیس-کنده لری- عیاره لر و ترکیب لریسی کؤرگنده- گینه- ییله عیز که لر فارسی - ذوق و شورکی ایتلیرلیسی قیجسی حد که چه یتر ایتلنگن- طیفین شو که مین کؤپ سوره لره استاد دینگ شعرلریده ایتیره نلگن یهنی بیر اصطلاح و ترکیب لریسی توشینه ی کته-کته لرهنگلرگه مراجعه قیلیب هم اولنگن یهنی مینل دایمه ی، اؤز لریگه مراجعه قیلکینده آسانگینده جواب بوردولر.

رحانه سوز دینگ نادر سیمالریدن بیری، کوره‌کچین شاعر حامد فارابی ایدی. اولنگن که قدم یاسلنگن ییتر ایتیماری تورکستان علقی-دینگ بائیدن ای بی عقربته و عذاب لر کچیپ پارچه‌اینگن بوردور ایدی.

رحمنلی حامد منه شولدهی سیرجه‌مال ییلمرده دنیا که کلهدی وارلعهیه باشله دی. اولنگن اؤز ایللی مینل ایتگنده- مکتب ده اؤز آله ایللی- یهنی اؤزیبک تیلیده- اؤز تیلداشیلری مین گیرگی اویون جرمه اؤاب-ملی ستم و استبدادنی اؤز ایت دیوشی ییلن سهریب کؤرنگن.

مین کؤرنگن حامد اؤزی دینگ تورکانه قیلمه سی و تورکانه تفکر طوری مینل فارسی - ذوق ایتیل و استبدادنی کؤرنگه کؤرنگن- انسان العیب حافظ شیرازی، مولانا بورالقدین عبدالرحمن جامی، مولوی جلال الدین روسی، ابوالمعالی میرزا عبدالقادر بهاء کبی بیورگه سؤز استاد لری قنطاریدن اؤزین آنگور دینگ، هم اؤزی دینگ تخصصی و هم ایسی ایجادی مینلن مستطیکت ملی ایشخاری سده لکوردینگ سیمالریدن بیری دیر. چونکه او اؤز هرری

اسماً آیتش منکر که استاد حامد قاریابی مملکت‌سین
 حاضر آیتش سینگ اینک بیوک و سیرایند
 سیدان بی بی آیدن آیتنگه شعرای و شری قراری
 تریق چاپ آیتنگه گیده یارکوهی استعدادی
 سیدانسی رحمتارسی آیتنگه سیدان
 بولیب قالدی استاده حامد قاریابی دن
 آیتنگمن که "مجلس شعری فخرتیم هیچ
 یوزمانده هر چاپ آیتله یدی" اینک لر، منه شو
 سیدان یاخت او فخرتیم بی بی اوچه لب قالدی
 استاد اولشم یار آیتنگه سینه آیاره بیب آن
 قویشگی اولدورور استادینگ اوز سیدانسی
 سیدانسیگه آیتنگه سیدانسیگه

(۱۶-۵) یندن عبارت بولیب، اوند توری و لغت
 حاشیه لرجهانه سی بیسن مملکت ده گئی
 عدالتسوزیک رظم راستیاده. عرفی آیتک و شری
 آیتنگه سیرایند لغتله آیتله دی. نظریه
 استاد اینک هیچ زمانه چاپ آیتله یدی. بیکن
 فخرتیم بی بی منه شو "سیدانسی" بولسه
 کوه که حاضر کیشی لرگه منه شو فخر چاپ
 آیتلیش زمانی بئین کیشی بولمده اوس آیتلیش
 آیتنگه اینک بولیش لر یی وند بی بی من

هریسر استاد آرزو آیتلیش یلده یدی،
 اینک بو آرزو سیدانسی بولده یی استاد حامد
 قاریابی سینگ بیب قلب آرزو اولدورور نظری سیرایند
 لرگه شعرای قرینک لر آری. اوزجهانه چلین چیلشیدن
 عبارت آیدی. یوز آیتنگه استاسیور بیسن "سوزشاور" شعری
 توشوس اوزلری بوش آیاراب اولسه رشت اطلاعات و کلتور
 ادارسی که تاپیلیردی، محسوس که استاد اینک بو آرزوس
 اوزجانی سوزده چیلشی آید یی.

استاد وقاتین برآز آیتله ی قاریاب حریه سی استایندن
 بو اثر چاپ آیتلیش بولده یی آرزو سیدانسی لرگه آیتسیرایند
 استاد اینک یوزلری ایسی. بلکه نام ایضاری که ایشش باشله
 آرزو باشلری هر بار.

استاد حامد قاریابی وقاتین قریب ۱۰ ییل آیتلیش بیسن هر
 اوزینگه قراری چاپ آیتله یی باره یادی. اولدورور سیدانسی
 استاد اینک اولق قراری تارگه تیارله ییشی که تورنگ بولیشگه
 امید بولوروز. ایقراکی منه شو گولدن یا شب استادامیده بی بی
 بیبا آیتلیش استادینگ قرارین براریش چاپ آیتله یی نامه
 گونچه فعالیت لیلیش حوزور. استاد حامد قاریابی نامیکه مدییت
 مرکزلی. جاده لر، مکتاپ لر و لیلیش که استکان بوه آیتلیش سینگ
 اوزی اولدات نامیسی ایدی توتیلیش اوزون زمین بوله یی. منه شو
 آرزو سوز عمل که آیتسیرایند

آزی استادینگ قاریابی- قری نامورکی
 تیارینگ هر آیتلیش ورم لغت گیده استایندن
 معلومه سی ایسی. بلکه بیون جهانه قوالیش دایره سیدان
 یلده هر داینگی و بو حوزورده توری بوزله چاپ آیتلنگ بوزاب
 کتابی. هر اولیب ورم توتیلیردی لرگه بوه یی.
 استاد حامد قاریابی دن بزرگ چه قریب ۲۰ سینگ بیلیش
 اوزاینگه آیتلیش فخرتیم بولوروز. اینک استاد اینک آزی
 بعضی قراری ایس بولوروز بولمده کیشی سیدان. کیشی سیدانسی
 آیتسیرایند زمانلار کیم بولسه کوه که. انه آیتلیش منه شو لرگه

SONUÇ

Güney Asya’da yer alan Afganistan idari olarak 34 vilayetten oluşmuştur. Uzun yıllar Türklerin hâkimiyetinde olan Afganistan toprakları Sultan Hüseyin Baykara, Zahîrüddîn Muhammed Babür ve Nadir Şah Afşar hükümdarlık yıllarından sonra Abdali kabilesinin önderi Ahmet Şah tarafından yönetilmiştir.

Güney Türkistan’ın son müstakil hanlığı Muhammed Şerif Han’ın yenilgisine kadar Türkistanlılarla Peştunlar arasında mücadele devam etmiştir. 1892’de Şerif Han öldürülünce hâkimiyet Peştunların eline geçmiştir. Afganistan Devlet teşkilatında Peştun kabilelerinin zuhuru özellikle Emir Abdurrahman ve Muhammed Nadir Şah zamanında Afganistan Türkleri çok zulum çekmişlerdir.

Afganistan Türklerinin şair, yazar ve bilim adamları boğucu bir siyasî ve sosyal ortamda kendi edebî, tarihî ve kültürel geçmişlerinden kopmayıp onu korumaya ve geliştirmeye çalıştılar.

Afganistan çağdaş Özbek edebiyatı meş’alesini canlı tutup halkın millî uyanışı yolunda kendi şiirleri ile büyük katkısı olan önemli şair ve yazar Taşkın Bahayi’nin hayatı, eserleri, şiirleri, hikâyeleri, çevirileri, ders kitapları, bilimsel makaleleri ve aktardığı veya editörlüğünü yaptığı eserler hakkında detaylı bilgi verilmiştir. “Suvlak”, “Bir Sıkım Toprak”, şiir kitabındaki şiirlerin tümü, “Rengin Keman Şiir” tezkere kitabındaki yedi şiir, “Murvarid” nazire şiirler kitabındaki bir şiir ve birkaç makale tezimizin baş kaynağı olmuştur. Taşkın Bahayi, şiirlerinin çoğunu beyit ve dörtlük nazım birimi; aruz, hece ve serbest vezinleriyle yazmıştır. Tezin ikinci bölümünde şiirlerin transkripsiyonundan sonra mensur eserlerinden de örnek olarak bir hikâye, üç bilimsel makale ve bir çevirisinin Türkiye Türkçesindeki aktarması verilmiştir.

Taşkın Bahayi, eserlerinde, insanlık, tabiat, vatan ve vatan hasreti, barış, dostluk, birlik ve beraberlik, yoksulluk, adalet ve benim bu çalışmama neden olan kardeş Türk dünyasını birliğe çağırın (Gizli ünler) şiirleriyle milletinin dertlerini dile getiren bir şair olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdülhamitoğlu, Necip (1982), “Afganistan Türkleri”, *Türk Kültürü*, S. 229, Mayıs 1982, Ankara, s. 413-421.
- Akyüz, Murat, (2012) *Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek edebiyatının Tarihi Gelişimi ve Faryab Edebi Muhiti* (Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı), İstanbul.
- Albayrak, Recep (2004), *Afganistan Türkleri*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Andican, Ahat (1996), *Değişim sürecinde Türk Dünyası*, Emre Yayınları, İstanbul.
- Bahayi, Taşkın (1985), *Suvlak*, (Seçme Şiirler), Afganistan Yazarlar Birliği, Kabil.
- Bahayi, Taşkın (1998), *Bir Siqim Toprak* (Muhacirlikteki Şiirler), Meşhed/İran.
- Bahayi, Taşkın (2008a), “Ustad Abdilmomin Hamid Faryabî Ag'ir İctimaiy Vaziyatda Samarali İcad Etgan Şair” *Aydin*, S. 6, Eylül 2008, Kabil, s. 12-13.
- Bahayi, Taşkın (2008b), “Şibirgandagi Tilla Tapa Bilan Tanişing”, *Aydin*, S. 1, Nisan 2008, Kabil, s. 24-27.
- Bahayi, Taşkın (2008c), “Afganistan Özbek Muasir Adabiyati Yolidagi To'siqlar va Muammalar”, <http://www.turkicpress.com/tur/?p=112> (Erişim: 2017.8.13)
- Bahayi, Taşkın (2011), “Babür'ning Alişer Navai'ga bolgan Munasabati”, *Aydin*, S. 10, 2011, Kabil, s. 13-15.
- Bahayi, Taşkın (2017), “Ahval va Asar Navai dar Şarqşinasi Avrupa”, *Navai va Babür Tavalludi Munasabati Uçun Makala va Şe'rlar To'plami*, Ed: Muhammed Kazim Emini ve Taşkın Bahayi, *Ezgu*, S. 5, Ocak 2017, Meymene, s. 15- 23.
- Barlas, Kiyameddin (1987), “Afganistan Türkleri'nin Dünü ve Bugünü”, *Türk Kültürü*, S. 290, Haziran 1987, Ankara, s. 325-334.
- Barlas, Kiyameddin (1992), “Afganistan Türkleri Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C.3, S.A-23,2.bs, Edebiyat, Ankara, s. 745-755.
- Barlas, Kiyameddin (1996), “Afganistan Türk Şiiri”, *Türk Dili*, S. 351, Mart, s. 980-997.
- Barlas, Şöhret (2015), *Afganistan'da Özbek Millî Gayasi va Til Talimî Dasturları*, Suratgar Matbaası, Mezar-ı şerif.

- Bizakov, Seydin (2013), *Türk Dünyası*, Ed: Malik Otarbayev, Çev: Elmira Kaljanova, Türk Dünyası Mühendisler ve Mimarlar Birliği, Almatı.
- Darawgar, Sayed Barmak, (2016) *Afganistan Özbek Türkçesi Grameri* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Demirel, Ş.-Açık, N.-Çınar, B.-Kadioğlu, İ.-Murat, M.-Kazan, Ş.-Bilgegil, Z (2006), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ed: K. Yüce-ş. Kazan, Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, İsmail ve Erdal Aydoğmuş (2013), *Türk'e Ad Veren Türkler*, Altınpost Yayınları, Ankara.
- Elbir, Bilal (2006), *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Pegem A Yayıncılık, Ankara
- Emini, M. Kazim (1992), "Mohammad Gul Momand", *Kuyuş*, Faryab Devlet Matbaası, S.1, 1992, s. 20-29.
- Emini, M. Kazim (1997), *Yadnameyi Sipahsalar Şehid* (Mersiye Şiirler ve Yazılar Mecmuası), kuzey Afganistan'ın askeri yüksek kurulu yardımcı vekili ve Faryab askeri konseyi başkanı şehid Muhammed Resul Pehlivan'ın şehitliğinin birinci yıldönümü münasebetiyle, Faryab Kültür ve Basın Başkanlığı neşri (Faryab Devlet Matbaası), Meymene/ Faryab/ Afganistan.
- Emini, M. Kazim (2006), *Afganistan'dagi Özbek Şairleri*, Bangah ve Maiwand Yayınevi, Kabil.
- Emini, M. Kazim (2010), "Afganistandagi Türkî Matbuatning Kısaça Tarihi", <http://bayanifoundation.com/LiteratureAndCulture/AfghanistanTurkleriNashriyatiTahrikhi.html> (Erişim: 2017.9.12)
- Emini, M. Kazim (2017), *Bakarvan Zahir* (Şair va Jurnalist Taşkın Bahayi'nin 54. Doğum Yılı Münasebetiyle), Vali Matbaası, Kabil.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2015), *Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Eren, Hasan (1998), *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, S. 705, Ankara.
- Fevzi, Firuz (2013) *Afganistan'ın Meymene Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Gubar, M. G. Muhammed, (2000), *Afganistan dar Masir-i Tarih*, Mohsin Yayınları, YYY.
- Gudaz, M. A-Faryabi H.-Şayık Visal A. M.-İbrahim R.-Bahayi T ve Emini M. K, (1991), *Rengin Keman Şiir*, Faryab Devlet Matbaası, Faryab.
- Gültekin, Mevlüt ve M. Asif Yoldaş, (2002), *Afganistan Özbekçesi Türkçe Sözlük*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Hayri, Aysultan (2013) "Afganistan'da Dil Politikaları", <https://guneyturkistan.wordpress.com/2013.07.26/afganistanda-dil-politikalari/>(2017.10.22).
- İlik, Emrah (2012) *Afganistan Cevizcan Bölgesi Çağdaş Özbek Şairleri* (Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul.

- Kalafat, Yaşar Kaya (1994) *Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Afşarlar, Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Kalafat, Yaşar Kaya (1995) *Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Koçar, Çağatay (1991) *Türkistan ile İlgili Makaleler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Komite (2001), "Afganistan Tarihine Başlangıcından Beri Türk Yurdudur", *Afganistan: Mazlum Türklerin Ülkesi*, Ed: Kerimoğlu Azad Bek, (Çev. Gültepe, Necati ve Erol Cihangir), Turan Kültür Vakfı, İstanbul, s. 67-72.
- Koraş, Hikmet (2009), *Özbek Şairi Rauf Parfi*, Kömen Yayınları ve Türk Dünyası Şiir Dizisi, Konya.
- Koraş, Hikmet (2014) "Türk Lehçelerindeki Müşterekler Üzerine" *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.18, Aralık 2014, s. 197- 249.
- Merçil, Erdoğan (1966) "Afganistan'daki Özbekler", *Türk Kültürü*, S. 39, Ocak 1966, Ankara, s. 269-271.
- Mirzad, Ahmad, "Baravard-ı nüfus Afganistan", <http://1tvnews.af/fa/news/afghanistan/29279-2017-05-10-14-10-33> (Erişim: 2017.11.3)
- Mubariz, Abdulhamid (1996), *Tahlil Vakıyat-i Siyasi Afganistan (1919-1969)*, YYY.
- Öztürk, Rıdvan, (2015) "Afganistandaki Eski Türk İdareleri ve Bunların Özbek Şairlerinin Kimlik Algılamalarındaki Yeri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 37, 2015, s. 201-219.
- Öztürk, Rıdvan, (2016) "Afganista'da Türkçe Basımın İlk Temsilcisi: Yulduz Gazetesi", *Türk Dünyası*, S. 42, s. 63-71.
- Öztürk, Rıdvan,(2014), *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri*, Palet Yayınları, Konya.
- Saray, Mehmet (1981), *Dünden Bugüne Afganistan*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Saray, Mehmet (1997), *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Şadan, Abdullah, "Şamsu'n-Nehar, Nohostin Naşriya dar Afganistan", http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2011/10/110916_mm_century_afghanpress_sh01 (Erişim: 2017.10.18)
- Şamsi, Muhammad İshak (1997), *Murvarid*, Faryab Kültür ve Basın Başkanlığı neşri (Faryab Devlet Matbaası), Faryab.
- Şarık, Bahruddin (2009), *Tarih-i Muhtasar Türkistan-i Cenubi* (Türkistan Afganistan), İntişarat Endişe-i Nav, Tahran.
- Tekin, Talat ve Mehmet Ölmez (2014), *Türk Dilleri Giriş*, Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Toyghun, Sultanmahmood (2013), *Günümüz Özbek Nesri Üzerinde Muhteva İncelemesi* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Ankara.

- Üşenmez, E-Boltabayev, S;-Tuğlacı, G (2016), **Özbekçe-Türkçe Sözlük**, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti, Türk Dünyası Vakfı, Eskişehir Valiliği, İstanbul.
- Yarkın, Muhammed Halim (2010b) “Afganistan Özbek Badii Nasrining Kronolojisi” <https://cenubiturkistan.wordpress.com/>(erişim: 2010.05.11)
- Yarkın, Muhammed Halim (2010a) **Kitabnama**, Horasan Yayınları, Kabil.
- Yarkın, Muhammed Halim (2013) **Özbek Tili Frazyolojik Sözlüğü** (Afganistan Özbek Tilidagi), Horasan Yayınları, Tahran.
- Yelok, Veli Savaş (2007), **Erkin Vahidov’un Şiirleri Üzerine Dil ve Üslup Çalışması** (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktorra Tezi), Ankara.
- Yıldız, Kanat (2017), **Edebiyat Konu Anlatımlı**, Çağrışım Yayınları, İstanbul.
- Ziyayi, Najiba, (2004), **Afganistan Türklerinin Dini, İnanç ve Yaşayışları (Kuzey Afganistan Örneği)**, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) Isparta.
- <https://www.edebiyatogretmeni.org/hikaye-oyku/> (2017.9.16)
- <https://www.facebook.com/ramozian/> (6.11.2017)
- <https://www.liseedebiyat.com/ders-notlari/30-9-sinif-tuerk-edebiyati11/1843-rde-ahenk-oegeler.html> (2017.10.8)
- <https://www.turkcebilgi.com/vezin> (2017.8.12)
- <https://www.turkedebiyati.org/ic-ahenk-dis-ahenk-nedir> (2017.8.13)
- https://www.turkedebiyati.org/soz_sanatlari/aliterasyon.html (2017.8.13)
- <https://www.turkedebiyati.org/tema-konu-nedir.html> (2017.4.23)
- <http://edebiyatforum.com/index.php/component/jootags/edebi%20sanatlar%20konu%20anlatimi.html> (2017.7.14)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Nesar Ahmad TUYGHO
Doğum Yeri ve Tarihi : Faryab/ Afganistan 26.10.1990
Medeni Hali : Bekâr
İletişim Bilgileri : nesarahmad.tuygu2015@gmail.com
05365849360

EĞİTİM

2002-2008 Horasan Lisesi
2009-2012 Faryab Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi
Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü
2016-2018 Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

İŞ DENEYİMİ

2013-2015 JACK(Just for Afghan Capacity and Knowlege)- müfettiş
2015-2015 Aydın Faryab Özel Okulu- öğretmen
2015 Ocak-Haziran “İşanç” gazetesi- başyazar

YABANCI DİL

Farsça, Peştuca, Türkçe

